

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ ΑΡ. 61

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΡΩΜΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΑ ΓΛΥΠΤΑ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Γενική Επιμέλεια	ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΚΥΠΡΑΙΟΥ
Υπεύθυνη Έκδοσης	ΓΙΟΥΛΗ ΝΕΣΤΟΡΙΔΟΥ
Καλλιτεχνική Επιμέλεια	BANA ΜΑΡΗ
Φωτογραφίες	Η. ΗΛΙΑΔΗΣ
Στοιχειοθεσία	Α. ΒΑΒΟΥΡΗΣ
Αναπαραγωγές	Φ. ΓΚΡΙΤΖΙΩΤΗΣ
Εκτύπωση	ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ Ε.Π.Ε.

© ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ
Πανεπιστημίου 57, 105 64 Αθήνα

ISBN 960-214-109-3
ISSN 1108-1244

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ ΑΡ. 61

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΡΩΜΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΑ ΓΛΥΠΤΑ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

ΑΘΗΝΑ 1997

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ

Bergmann, Studien: Bergmann M., Studien zum römischen Porträt des 3. Jahrh. v. Chr., *Antiquitas* 3 (1977).

Follet S., Athènes au II et au IIIe siècle, *Etudes chronologiques et prosopographiques*, 1976.

Fittschen K. - Zanker P., Katalog der römischen Porträts in den Kapitولينischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom, I (1985), III (1983).

Graindor P., Les cosmètes du Musée d'Athènes, *BCH* 39 (1915).

Harrison, Agora I: Harrison E.B., *Portrait Sculpture, The Athenian Agora I*, 1953.

Heydemann H., Die antiken Marmor-Bildwerke in der sog. Stoa des Hadrian, dem Windethurm des Andronicos, dem Wärterhäuschen auf der Akropolis und der Ephorie im Kulturministerium, 1874.

Hoff R.v.d., Philosophenporträts des Früh-und Hochhellenismus, 1994.

Johansen, Roman Portraits: Johansen F., *Roman Portraits I* (1994), *II* (1995), *III* (1996), Ny Carlsberg.

Καββαδίας Π., Γλυπτά του Εθνικού Μουσείου, Κατάλογος Περιγραφικός, 1890-1892.

Καστριώτης Π., Γλυπτά του Εθνικού Μουσείου, Περιγραφικός Κατάλογος, 1908.

Kekulé R., Die antiken Bildwerke im Theseion zu Athen, 1869.

Kleiner, Roman Sculpture: Kleiner D., *Roman Sculpture*, 1992.

Lattanzi E., I ritratti dei cosmeti nel Museo nazionale di Atene, 1968.

Lepsius G., Griechische Marmorstudien, 1891.

L'Orange, Studien: L'Orange H.P., Studien zur Geschichte des Spätantiken Porträts, Oslo 1933.

L'Orange, Remarks: Some Remarks on Late Greek Portraiture Especially Regarding in the «Jamblichos» Type, *ActaAArtHist* 6 (1975), 59-63, πίν. I-XI.

Milchhöfer A., Die Museen Athens, 1881.

Mühsam A., Attic Grave Reliefs from the Roman Period, *Berytus X*, II, 1953 (μτφρ. της διδ. διατρ. της ιδίας, Die attische Grabreliefs in römische Zeit, 1936).

Πιπτάκης Κ., Κατάλογος τῶν ἐπὶ τῆς Ἑφορείας τοῦ Πιπτάκη ὑπαρχόντων ἀρχαίων ἐν τῷ Θησείῳ, ἐν τῇ Στοᾷ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ἐν τοῖς Προπυλαίοις (χειρόγραφος κατὰ Καββαδία), 1843.

Richter, Portraits: Richter G.M.A., *The Portraits of the Greeks*, I-III, 1965.

Σταυρίδη, Πορτραίτα: Ντάτσουλη-Σταυρίδη Α., Ρωμαϊκά πορτραίτα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας, 1985.

Σταυρίδη, Στήλη: Ντάτσουλη-Σταυρίδη Α., Στήλη (Τόμος εις μνήμην Ν. Κοντολέοντος), 1980.

Stais V., *Marbres et bronzes du Musée National, Athènes* 1907 (β' έκδ. 1910).

Svoronos J.N., *Das Athener Nationalmuseum*, 1908.

Sybel L.v., Katalog der Skulpturen zu Athen, Marburg 1881.

Walters E., Isis, Attic Grave Reliefs that Represent Women in the Dress of Isis, *Hesperia Suppl.* XXII, 1988.

Κατάλογος Γλυπτῶν Μ.Θ., I: Κατάλογος Γλυπτῶν του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης, I, Θεσσαλονίκη 1997 (Γ. Δεσπίνης, Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου, Εμμ. Βουτυράς).

Γενική βιβλιογραφία

Bianchi Bandinelli R., *Rome: The Center of Power*, 1970.

– *Rome: The Late Empire*, 1971.

Blanck H., Wiederverwendung alter Statuen als Ehrendenkmäler bei Griechen und Römern (2η έκδ.), 1969.

Bol P. (εκδ.), *Forschungen zur Villa Albani*, Katalog der Bildwerke I (1988), II (1990), III (1992), IV (1994).

Brinkerhoff D.M., *A Collection of Sculpture in Classical and Early Christian Antioch*, 1970.

Castrén P., *The Post-Herulian Athens*, 1994.

Fittschen K., Zur Panzerstatue in Cherchel, *Jdl* 91 (1976), 175-210.

– Katalog der antiken Skulpturen in Schloss Erbach, *ArchForsch* 3 (1977).

Hommel P., Studien zu den römischen Figurengiebeln der Kaiserzeit, 1954.

Kleiner D., *Roman Sculpture*, 1992.

Lahusen G., Goldene und vergoldete römische Ehrenstatuen und Bildnisse, *RM* 85 (1978), 385-395.

Lauter H., Zur Chronologie römischen Kopien nach Originalen des 5. Jahr, 1966.

Marvin M., Freestanding Sculptures from the Baths of Caracalla, *AJA* 87 (1983), 347-384.

Pelikán O., Die römische Kunst und der sogenannte Manierismus am Beispiel der Skulptur, *ANRW* II 12.1 (1982), 24-49.

Reuterswärd P., Studien zur Polychromie der Plastik. Griechenland und Rom, 1960.

Ridgway B., *Roman Copies of Greek Sculpture, The Problem of the Originals*, 1984.

Schmidt E.E., Die Kopien der Erechtheionkoren, *AntPl* 13 (1973).

Schöne R., Griechische Reliefs aus Athenischen Sammlungen, 1872.

Schuchhardt W.-H., Antike Abgüsse antiker Statuen, AA (1974), 630-635.

Stemmer K., Untersuchung zur Typologie, Chronologie und Ikonographie der Panzerstatuen, ArchForsch 4 (1978).

Τιβερίου-Στεφανίδου Θ., Νεοαττικά. Οι ανάγλυφοι πίνακες από το λιμάνι του Πειραιά, 1979.

Trillmich W., Bemerkungen zur Erforschung der römischen Idealplastik, Jdl 88 (1973), 247-282.

Vermeule C.C., Greek Sculpture and Roman Taste. The Purpose and Setting of Greco-Roman Art in Italy and the Greek Imperial East, 1977.

Zanker P., Über die Werkstätten augusteischer Larenaltäre und damit zusammenhängende Probleme der Interpretation, BullComm 82 (1970-71), 147-155.

– Klassizistische Statuen. Studien zur Veränderung des Kunstgeschmacks in der römischen Kaiserzeit, 1974.

– Zur Funktion und Bedeutung griechischer Skulptur in der Römerzeit. Le classicisme à Rome aux 1 siècles avant et après J.-C., 1979, 283-306.

– The Power of Images in the Age of Augustus, 1988.

Βιβλιογραφία για σαρκοφάγους

Andreae B., Motivgeschichtliche Untersuchungen zu den römischen Schlacht sarkophagen, 1956.

– Zur Sarkophagchronologie im 3. Jh. n. Chr., JbAChr 13 (1970), 83-88.

– Bibliographie zur Sarkophag-forschung nach Rodenwaldt 1945-1980, ANRW II 12.2 (1981), 3-64.

Andreae B. - Jung H., Vorläufige tabellarische Übersicht über die Zeitstellung und Werkstattzugehörigkeit von 250 römischen Prunksarkophagen des 3. Jh. n. Chr., AA (1977), 432-436.

Brandenburg H., Der Beginn der stadtrömischen Sarkophag-Produktion der Kaiserzeit, Jdl 93 (1978), 277-327.

Giuliano A., Il commercio dei sarcofagi attici, StudArch 4 (1962).

Jung H., Zum Reliefstil der stadtrömischen Sarkophage des frühen 3. Jhs. n. Chr., Jdl 93 (1978), 328-368.

Sichtermann H. - Koch G., Römische Sarkophage, HdArch, 1982.

Traversari G.T., Sarcofagi con la morte di Meleagro nell'influsso artistico della Colonna Aureliana, RM 75 (1968), 154-162.

Waelkens M., Dokimeion. Die Werkstatt der repräsentativen kleinasiatischen Sarkophage. Chronologie und Typologie ihrer Produktion, ArchForsch 11 (1982).

Wrede H., Stadtrömische Monumente, Urnen und Sarkophage des Klintentypus in den beiden ersten Jahrhunderten n. Chr., AA (1977), 395-431.

Βιβλιογραφία για πορträίτα

Angiolillo S., Una galleria di ritratti Giulio-Claudi da Sulci, StSard 24 (1975-77), 157-170.

Balty J., Essai d'iconographie de l'empereur Clodius Albinus, Coll. Latomus 85 (1966).

– Notes d'iconographie sévérienne, AntCl 41 (1972), 623-642.

– Trébonien galle et volusien, στο Eikones, 1980, 49-56.

Balty J.-Ch., Notes d'iconographie julio-claudienne IV. M. Claudius, Marcellus et le "Type B' de l'iconographie d'Auguste jeune", AntK 20 (1977), 102-118.

– Un nouveau portrait de Trajan, CahMarimont 8/9 (1977-79), 44-62.

– Problématique de l'iconographie romaine. Notes d'histoire et de critique, BullAcadRoyBelg 60 (1978), 12-56.

– L'iconographie romaine du IIIe siècle. A propos de deux ouvrages récents, AntCl 49 (1980), 269-285.

– Hiérarchie de l'empire et image du monde. La face nord-ouest de la base de l'obélisque théodosien à Constantinople, Byzantion 52 (1982), 60-71.

– Style et facture. Notes sur le portrait romain du IIIe siècle de notre ère, RA (1983), 301-315.

Balty J. - J.-Ch., Notes d'iconographie romaine, II, RM 83 (1976), 175-193.

Bazant J., Roman Portraiture, A History of its History, 1995.

Bergmann M., Studien zum römischen Porträt des 3. Jhs. n. Chr., Antiquitas 3 (1977).

– Marc Aurelius, Liebighaus Monographie Bd. 2, 1978.

– Zeittypen im Kaiserporträt, στο Römisches Porträt, 143-147.

Bergmann M. - Zanker P., "Damnatio Memoriae". Umgearbeitete Nero- und Domitiansporträts. Zur Ikonographie der flavischen Kaiser und des Nerva, Jdl 96 (1981), 317-412.

Die Bildnisse des Augustus, Herrscherbild und Politik im kaiserlichen Rom. Sonderausstellung München-Berlin 1978/1979 (εκδ. K. Vierendeel - P. Zanker), 1979.

Breckenridge J.D., Likeness. A Conceptual History of Ancient Portraiture, 1968.

– Origins of Roman Republican Portraiture: Relations with the Hellenistic World, ANRW I 4 (1973), 826-854.

Brendel O., Ikonographie des Kaisers Augustus (διδ. διατρ.), 1931.

Brommer F., Zu den römischen Ahnen-bildern, RM 60/61 (1953/54), 169-171.

Bruun P., Notes on the Transmission of Imperial Images in Late Antiquity, Studia Romana P. Krarup, 1976, 122-131.

Budde L., Jugendbildnisse des Caracalla und Geta, *Orbis Antiquus* 5, 1951.

Calza R., *Iconografia romana imperiale III. Da Carausio a Giuliano (287-363 d. C.)*, 1972.

Carandini A., *Vibia Sabina. Funzione politica, iconografia e il problema del classicismo adriano*, 1969.

Clairmont Chr. W., *Die Bildnisse des Antinous. Ein Beitrag zur Portrait-plastik unter Kaiser Hadrian*, *Bibl HelvRom* VI, 1966.

De Franciscis A., *Per l'iconografia di Vespasiano*, *RendAccNapoli* 50 (1975), 211-227.

Eikones, Festschrift Hans Jucker (εκδ. Th. Gelzer), *AntK*, Beih. 12, 1980.

Feletti Maj. B., *Museo Nazionale Romano. I ritratti*, 1953.

– *Iconografia romana imperiale II. Da Severo Alessandro a M. Aurelio Carino (222-285 d. C.)*, 1958.

Fittschen K., *Bemerkungen zu den Porträts des 3. Jhs. n. Chr.*, *Jdl* 84 (1969), 197-236.

– *Zum angeblichen Bildnis des Lucius Verus im Thermen-Museum*, *Jdl* 86 (1971), 214-252.

Die Bildnistypen der Faustina Minor und die Fecunditas Augustae, *AbhGöttingen*, *Philhist Kl.* III 126, 1982.

Fittschen K. - Zanker P., *Katalog der römischen Porträts in den Kapitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom*, I (1985), III (1983).

Fries G., *Das römische Porträt der Kaiserzeit als politisches Programm*, *AU* 12 (1969), 5-29.

Fuchs W., *Zu Porträts des Hadrian und einem Kopf im Castellon de la Plana*, *MM* 16 (1975), 267-273.

Gesichter. Griechische und römische Bildnisse aus Schweizer Besitz (6 Nov. 1982 - 6 Feb. 1983) (εκδ. H. Jucker - D. Willers), 1982.

Gross W.H., *Bildnisse Traians, Das röm. Herrscherbild II* 2, 1940.

– *Iulia Augusta. Untersuchungen zur Grundlegung einer Livia-Ikonographie*, *AbhGöttingen*, *Philhist Kl.* III 52, 1962.

– *Herakliskos Commodus*, *NachrAkGött* (1973/4), 83-105.

Harrison E.B., *Portrait Sculpture, The Athenian Agora I*, 1953.

– *The Constantinian Portrait*, *DOP* 21 (1967), 79-96.

Hausmann U., *Zur Typologie und Ideologie des Augustusporträts*, *ANRW II* 12.2 (1981), 513-598.

Hiesinger U.W., *Portraiture in the Roman Republic*, *ANRW I* 4 (1973), 805-825.

The Portraits of Nero, *AJA* 79 (1975), 113-124.

Hornbostel W., *Severiana. Bemerkungen zum Portrait des Septimius Severus*, *Jdl* 87 (1972), 348-387.

Inan J. - Rosenbaum E., *Roman and Early Byzantine*

Portrait Sculpture in Asia Minor, 1966.

Inan J. - Alföldi-Rosenbaum E., *Römische und frühbyzantinische Porträt-plastik aus der Türkei. Neue Funde*, 1979.

Johansen F.S., *Antichi ritratti di Caio Giulio Cesare nella scultura*, *AnalRom* 4 (1967), 7-68.

Johansen F., *Roman Portraits I* (1994), *II* (1995), *III* (1996), *Ny Carlsberg Glyptothek*.

Jucker H., *Caligula*, *Arts in Virginia* 13/2/(1973), 17-25.

– *Römische Herrscherbildnisse aus Ägypten*, *ANRW II* 12.2 (1981), 667-725.

– *Iulisch-claudische Kaiser und Prinzenporträts als "Palimpseste"*, *Jdl* 96 (1981), 236-316.

– *Marmorporträts aus dem römischen Ägypten. Das römisch-byzantinische Ägypten*, *Aegyptiaca Treverensia* 2, 1983, 139-149.

Kiss Z., *L'iconographie des princes julio-claudiens au temps d'Auguste et de Tibère*, *Trav. du centr. d'arch. méditerranéenne de l'acad. polonaise des sciences* 16, 1975.

Kleiner D.E.F., *Roman Group Portraiture. Reliefs of the Late Republic & Early Empire* (διδ. διατρ.) 1977.

Krinzinger F., *Das Bildnis des "jugendlichen Augustus" von Velia*, *AA* 1976, 90-101.

L'Orange H.P., *Studien zur Geschichte des spätantiken Porträts*, 1933.

– *Apotheosis in Ancient Portraiture*, 1947.

McCann A.M., *The Portraits of Septimius Severus (A.D. 193-211)*, *MAAR* 30, 1968.

Massner A.-K., *Bildnisangleichung. Untersuchungen zur Entstehungs- und Wirkungsgeschichte der Augustusporträts (43 v. Chr.-68 n. Chr.)*, *Das röm. Herrscherbild IV Abt.*, 1982.

Meischner J., *Das Frauenporträt der Severerzeit* (διδ. διατρ.), 1964.

– *Privatporträts der Jahre 195 bis 220 n. Chr.*, *Jdl* 97 (1982), 401-439.

Paladini G., *Tradizione e intenzione nel ritratto di Vespasiano*, *ANRW II* 12.2 (1981), 612-622.

Pekáry Th., *Das Bildnis des römischen Kaisers in Staat, Kult und Gesellschaft, dargestellt aufgrund der schriftlichen Überlieferung*, *Das röm. Herrscherbild IV* 2, 1984.

Polaschek K., *Studien zu einem Frauenkopf im Landesmuseum Trier und zur weiblichen Haartracht der iulisch-claudischen Zeit*, *TrZ* 35 (1972), 141-210.

Poulsen V., *Les portraits grecs*, 1954.

– *Les portraits romains I: République et dynastie julienne. II: De Vespasien à la basse antiquité*, 1962 und 1974.

– *Portraits of Caligula*, *ActaArch* 29 (1958), 175-190.

Richter G.M.A., *The Origin of Verism in Roman*

Portraits, JRS 45 (1955), 39-46.

– Who Made the Roman Portrait Statues-Greeks or Romans?, TAPhS 95 (1951), 184-208.

– The Portraits of the Greeks I-III, 1965 (suppl. 1972).

Römisches Porträt, Wege zur Erforschung eines gesellschaftlichen Phänomens (Wissenschaftliche Konferenz 12-15 Mai 1981), WissZBerlin 31 (1982), 2/3.

Schneider B., Studien zu den kleinformatigen Kaiserporträts von den Anfängen der Kaiserzeit bis ins dritte Jahrhundert (διδ. διατρ.), 1976.

Smith R.R.R., Greeks, Foreigners, and Roman Republican Portraits, JRS 71 (1981), 24-38.

Soechting D., Die Porträts des Septimius Severus, 1972.

Stuart M., The Portraiture of Claudius. Preliminary Studies, 1938.

– How Were Imperial Portraits Distributed throughout the Roman Empire?, AJA 43 (1939), 601-617.

Sydow W. von, Zur Kunstgeschichte des spätantiken Porträts im 4. Jahrh. n. Chr., Antiquitas 4 (1969).

Toynbee J.M.C., Roman Historical Portraits, 1978.

Traversari G., Museo Archeologico di Venezia. I ritratti, 1968.

Trillmich W., Zur Formgeschichte von Bildnis-Typen, JdI 86 (1971), 179-213.

– Das Torlonia-Mädchen. Zu Herkunft und Entstehung des kaiserzeitlichen Frauenporträts, AbhGöttingen, Philhist Kl. III 99, 1976.

Wegner M., Die Herrscherbildnisse in Antoninischer Zeit, Das röm. Herrscherbild II 4, 1939.

– Hadrian, Plotina, Marciana, Matidia, Sabina, Das röm. Herrscherbild II 3, 1956.

Wegner M. - Daltrop G. - Hausmann U., Die Flavier. Vespasian Titus Domitian Nerva Julia Titi Domitilla Domitia, Das röm. Herrscherbild II 1, 1966.

Wegner M. - Wiggers H.B., Caracalla bis Balbinus. Caracalla. Geta. Plautilla/Macrinus bis Balbinus, Das röm. Herrscherbild II 1, 1971.

Wegner M., (with contributions by J. Bracker and W. Real), Gordianus III bis Carinus, Das röm. Herrscherbild III 3, 1979.

– (in co-operation with R. Unger), Verzeichnis der Kaiserbildnisse von Antoninus Pius bis Commodus I, Boreas 2 (1979), 87-181· II, Boreas 3 (1980), 12-116. Wegner M. - L'Orange H.P., Das spätantike Herrscherbild von Diokletian bis zum Ende der Konstantin-Söhne 284-361 n. Chr. - Die Frauen der Tetrarchen, des Konstantin und seiner Familie, Das röm. Herrscherbild III 4, 1984.

Zanker P., Studien zu den Augustus-Porträts. I. Der Actium-Typus, AbhGöttingen, Philhist Kl. III 85, 1973 (2nd ed. 1978).

– Zur Rezeption des hellenistischen Individualporträts in Rom und in den italischen Städten, Hellenismus in Mittelitalien, 2, 1976, 581-609.

– Prinzipat und Herrscherbild, Gymnasium 86 (1979), 353-368.

– Provinzielle Kaiserporträts. Zur Rezeption der Selbstdarstellung des Princeps, AbhMünchen, 90, 1983.

Εισαγωγή

Τα ελληνορωμαϊκά γλυπτά, δηλαδή τα έργα που κατασκευάστηκαν από τις αρχές του 1ου αι. π.Χ. έως το τέλος της αρχαιότητας από αθηναϊκά εργαστήρια ή από επηρεασμένα από την αθηναϊκή τέχνη εργαστήρια άλλων περιοχών, όπως των νησιών του Αιγαίου και της Πελοποννήσου, αλλά και της Μικράς Ασίας, αποτελούν περίπου το ένα τρίτο από το σύνολο των γλυπτών, που εκτίθεται στις αίθουσες ή φυλάσσεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Για την Αθήνα το τέλος της αρχαιότητας ορίζεται με το κλείσιμο των φιλοσοφικών σχολών της ύστερα από το διάταγμα του Ιουστινιανού το 529 μ.Χ.

Ο συμβατικός όρος ελληνορωμαϊκά γλυπτά χρησιμοποιείται τόσο για τα αντίγραφα κλασικών και ελληνιστικών έργων, όσο και για νέες δημιουργίες τύπων επηρεασμένων από τη ρωμαϊκή πολιτική ιδεολογία, τις θρησκευτικές αντιλήψεις και τις συνήθειες στο ντύσιμο και την κόμωση των Ρωμαίων. Στους αιώνες που κυριάρχησε πολιτικά η ρωμαϊκή αυτοκρατορία, αναδείχθηκε η δύναμη της ελληνικής κλασικής παράδοσης στη γλυπτική και ο πρωταγωνιστικός ρόλος των αθηναίων γλυπτών αλλά και των άλλων ελληνικής καταγωγής καλλιτεχνών, που με ιδιαίτερη ευαισθησία και δεξιότητες συνδύασαν τα στοιχεία της κλασικής παράδοσης με τα νέα της ρωμαϊκής επίδρασης.

Το τμήμα της Συλλογής Γλυπτών που αφορά σε έργα της ρωμαιοκρατίας αποτελείται από επιτύμβια και αναθηματικά ανάγλυφα, επιτύμβια και λατρευτικά αγάλματα, διακοσμητικά αγάλματα και άλλα αντικείμενα, καθώς και εικονιστικές κεφαλές (πορτραίτα). Στα επιτύμβια μνημεία συγκαταλέγονται και οι λίγες, αναλογικά, σαρκοφάγοι και οστοθήκες. Όλα τα έργα προέρχονται από ιερά, ρωμαϊκές επαύλεις, ιδιωτικά αλλά και δημόσια κτίρια, καθώς και από νεκροταφεία. Λείπουν από τη συλλογή τα λεγόμενα «κρατικά» ανάγλυφα ή τμήματα από μεγάλα τιμητικά μνημεία. Παρατηρείται επίσης μια, αναλογικά με άλλες ομάδες, έλλειψη αγαλμάτων σε σύγκριση με το μεγάλο αριθμό κεφαλών και αναγλύφων. Αυτό ως ένα βαθμό εξηγείται από τις πολλές λεηλασίες αγαλμάτων και μεταφορές τους στη Ρώμη, που αναφέρονται από την εποχή του στρατηγού Αιμιλίου Παύλου, του Σύλλα και των πρώτων αυτοκρατόρων ή από τη μεταγενέστερη χρήση τους ως οικοδομικού υλικού. Ένας άλλος λόγος είναι οι μικρές διαστάσεις των αναγλύφων και των κεφαλών, που διευκόλυναν την περισυλλογή και τη διάσωσή τους το 19ο αι. Η ύπαρξη ενός μόνο τηβεννοφόρου (togatus) αγάλματος και περισσότερων αγαλμάτων του 1ου αι. π.Χ.-1ου αι. μ.Χ. είναι τυχαία και δεν απηχεί κάποια ιδιαίτερη προτίμηση των υπεύθυνων για την περισυλλογή αρχαιολόγων του 19ου αι. Άλλωστε, όπως πιστεύεται, η Αθήνα των ρωμαϊκών αυτοκρατορικών χρόνων στολιζόταν με αγάλματα και τιμητικούς ανδριάντες.

Γενικά η συλλογή του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου προσφέρει μια αρκετά αντιπροσωπευτική εικόνα της δραστηριότητας των εργαστηρίων της ρωμαϊκής επαρχίας της Αχαΐας με

προεξάρχοντα το ρόλο του αθηναϊκού εργαστηρίου από την εποχή της ρωμαϊκής Δημοκρατίας έως τα ύστατα χρόνια της αυτοκρατορικής περιόδου. Αντιπροσωπεύονται τόποι όπου κατ' εξοχήν εργάστηκαν Αθηναίοι, όπως η Δήλος και η Αττική, και τόποι οι οποίοι βρίσκονταν κάτω από την άμεση ακτινοβολία της Αθήνας, Μέγαρο, Κόρινθος, Πάτρα, Λουκού Αρκαδίας, Σπάρτη, Γύθειο, Επίδαυρος, καθώς και τα νησιά Μήλος, Θήρα και Κρήτη. Αυτοί οι τόποι είτε εισήγαγαν έργα που είχαν κατασκευαστεί στην Αθήνα είτε μιμούνταν τα αττικά με διάφορες τοπικές παραγωγές.

Υπάρχουν επίσης και λίγα έργα μικρασιατικής προέλευσης που μπορεί να διαφέρουν στην τεχνική, αλλά φανερώνουν αττικές επιδράσεις είτε γιατί αθηναίοι καλλιτέχνες εργάστηκαν στη Μικρά Ασία είτε γιατί οι Μικρασιάτες ελληνικής καταγωγής καλλιτέχνες επηρεάστηκαν από την αθηναϊκή τεχνοτροπία. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται και αντιστρόφως ιδιαίτερα από τα τέλη του 1ου αι. μ.Χ., καθ' όλη τη διάρκεια του 2ου και στις αρχές του 3ου αι. μ.Χ. (βλ. παραγωγή αττικών σαρκοφάγων και τραπεζοφόρων).

Αλλά και η επιρροή της ρωμαϊκής δυτικής τέχνης γίνεται έμμεσα εμφανής ιδιαίτερα από το τέλος του 2ου αι. μ.Χ. και εξής. Η επίδραση αυτή αφορά περισσότερο σε αλλαγή του μηνύματος του έργου και όχι στις τεχνοτροπικές λεπτομέρειες και στον τρόπο εκτέλεσης. Από τη διδακτική αφήγηση του θέματος της παράστασης μεταφέρεται στην αλληγορική σημασία της.

Η παραγωγή του αθηναϊκού εργαστηρίου θα μπορούσε να διαιρεθεί από πλευράς χρονολογικής, αλλά και ειδών παραγωγής σε δύο ή τρεις φάσεις: (α) τέλη του 2ου αι. π.Χ.-1ος αι. μ.Χ., (β) τέλη του 1ου αι. μ.Χ.-αρχές του 3ου αι. μ.Χ. και (γ) η μετασεβήρεια περίοδος (β' τέταρτο του 3ου αι. μ.Χ.-5ος αι. μ.Χ.).

(α) Στη φάση αυτή τα αθηναϊκά εργαστήρια παράγουν έργα που είναι εμπνευσμένα από δημιουργίες του 5ου και του 4ου αι. π.Χ. αφ' ενός, ενώ παράλληλα δημιουργούν νέους τύπους με μεικτά τεχνοτροπικά στοιχεία: ελληνικό ιδεαλισμό και ρωμαϊκό ρεαλισμό. Την ίδια εποχή και ενώ αυξάνουν οι παραγγελίες πλούσιων ρωμαίων αστών, που επιθυμούν να καταξιωθούν στολίζοντας τα σπίτια τους με ελληνικές δημιουργίες, παρατηρείται η παρουσία «ρωμαϊκών» στοιχείων στα κατ' εξοχήν τοπικής χρήσης έργα, όπως είναι τα επιτύμβια και τα αναθηματικά ανάγλυφα, αλλά και τα πορτραίτα σημαντικών προσώπων της αθηναϊκής ζωής (φιλόσοφοι, σοφιστές, αξιωματούχοι). Είναι επίσης γεγονός ότι την ίδια εποχή ιδιαίτερα επί ρωμαϊκής Δημοκρατίας και αργότερα επί δυναστείας των Ιουλίων-Κλαυδίων εξάγονται βίαια από την Αθήνα και άλλες σημαντικές πόλεις, όπως η Κόρινθος, έργα παλαιότερων εποχών με προορισμό τη Ρώμη. Πάντως σε αυτή τη χρονική περίοδο, όπως και στις μεταγενέστερες, η οικονομική δυσπραγία και οι ιδιωτικές παραγγελίες των πλούσιων Ρωμαίων επηρεάζαν την παραγωγή των αθηναϊκών εργαστηρίων αλλά και ενεθάρρυναν τις μετακινήσεις των αθηναίων καλλιτεχνών προς τη Ρώμη ή προς τις μεγάλες ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας και της Συρίας-Παλαιστίνης.

(β) Το 2ο αι. μ.Χ., όταν παρουσιάζεται το φαινόμενο της «ελληνικής αναγέννησης», λόγω των φιλελληνικών αισθημάτων του αυτοκράτορα Αδριανού, τα αθηναϊκά εργαστήρια ακμάζουν. Αυτό υποδηλώνεται και από τη φράση του Παιανίου «Ἀθηναίαι... αὖθις Ἀδριανοῦ βασιλεύοντος ἤνθησαν» (I, 20. 7). Η ζήτηση αγαλμάτων ιδεαλιστικού τύπου αυξάνει, όπως και η παραγωγή των σαρκοφάγων αττικού τύπου, που οι περισσότερες εξάγονται.

Η παραγωγή έργων μεγάλου μεγέθους προϋποθέτει πολυάνθρωπα μεγάλα εργαστήρια και καλή οργάνωση κόστους παραγωγής και μεταφοράς από το λιμάνι του Πειραιά προς τις διάφορες αγορές της Ανατολής και της Δύσης. Παρατηρείται επίσης μεγάλη παραγωγή τραπεζοφόρων και αντιγράφων κλασικών έργων. Μια άλλη ομάδα προϊόντων είναι οι εικονιστι-

κές κεφαλές-τα πορτραίτα, που επίσης είναι πολύ αξιόλογη: απεικονίζονται έλληνες φιλόσοφοι, σοφιστές ή φιλέλληνες ηγεμόνες ή πλούσιοι αστοί που μιμούνται τα ρωμαϊκά αυτοκρατορικά πορτραίτα. Παράλληλα παράγονται και πορτραίτα που απεικονίζουν τους ρωμαίους αυτοκράτορες ή συγγενικά τους πρόσωπα. Αυτά προορίζονται για να στολίσουν δημόσιους χώρους ή ιερά των ανατολικών ρωμαϊκών επαρχιών (Ελλάδα, Μικρά Ασία κ.λπ.). Η ομάδα αυτή ξεχωρίζει για την ποιότητά της λόγω του τρόπου εκτέλεσης αλλά και της εμμονής στη διατήρηση των ελληνικών «κλασικών» στοιχείων.

Η παραγωγή στηρίζεται στη συστηματική εκμετάλλευση των λατομείων της Πεντέλης, που δεν έπαψε ποτέ να ανήκει στα χέρια πλούσιων Αθηναίων έως το τέλος της αρχαιότητας. Αντίθετα με όσα ίσχυαν σε λατομεία άλλων περιοχών της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, στην Πεντέλη δεν επιβλήθηκε αυτοκρατορική διαχείριση. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν εισάγονταν νησιώτικα μάρμαρα κυρίως από την Πάρο και τη Θάσο και από την Πελοπόννησο.

(γ) Τον 3ο αι. μ.Χ. η πολιτική αστάθεια, οι επιδρομές των βαρβαρικών φύλων, η βαριά φορολογία, η εμφάνιση της πειρατείας στη Μεσόγειο προκάλεσε την πτώση της παραγωγής των αθηναϊκών εργαστηρίων αλλά και της ποιότητας, γιατί ίσως οι σημαντικότεροι καλλιτέχνες μεταναστεύουν σε άλλα κέντρα. Όμως η παραγωγή πορτραίτων, επιτύμβιων στηλών, σαρκοφάγων, αγαλματίων, χωρίς να χαρακτηρίζονται για την υψηλή τους ποιότητα συνεχίζεται, ακόμη και μετά την επιδρομή των Ερούλων (267 μ.Χ.) στην Αθήνα. Πάντως, τα σημάδια του μαρασμού ήταν ήδη φανερά και είχαν σχέση και με μια γενικότερη πνευματική απομάκρυνση από τα ελληνικά κλασικά ιδεώδη. Ο τελευταίος απόηχος της μεγάλης κλασικής παράδοσης ίσως διατηρείται στον τρόπο εκτέλεσης των γλυπτών διακοσμήσεων των σαρκοφάγων και των πορτραίτων έως την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Παρά την παρακμή που ακολούθησε μετά την καταστροφή των Αθηνών από τους Ερούλους συνεχίστηκε μια κάποια δραστηριότητα, αλλά περιορισμένη, των εργαστηρίων κυρίως με παραγωγή αγαλματίων, πορτραίτων, και ανάγλυφων πλακών. Βέβαια υπάρχουν προβλήματα χρονολόγησης, ιδιαίτερα για τα λεγόμενα πορτραίτα «φιλοσόφων ή διανοουμένων», και για ορισμένα αγαλμάτια αναθηματικού τύπου. Γενικά θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ενεργά εργαστήρια υπάρχουν έως το τέλος του 4ου αι. μ.Χ. χωρίς όμως να ξεχωρίζουν για την ποιότητά τους.

Η συλλογή των ελληνορωμαϊκών γλυπτών του Εθνικού Μουσείου διαφέρει από αντίστοιχες συλλογές των ευρωπαϊκών και αμερικανικών μουσείων στα εξής: οι συλλογές των ξένων μουσείων σχηματίστηκαν από αγορές ή δωρεές ιδιωτών αλλά και λεηλασίες στρατευμάτων σε παλαιότερες εποχές. Πολλά από τα έργα αυτά ανήκαν σε διάφορες ιδιωτικές συλλογές από την Αναγέννηση και μετά και υπέστησαν επισκευές, προσθήκες ή έγιναν αντικείμενο αντιγραφών. Έτσι σήμερα παραμένει ανοιχτό το πρόβλημα της αυθεντικότητας και της προέλευσης για αρκετά έργα, παρ' όλο που η επιστημονική έρευνα έχει προχωρήσει αρκετά, ώστε να έχουν ήδη αποκατασταθεί παρανοήσεις ή σφάλματα του παρελθόντος.

Τα γλυπτά του Εθνικού Μουσείου προέρχονται από ανασκαφές και περισυλλογές στην Αθήνα, τα νησιά του Αιγαίου και την Πελοπόννησο, κυρίως του 19ου αιώνα. Αλλά και αυτά που προέρχονται από περισυλλογές αφορούν σε έργα που βρέθηκαν σε διάφορους αρχαιολογικούς χώρους της Αθήνας, της Αττικής, της Πελοποννήσου και των νησιών, περισυλλέχθηκαν και μεταφέρθηκαν σε διάφορους αποθηκευτικούς χώρους αμέσως μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Τούρκους και την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους και μετά την ανέγερση του Μουσείου συγκεντρώθηκαν εκεί (ήδη από το 1870). Έτσι δεν υπάρχει θέμα αυθεντικότητας, αλλά μόνο ακριβέστερου προσδιορισμού προέλευσης του μαρμάρου, του τόπου παραγωγής του έργου, καθώς και του τόπου εύρεσης.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι ορισμένα από τα γλυπτά αυτά υπήρχαν ήδη στο πρώτο Μουσείο, που ονομαζόταν «αγαλματοστάσιο», στην Αίγινα (1829). Από το 1834-36 η συλλογή μεταφέρθηκε στην Αθήνα, στο ναό του Ηφαιστού (Θησείο), που από το 1834 είχε ορισθεί ως Μουσείο. Το προσωρινό Μουσείο της Αρχαιολογικής Εταιρείας (1858 και μετά) συγκέντρωνε επίσης γλυπτά. Σε διάφορα σημεία περί την Ακρόπολη (Βιβλιοθήκη Αδριανού, «Πύργος Ανέμων» κ.λπ.), συγκεντρώνονταν παράλληλα με τη συλλογή του Θησείου ευρήματα των ανασκαφών που διενεργούνταν γύρω από την Ακρόπολη, αρκετά από τα οποία ανήκαν στη ρωμαϊκή περίοδο. Η μεταφορά και η αποθήκευση στο Εθνικό Μουσείο πραγματοποιείται μεταξύ των ετών 1870-1889. Το 1891 εντάχθηκαν στη Συλλογή και τα γλυπτά που είχαν συγκεντρωθεί από την Αρχαιολογική Εταιρεία. Εκείνη την εποχή τα γλυπτά καταγράφονται πιο συστηματικά αν και είχαν προηγηθεί ορισμένες καταγραφές από τους: Κ. Πιττάκη (1843), Α. Schöll (1843), R. Kekulé (1869) και H. Heydemann (1869-1871 και 1874) και L. Sybel (1881), χωρίς όμως η καταγραφή τους να περιέχει όλα τα απαραίτητα στοιχεία ταυτότητας, πράγμα που αποτέλεσε και αποτελεί πρόβλημα ακόμη και σήμερα. Ήδη στις αρχές του αιώνα (1908) ο Καστριώτης αναφέρει στον κατάλόγό του, ότι από τα πέντε χιλιάδες περίπου γλυπτά μόνο τα 2.725, που ήταν εκτεθειμένα, έχουν καταγραφεί, ενώ τα υπόλοιπα βρίσκονται στις αποθήκες ακατάγραφα. Ο ίδιος επισημαίνει και τη δυσκολία στην ανεύρεση της προέλευσής τους. Ανάμεσα σε αυτά ήταν και πολλά ελληνορωμαϊκά. Ύστερα από πολλές δεκαετίες καταγράφηκαν ή έστω, ταυτίστηκαν από τις περιγραφές και τους αριθμούς καταλογογράφησης τους, όπως αναφέρονται στους διάφορους καταλόγους του 19ου αι., όσα είχαν μείνει ακατάγραφα. Αρκετά όμως έως σήμερα έχουν καταγραφεί με ελλιπή, λανθασμένα, ή καθόλου στοιχεία προέλευσης. Το έργο της ταύτισης και καταγραφής συνεχίζεται ακόμη και σήμερα παρ' όλη την παρέλευση εκατό ετών από την περισυλλογή τους.

Ελάχιστα γλυπτά προέρχονται από τη Βόρεια Ελλάδα· πρόκειται για γλυπτά που αγοράστηκαν από την Αρχαιολογική Εταιρεία ή δωρήθηκαν από ιδιώτες. Μετά το 1922 προστέθηκαν και ορισμένα γλυπτά από τη Μικρά Ασία, που περισυλλέχθηκαν από τους αρχαιολόγους Κ. Κουρουνιώτη και Ν. Λάσκαρη ή διασώθηκαν από τους Έλληνες πρόσφυγες.

Έως ότου πάρουν τα γλυπτά την οριστική τους θέση στους εκθεσιακούς χώρους και στις αποθήκες του Μουσείου μετακινήθηκαν πολλές φορές. Στο 19ο αλλά και στον 20ό αι., τουλάχιστον έως το 1960, ένας αρκετά μεγάλος αριθμός ήταν συσσωρευμένος σε υπαίθριους αποθηκευτικούς χώρους. Το γεγονός αυτό δυσκόλεψε επιπλέον την ταύτισή τους.

Στις παλιές εκθέσεις του 1890-1940 τα ελληνορωμαϊκά γλυπτά αντιμετωπίστηκαν μόνο ως αντίγραφα κλασικών έργων ή μεταπλάσεις αυτών και έτσι διασκορπίστηκαν μέσα στις αίθουσες των πρωτοτύπων της κλασικής και της ελληνιστικής περιόδου. Έτσι τουλάχιστον φαίνεται από τους παλιούς περιγραφικούς καταλόγους και τους οδηγούς του Μουσείου (περιγραφικοί κατάλογοι L.v. Sybel, A. Milchhöfer, Π. Καββαδία, Π. Καστριώτη, Ι. Σβορώνου, Β. Στάη, Σ. Παπασπυρίδη (1927) και Α. Φιλαδελφέως (1935)). Ακόμη και στο μοναδικό έως σήμερα, μετά το 1940, κατάλογο της Συλλογής Γλυπτών της Σ. Καρούζου (1967), περιλαμβάνονται μόνο τα εκτεθειμένα αντίγραφα κλασικών πρωτοτύπων, αλλά όχι οι πρωτότυπες δημιουργίες της ρωμαϊκής περιόδου. Η ίδια αναφέρει ότι «τα ρωμαϊκά έργα λείπουν, γιατί δεν είχε προχωρήσει η έκθεση στις αίθουσες αυτές». Ίσως τα παραπάνω αποκαλύπτουν την πεποίθηση των Ελλήνων αρχαιολόγων των παλαιότερων γενεών, για τους οποίους το έργο της ρωμαϊκής περιόδου ήταν σημαντικό, μόνο εφ' όσον βοηθούσε στην κατανόηση των χαμένων έργων της κλασικής αρχαιότητας. Στην προ του 1940 έκθεση υπήρχαν εκτός από τα αντίγραφα και ορισμένα πορτραίτα Ελλήνων και Ρωμαίων, καθώς και ελάχιστα πρωτότυπα αγάλματα, όπως η κοιμώμενη Μαινάδα.

Τα ελληνορωμαϊκά γλυπτά παρουσιάστηκαν ως ξεχωριστή ομάδα για πρώτη φορά στην προσωρινή τους έκθεση από το 1970-1980. Η παρουσίαση των 153 γλυπτών στις αίθουσες 31, 31Α, 32 και 33 (εγκαίνια 13 Απριλίου 1995), λόγω του περιορισμένου χώρου είναι αυστηρά επιλεκτική. Ο ίδιος λόγος δεν επέτρεψε και τη μετακίνηση γνωστών ήδη εκτεθειμένων αντιγράφων από άλλες αίθουσες του Μουσείου στις νέες αίθουσες. Ο στόχος της έκθεσης είναι να προβάλλει κατά χρονολογική σειρά την ιδιαιτερότητα των ελληνικών εργαστηρίων γλυπτικής και κυρίως των αθηναϊκών, που έδρασαν στην εποχή της ρωμαιοκρατίας συνδυάζοντας τη συνέχιση της ελληνικής κλασικής παράδοσης αλλά και τις επιρροές που δέχτηκε η ελληνική καλλιτεχνική παραγωγή από τη Ρώμη και ειδικά από τους συρμούς που επικρατούσαν κάθε φορά στην αυτοκρατορική αυλή.

Ο στόχος του παρόντος καταλόγου είναι διπλός: να κάνει ευρύτερα γνωστό το στάδιο στο οποίο βρίσκεται σήμερα η μελέτη των εκτεθειμένων έργων της Συλλογής του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου αφ' ενός και αφ' ετέρου να τα απεικονίσει με όσο το δυνατόν ικανοποιητικότερο τρόπο.

Με την ευκαιρία της έκδοσης του καταλόγου θα ήθελα να ευχαριστήσω όσους συνεργάστηκαν για την παρουσίαση της έκθεσης των έργων που περιγράφονται και ιδιαίτερα τους αρχαιολόγους Ν. Καλτσά, Σ. Κατάκη, Α. Καραπαναγιώτη, Ι. Λεβέντη. Επίσης εκφράζω τις ευχαριστίες μου στην Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Δημοσιευμάτων του ΤΑΠ, κ. Α. Κυπραίου, την επιμελήτρια κ. Γ. Νεστορίδου, τη γραφίστα κ. Β. Μάρη και το φωτογράφο κ. Η. Ηλιάδη.

Αθήνα 1996

Κατερίνα Ρωμιοπούλου
Επίτιμη Έφορος Συλλογής Γλυπτών

1 Άγαλμα «αθλητού»

Αριθ. ευρ. 1828

Ύψ. 2,25 μ.

Μάρμαρο νησιωτικό

Δήλος (οικία «Διαδούμενου»)

Βρέθηκε στις ανασκαφές της Γαλλικής

Σχολής το 1894

100-80 π.Χ.

Το υπερφυσικού μεγέθους τιμητικό άγαλμα ενός γυμνού ώριμου άνδρα, πιθανότατα κάποιου ρωμαίου επωνύμου, που σώζει και την πλίνθο του, είναι γνωστό ως ο «ψευδοαθλητής» της Δήλου.

Έχει συγκολληθεί και συμπληρωθεί.

Το ιμάτιο χρησιμεύει ως διακοσμητικό στοιχείο αντιθετικό με τη γυμνότητα του σώματος.

Πρόκειται για χαρακτηριστικό δείγμα συνδυασμού ιδεαλιστικών στοιχείων κλασικών προτύπων («Διαδούμενος» του Πολυκλείτου) με τα ατομικά χαρακτηριστικά του απεικονιζόμενου, τα οποία αποπνέουν το ρωμαϊκό ρεαλισμό.

Βιβλιογραφία: BCH 19 (1895), 482· Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1984, 162, πίν.12γ· Kleiner, Roman Sculpture, 34-35 εικ. 11 και 55-56 (όπου γενική βιβλιογραφία)· Polyklet, Der Bildhauer der griechischen Klassik, Κατάλογος, 1990, 317 κ.ε. 326 σημ. 82, 83 (C. Maderna-Lauter)· F. Queyrel, BCH 115 (1991), 389-464. Για το θέμα του συνδυασμού ιδεαλιστικού σώματος και ατομικών χαρακτηριστικών προσώπου βλ. M. Bieber, The Sculpture of the Hellenistic Age, 1967, 172 και N. Himmelmann, Ideale Nacktheit, 1985· C.H. Halett, The Roman Heroic Portrait, 1993, αριθ. κατ. 2,4, εικ. 3.

2 Ο «νέος» της Ερέτριας

Αριθ. ευρ. 244

Ύψ. (μαζί με την πλίνθο) 2,03, ύψ. αγάλμ. 1,90,
ύψ. βάθρου 0,92, ύψ. επίκρ. 0,29 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Βρέθηκε στο Γυμνάσιο της Ερέτριας το 1885

Αρχές του 1ου αι. π.Χ.

Ο αγένειος νεαρός άνδρας είναι σφιχτά τυλιγμένος στο ιμάτιό του, ενώ από μέσα διακρίνεται ο χιτών. Το κεφάλι και τα πόδια έχουν συγκολληθεί. Το άγαλμα με την πλίνθο του έχει προσαρμοληθεί μέσα στην κοιλότητα του επίκρανου του βάθρου του. Το βάθρο συνανήκει με το άγαλμα, πράγμα που δεν είχε παρατηρηθεί από τους παλαιότερους μελετητές. Συγκολλήθηκε πολύ αργότερα από το γλύπτη Στ. Τριάντη. Η επιγραφή είναι η εξής: *Κλεόνεικον Λυσάνδρου Ἀμφικράτης Λυσάνδρου τὸν ἑαυτοῦ φίλον*. Πάνω στο στήριγμα του αγάλματος είναι ακουμπισμένα τμήματα πανοπλίας (θώραξ, περικνημίδες).

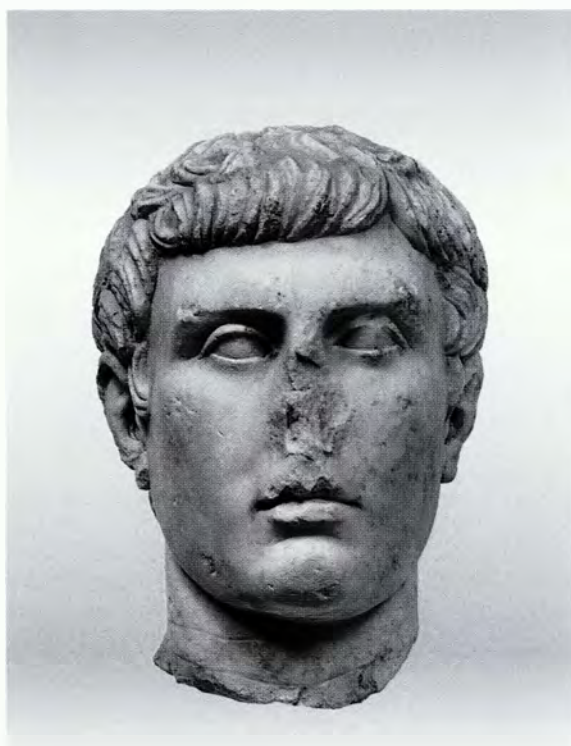
Ο τόπος εύρεσης αποκλείει τον επιτύμβιο χαρακτήρα του αγάλματος, αντίθετα η επιγραφή υποδηλώνει ότι ο Αμφικράτης ανήγειρε το άγαλμα για να τιμήσει το φίλο του, ο οποίος ήταν ήδη νεκρός· ίσως είχε σκοτωθεί σε κάποια μάχη, όπως υποδηλώνουν τα εξαρτήματα πανοπλίας. Η χρονολόγησή του έχει γίνει αντικείμενο συζήτησης στις ειδικές μελέτες (αρχές ή τέλη του 1ου αι. π.Χ.), πράγμα που δικαιολογείται, εφ' όσον πρόκειται για αγαλματικούς τύπους που εμπνέ-

ονται από πρωτότυπα του 4ου αι. π.Χ. (πρβλ. τύπους Σοφοκλή ή και Αισχίνη). Άλλωστε, ο εκλεκτικισμός που παρατηρείται στις τεχνοτροπικές του λεπτομέρειες και στη στάση του, δηλαδή ο συνδυασμός μοτίβων από πρωτότυπα του τύπου «Ερμή Richelieu» και αγάλματος του Αισχίνη προβληματίζει. Η επικρατέστερη όμως σήμερα άποψη είναι ότι πρόκειται για προϊόν της κλασικιστικής φάσης της υστεροελληνιστικής τέχνης· πρόκειται για ένα ενδιαφέρον δείγμα ελληνιστικού τιμητικού αγάλματος.

Βιβλιογραφία: RA 8 (1886), 82· IG XII, 281· AD 1886, 10,

21· Lepsius, 173· AJA 11 (1896), 150 κ.ε.· Καβαδίας, 199 κ.ε.· Harrison, Agora I, 766· RM (1964), 153, πίν. 38· Σταυρίδη, AE 1984, 162· M. Bieber, Ancient Copies, 1977, 120, 130, εικ. 583. Για το θέμα της σχέσης του αγάλματος με τα πρότυπά του βλ. P. Bol, Antikythera, 52, 100· P. Zanker, Klassizistische Statuen, 1974, 78, και σημ. 64· W.D. Nie-meier, Kopien und Nachahmungen im Hellenismus, 1985, 53 κ.ε.· Polyklet, Der Bildhauer der griechischen Klassik, Κατάλογος, 1990, 316, 320, 326, σημ. 76, εικ. 192, 193 (C. Maderna-Lauter)· P. Zanker, Stadtbild und Bürgerbild im Hellenismus (Kolloquium München 24-26 June, 1993), Vestigia 47 (1995), 255 κ.ε.· K. Fittschen, Zur Bildnisstatue des Kleonikos, des «Junglings von Eretria», Eirene XXXI (1995), 98 κ.ε. (όπου είναι συγκεντρωμένη η έως τώρα βιβλιογραφία).

3 Εικονιστική κεφαλή άνδρα

Αριθ. ευρ. 1983

Ύψ. 0,31 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Ανασκαφή ρωμαϊκής Αγοράς 1890

100-40 π.Χ.

Η μύτη έχει σπάσει. Χτυπήματα μικρά υπάρχουν στα χείλη και τα φρύδια. Είναι αγένειος· το χαρακτηριστικό αυτό υποδηλώνει νεότητα ή ότι ακολουθεί τη ρωμαϊκή μόδα.

Βιβλιογραφία: Ανασκαφές Ρωμαϊκής Αγοράς, ΠΑΕ 1890, 11-18.

4 Εικονιστική κεφαλή άνδρα

Αριθ. ευρ. 320

Ύψ. 0,35 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα

75-50 π.Χ.

Η μύτη έχει σπάσει, το ίδιο και τα πτερύγια των αυτιών. Μικρά χτυπήματα παρατηρούνται στις παρειές και στα χείλη. Απεικονίζεται ένας μεσήλικας Αθηναίος. Τα ατομικά χαρακτηριστικά που φανερώνουν την ηλικία αποδίδονται με έντονο ρεαλισμό. Είναι ένα ξεχωριστό δείγμα πορτραίτου, όπου αναμειγνύονται τα ελληνιστικά στοιχεία, ιδιαίτερα της περγαμηνής σχολής, με εκείνα της ρωμαϊκής τεχνοτροπίας.

Βιβλιογραφία: Καββαδίας, 241· O. Vessberg, Studien zu Kunstgeschichte der römischen Republik, 1941, 215, 273, πίν. 47, 3-4· E. Buschor, Das hellenistische Bildnis, 1949, 46, 65 πίν. 38· U. Hausmann, Eikones, AntK 12 (1980), 241· A. Stewart, Attica, 1979, 81-82 πίν. 25b και d· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 23 πίν. 4-5α, β.

5 Εικονιστική κεφαλή αξιωματούχου

Αριθ. ευρ. 331

Ύψ. 0,27 μ.

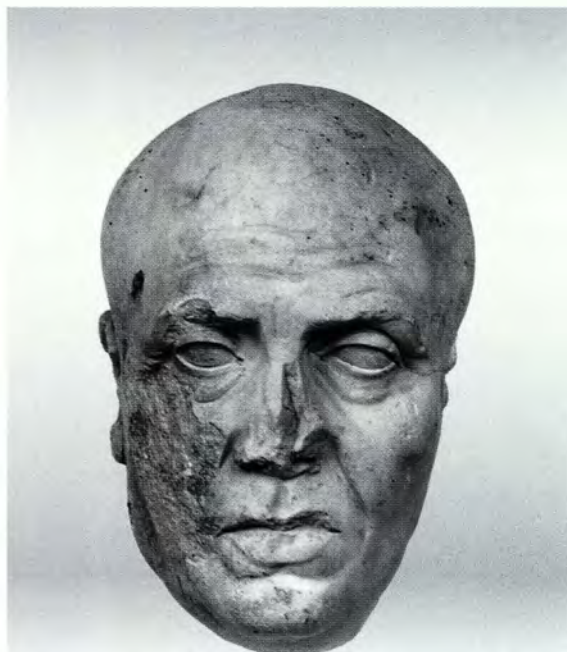
Μάρμαρο παριανό

Αθήνα(;). Αγοράστηκε από την Αρχαιολογική Εταιρεία το 1882

Μετά το 100 π.Χ.

Η μύτη είναι σπασμένη. Χτυπήματα και ελαφρά σπασίματα υπάρχουν στις παρειές, ενώ λείπει τμήμα του πίσω μέρους του κρανίου. Η προχωρημένη ηλικία αποδίδεται πολύ ρεαλιστικά. Εικονίζεται ένας αθηναίος αστός ή ένας ρωμαίος αξιωματούχος. Η δεύτερη εκδοχή είναι πιθανότερη.

Βιβλιογραφία: Καββαδίας, 244· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 24 πίν. 6-7 (όπου και η προγενέστερη βιβλιογραφία).

6 Μαρμάρινος καλυκωτός κρατήρ με ανάγλυφη διακόσμηση

Αριθ. ευρ. 3625

Ύψ. 0,82, διαμ. χείλ. 0,71 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα (περιοχή νοτίως της Ακροπόλεως).

Βρέθηκε το 1926 στην οδό Βεΐκου

40-20 π.Χ.

Το κάτω τμήμα του κρατήρος είναι σπασμένο. Τα χείλη του επίσης έχουν σπασίματα. Ορισμένα τμήματά του έχουν συμπληρωθεί. Ένα ελαφρά ανάγλυφο κλαδί αμπέλου περιζώνει το χείλος. Εικονίζονται τρεις κόρες, πιασμένες από τα χέρια, που κινούνται προς τα αριστερά σε χορευτικό ρυθμό. Οι μορφές αποδίδονται με αρχαϊστικά χαρακτηριστικά (βλ. τρόπο απόδοσης πρό-

σωπου και ενδυμάτων) και έχουν ερμηνευθεί ως Νύμφες ή Χάριτες.

Τα μαρμάρινα αγγεία, όπως και άλλα αντικείμενα (βλ. αριθ. ευρ. 3635 στην ίδια αίθουσα), ήταν πολύ δημοφιλή ως διακοσμητικά αντικείμενα διάφορων χώρων την εποχή του Αυγούστου. Ο συγκεκριμένος κρατήρ, προϊόν ενός νεοαττικού εργαστηρίου, είναι ένα πολύ καλό δείγμα της αρχαϊστικής τέχνης, που ήταν δημοφιλής ιδιαίτερα τον 1ο αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Χ. Καρούζος, ΑΔ 10 (1926), 98 κ.ε. πίν. 2· Α. Zagdoun, La sculpture archaisante, 1989, 116, σημ. 31, 125, 202, πίν. 36 εικ. 133· D. Grassinger, Römische Marmorkratere, 1991, 157 αριθ. 3, εικ. 117· πρβλ. και τα σχόλια του R. Cohon, The Typology, History and Authenticity of Roman Marble Craters, JRA 6 (1993), και H. Froning, Marmor-Schmuckreliefs mit griechischen Mythen im 1. Jh. v. Chr., 1981, 92, πίν. 31. 1.

7 Εικονιστική κεφαλή ιερῶς

Αριθ. ευρ. 437

Ύψ. 0,31 μ.

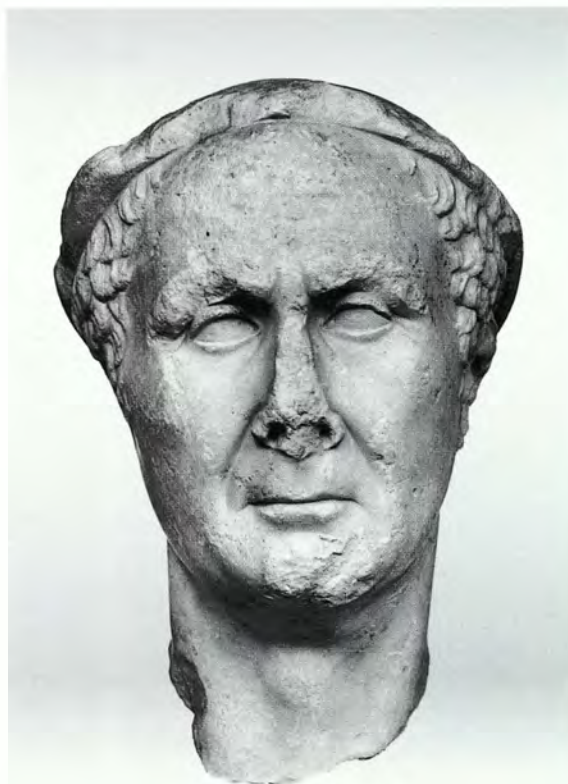
Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα

40-43 π.Χ.

Η μύτη έχει σπάσει αλλά υπάρχουν χτυπήματα και στην επιφάνεια του πηγουνιού, των φρυδιών και των παρειών. Το στρόφιο που περιβάλλει το φαλακρό κρανίο είναι ένας χαρακτηριστικός τύπος στεφανιού-διαδήματος που έφεραν οι ιερείς. Διατηρεί εκείνα τα ρεαλιστικά στοιχεία ιδιαίτερα στην απόδοση των ρυτίδων, που χαρακτηρίζουν την υστεροελληνιστική εποχή, όπως και την εποχή της ρωμαϊκής δημοκρατίας. Έχει διατυπωθεί και η άποψη ότι απεικονίζει τον Ιούλιο Καίσαρα.

Βιβλιογραφία: Καββαδίας, 269· G. Hafner, Späthell. Bildn., 1954, 63, A8 πίν. 26· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 27 πίν. 14 (όπου η προγενέστερη βιβλιογραφία)· A. Stewart, Attica, 1979, 79, 83-84, 112, αριθ. 18, 145-6 πίν. 26c· H.R. Goette, MDIK 45 (1989), 181, υποσημ. 32· F. Johansen, MeddelGlypt 47 (1991), 35, εικ. 27.

8 Εικονιστική κεφαλή της Λιβίας

Αριθ. ευρ. 355

Ύψ. 0,40 μ.

Μάρμαρο παριανό

Κρήτη. Αγοράστηκε το 1889 από την Αρχαιολογική Εταιρεία

Περί το 20 π.Χ.

Διατηρείται πολύ καλά. Ήταν ένθετη σε άγαλμα. Ο χαρακτηριστικός τύπος της κόμμωσης (nodus coiffure), είναι έντονα ρωμαϊκός, αντίθετα με τα υστερότερα πορτραίτα της Λιβίας, όπου η κόμμωσή της είναι ελληνικού τύπου (βλ. αριθ. ευρ. 567). Απεικονίζεται ως ώριμη ήδη γυναίκα (πρβλ. τις ρυτίδες του λαιμού και το διπλοσάγονο). Ανήκει στον τύπο II των πορτραίτων της Λιβίας. Αυτός ο τύπος συνηθίζεται στις ανατολικές επαρχίες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Βιβλιογραφία: Σταυρίδη, Στήλη, 301 πίν. 137· Fittschen - Zanker, III, 1 υποσημ. 6m· Johansen, Roman Portraits I, 96 αριθ. 36.

βιανό Αύγουστο, τον πρώτο αυτοκράτορα, έπαιξε σημαντικό ρόλο ιδιαίτερα στη σύσταση της Τριανδρίας Οκταβιανού-Αντωνίου-Λέπιδου, γι' αυτό και εικονίζεται δικαιωματικά σε νόμισμα αυγέυς το 39 π.Χ. Είναι η πρώτη Ρωμαία που εμφανίζεται πάνω σε νομίσματα. Επίσης εικονίζεται σε νομίσματα και με το δεύτερο σύζυγό της Μάρκο Αντώνιο, ο οποίος αργότερα την εγκατέλειψε για την Κλεοπάτρα.

Βιβλιογραφία: Καββαδίας, 291· Καστριώτης, 87· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 30 πίν. 20 (όπου προγενέστερη βιβλιογραφία)· Kleiner, Roman Sculpture, 39, 56 (βιβλιογραφία)· R. Bauman, Women in Politics in Ancient Rome, 1992, 91-100· Johansen, Roman Portraits I, 108 αριθ. 42· P. Léon, Esculturas de Italica, 1995, 84 αριθ. 24.

9 Εικονιστική κεφαλή της Οκταβίας(;)

Αριθ. ευρ. 547

Ύψ. 0,22 μ.

Μάρμαρο παριανό

Αγοράστηκε από την Αρχαιολογική Εταιρεία το 1885 από κάποιον Ερνέρη, που δήλωσε ως τόπο προέλευσης τη Σμύρνη

Περί το 30 π.Χ.

Το άκρο της μύτης είναι σπασμένο, η δεξιά παρειά είναι χτυπημένη. Λείπει ο λαιμός μαζί με το σαγόνι.

Η απόδοση των χαρακτηριστικών είναι κάπως εξιδανικευμένη και διαπνέεται από γαλήνη. Γενικά η ποιότητα εργασίας είναι αξιοπρόσεκτη. Η κόμμωση είναι του γνωστού τύπου nodus (είδος άμματος= πλεξούδα που σχηματίζεται από τρεις ομάδες μαλλιών που καταλήγουν σε κότσο), που έως το 25 π.Χ. ήταν δημοφιλής τύπος κόμμωσης για τις Ρωμαίες της εποχής του Αυγούστου. Η Οκταβία, μεγαλύτερη κατά έξι χρόνια (66 π.Χ.-11 π.Χ.) από τον αδελφό της Οκτα-

10 Εικονιστική κεφαλή του Γαΐου Καίσαρα

Αριθ. ευρ. 3606

Ύψ. 0,29 μ.

Μάρμαρο θασιακό*

Αθήνα, περιοχή Εθνικού Κήπου (ανάκτορο της οδού Ηρώδου Αττικού)

Περί το 10 π.Χ.

Το δεξί αυτί και η μύτη έχουν σπάσει. Υπάρχουν χτυπήματα στη δεξιά πλευρά του προσώπου.

* Το Νοέμβριο του 1995 ήταν έτοιμα τα πρώτα αποτελέσματα από έρευνα που πραγματοποιήθηκε με τη συνεργασία του Dr J. Herrmann, του Μουσείου Καλών Τεχνών της Βοστώνης, για να διαπιστωθεί εάν ορισμένα έργα που αναφέρονταν ως κατασκευασμένα από πεντελικό, πάριο ή «νησιωτικό» μάρμαρο, είχαν κατασκευαστεί από δολομιτικό μάρμαρο· έτσι αποδείχθηκε ότι τα αριθ. ευρ. 357, 410, 417, 420, 442, 449, 3606 και 4536 έχουν κατασκευαστεί με δολομιτικό μάρμαρο, το οποίο εξορυσσόταν σε ένα μόνο λατομείο σε ολόκληρη την περιοχή της Μεσογείου, στο ακρωτήριο Βαθύ της Θάσου.

Παρατηρούνται ιζήματα και διάβρωση της επιδερμίδας. Η ποιότητα της εκτέλεσης είναι πολύ καλή.

Υπάρχουν πολλές ομάδες πορτραίτων του Γαϊού (20 π.Χ.-4 μ.Χ.) και του αδελφού του Λευκίου (17 π.Χ.-2 μ.Χ.). Ειδικά για το πορταίτο αυτό έχουν διατυπωθεί διάφορες εκδοχές για το ποιον απεικονίζει (Σταυρίδη: Λεύκιος, Pollini: Γάιος).

Τα δύο αδέρφια, εγγονοί του αυτοκράτορα, που προορίζονταν από τον Οκταβιανό Αύγουστο ως διάδοχοί του, πέθαναν νέοι και λατρεύτηκαν ως θεοί μετά το θάνατό τους. Έχει αποδειχθεί ότι η λατρεία τους συνεχιζόταν έως την εποχή του Τραϊανού, γι' αυτό και τα πορταίτα τους συνέχισαν να παράγονται και μετά το θάνατό τους.

Βιβλιογραφία: AA (1935), 403· Σταυρίδη, Πορταίτα, 33 πίν. 23 (όπου προγενέστερη βιβλιογραφία)· RM 92 (1985), 333· J. Pollini, The Portraiture of Gaius and Lucius Caesar, 1987, 43-45, 86, 95-96 αριθ. 3 πίν. 51-4· H.R. Goette, Zu den Bildnissen der Augustus-Enkel, JRA 6 (1993), 303 κ.ε.· Kleiner, Roman Sculpture, 60, 72-74, 117 (βιβλιογραφία για πορταίτα Γαϊού και Λευκίου).

11 Πλάκες με ανάγλυφες μορφές

Αριθ. ευρ. 259, 260

259: μέγ. ύψ. 1,12, πλ. 0,66 μ.

260: μέγ. ύψ. 1,02, πλ. 0,64 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Θέατρο του Διονύσου (1862)

Τέλη του 1ου αι. π.Χ.

Η ανάγλυφη επιφάνεια των πλακών είναι ελαφρώς κοίλη. Πιθανότατα ανήκαν σ' ένα μεγαλύτερο σύνολο πλακών με ανάγλυφες γυναικείες μορφές σε κινήσεις χορευτικές· ίσως αποτελούσαν την επένδυση κάποιας βάσης. Οι μορφές ερμηνεύτηκαν ως Ώρες. Ήταν κόρες του Διός και της Θέμιδος και αδελφές των Μοιρών. Συνή-

θως ερμηνεύονταν ως προσωποποιήσεις των εποχών του έτους. Είναι αντιπροσωπευτικά έργα νεοαττικού εργαστηρίου, που η δράση του αρχίζει από τα τέλη του 1ου αι. π.Χ. και συνεχίζεται έως τα τέλη του 1ου αι. μ.Χ. Τα συγκεκριμένα έργα εμπνέονται από πρωτότυπα του τέλους του 5ου και του 4ου αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Heydemann, 700, 701· AE 1862, 138 πίν. 27· W. Fuchs, Die Vorbilder der neuattischen Reliefs, 1959 (Ergb. 20 Jdl), 172· F. Weege, Der Tanz in der Antike, 1926, 60, 66, εικ. 79 και 85· LIMC V, 501 αριθ. 9 και 10 και πίν. 344 και 345· R.R.R. Smith, Hellenistic Sculpture, 1991, 258-261 και 282· Das Wrack. Der antike Schiffsfund von Mahdia, 1994, Band 2, 809 κ.ε., όπου γίνεται συζήτηση για τα νεοαττικά εργαστήρια· C. Ann Touchette, The Dancing Maenads Reliefs, BICS Suppl. 62, 1995.

12 Μαρμάρινος δίσκος

Αριθ. ευρ. 3635

Διάμ. 0,40, πάχ. 0,06 μ.

Μάρμαρο πεντελικό (;)

Ρόδος (;)

1ος αι. π.Χ.-1ος αι. μ.Χ.

Στη μία όψη ανάγλυφη παράσταση νεαρού σατύρου που βαδίζει κρατώντας με το δεξί χέρι ψηλά ένα τσαμπί σταφύλια, ενώ με το αριστερό μεταφέρει ένα άλλο τσαμπί που το έχει βάλει μέσα στο προεξέχον τμήμα της δοράς του πάνθηρα, την οποία φορά ως χλαμύδα. Γύρω από την οσφύ του ένα άλλο δέρμα, που περιβάλλει και τους γλουτούς. Το ύψος της μορφής είναι 0,20 μ. Στην περιφέρεια του δίσκου ένα ανάγλυφο στεφάνι δάφνης.

Στην άλλη όψη μόλις διακρίνεται ελαφρά ανάγλυφο περίγραμμα παρόμοιας μορφής σατύρου. Η επιφάνεια έχει φθαρεί εξαιτίας μεταγενέστερης χρήσης. Υπάρχει οπή στο επάνω μέρος του δίσκου.

Οι μαρμαρίνοι δίσκοι, που μεταξύ των άλλων

θεμάτων διακοσμούνταν με διάφορα διονυσιακά θέματα, ανήκουν σε μια ομάδα αντικειμένων (oscilla), που στόλιζαν τοίχους και περιστύλια στοών ως κρεμαστοί πίνακες. Τα διακοσμητικά αυτά αντικείμενα ήταν δημοφιλή την εποχή του Αυγούστου. Λέγεται ότι οι μαρμαρίνοι αμφίγλυφοι δίσκοι υποδηλώνουν τα διονυσιακά τύμπανα. Τα διακοσμητικά τους θέματα θυμίζουν εκείνα των νεοαττικών αναγλύφων. Δεν ήταν συνηθισμένο είδος στις ρωμαϊκές ανατολικές επαρχίες. Στην Αθήνα βρέθηκαν τμήματα τέτοιων δίσκων στην Αρχαία Αγορά.

Βιβλιογραφία: Π. Καστριώτης, ΑΔ (1926), παράρτ. 4 αριθ. 6, εικ. 5· E. Dwyer, RM 88 (1981), 248 κ.ε. (περιγράφει τα παραδείγματα της Πομπηίας)· I. Corswandt, *Oscilla Untersuchungen zu einer römischen Reliefgattung*, 1982, 10-12, 74 αριθ. K9, πίν. 2. 1-2. Πρβλ. και κατάλογο Sotheby's (New York) 17.12.1992 αριθ. 143· Aquileia, *Sculture Romana*, 638 και 642. Παρόμοιο υπάρχει στη Ny Carlsberg Glyptothek, βλ. Ny Carlsberg, *Imperial Rome*, 1996, αριθ. 98· *Ancient Art of Shumei Family Collection*, Κατάλογος έκθεσης, Metropolitan Museum, 1996, 86 (C. Picón). Για τη λέξη *oscillum* βλ. Βιργιλίου Γεωργικά, II, 385-389.

13 Κορμός της «Εφεσσίας» Αρτέμιδος

Αριθ. ευρ. 1638

Σωζ. ύψ. 0,78 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αγοράστηκε από την Αρχαιολογική Εταιρεία
1ος αι. π.Χ.

Ο κορμός φέρει μακρύ χιτώνα και είναι διακοσμημένος με τα σύμβολα της θεάς, όπως απεικονίζονται στον τύπο της «Αρτέμιδος Εφεσσίας». Λείπουν τα χέρια και το κεφάλι. Το κάτω μέρος έχει επίσης σπάσει.

Στο ναό της Εφέσου οι Ἴωνες Ἕλληνες λάτρεψαν μία Αρτεμη, που είχε ταυτισθεί με την ασιατική θεά της φύσης και της γονιμότητας. Αυτό φανερώνουν και τα σύμβολα που στόλιζαν τον κορμό και τα χέρια: πλοχμοί, περιδέραια ψηλά στο στήθος, αριστερά και δεξιά στο ύψος του στήθους Νίκες και λιοντάρια που κάθονται στα χέρια, είκοσι οκτώ μαστοί και κάτω από αυτούς σε ζεύγη επάλληλα, γρύπες, σφίγγες και λιοντάρια. Αριστερά και δεξιά Σειρήνες, στο κάτω άκρο ρόδακες και μέλισσες. Στα χέρια της κάθονται λιοντάρια που ακουμπούν στους βραχίονες.

Βιβλιογραφία: Καστριώτης, Γλυπτά, 290· Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1984, 166-167, πίν. 14β (όπου το χρονολογεί στη σεβήρεια εποχή χωρίς επιχειρηματολογία)· R. Fleischer, Epro 35 (1973), 3, 129 αριθ. Ε3 πίν. 3-4 (όπου και προγενέστερη βιβλιογραφία)· LIMC II, 759, 762 αριθ. 28.

14 Κεφαλή του αυτοκράτορα Οκταβιανού Αυγούστου

Αριθ. ευρ. 3758

Ύψ. 0,30 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Από τις ανασκαφές της ρωμαϊκής Αγοράς
(1930)

Μετά το 20 π.Χ.

Η μύτη είναι σπασμένη. Τα αυτιά, τα χείλη και το πηγούνι έχουν χτυπήματα. Αποτελεί ελεύθερη απόδοση του πορτραίτου του τύπου «Prima Porta». Το άγαλμα από το οποίο ονομάστηκε και ο τύπος βρέθηκε στη βίλλα της Λιβίας κοντά στην πύλη Prima Porta της Ρώμης.

Βιβλιογραφία: Φ. Σταυρόπουλος, ΑΔ (1930-31), 1-14, εικ. 8· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 28 (όπου προγενέστερη βιβλιογραφία)· C. Vermeule, Roman Imperial Art in Greece and Asia Minor, 1968, 380 αριθ. 3· Kleiner, Roman Sculpture, 61 κ.ε.· R.R.R. Smith, JRA 9 (1996), 30 κ.ε.

15 Άγαλμα του Οκταβιανού Αυγούστου

Αριθ. ευρ. X23322

Σωζ. ύψ. 1,23 μ.

Χαλκός

Ανασύρθηκε από τη θάλασσα μεταξύ των νησιών
Εύβοιας και Αγίου Ευστράτιου το 1979

12-10 π.Χ.

Είναι έφιππος ανδριάντας αλλά λείπει το κάτω μέρος του σώματος, όπως και ο ίππος. Λείπουν επίσης οι ένθετοι οφθαλμοί. Είναι ντυμένος με χιτώνα (tunica) και χλαμύδα στρατιωτικού (paludamentum). Με το αριστερό χέρι κρατεί τα ηνία, ενώ το δεξί είναι υψωμένο σε χειρονομία ευλογίας (adlocutio gestus). Συνδυάζει χαρακτηριστικά δύο τύπων, του «Prima Porta» και του

«Ακτίου»: το σχήμα του κεφαλιού και τα χαρακτηριστικά θυμίζουν «Prima Porta», οι βαθιές κάθετες ρυτίδες πάνω από τη μύτη τύπο «Ακτίου». Μπορεί να συγκριθεί και με απεικονίσεις σε δηνάρια του 19-4 π.Χ. Στοιχείο χρονολόγησης επίσης είναι το δαχτυλίδι που φορεί στο αριστερό χέρι και έχει εγχάρακτο ένα ραβδί οιωνοσκόπου (lituus), δηλωτικό του τίτλου του pontifex maximus που του απονεμήθηκε από τη Σύγκλητο μετά το 12 π.Χ. Αν και το έργο χρονολογείται σε εποχή που ο αυτοκράτωρ ήταν πάνω από 50 χρόνων, η εμφάνισή του είναι νεανική, όπως είχε επικρατήσει να εικονίζεται πάντοτε ο Αύγουστος.

Έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις για το πού κατασκευάστηκε. Άλλοι τονίζουν τα δυτικά

χαρακτηριστικά, στηριζόμενοι στην τεχνοτροπία, στον τρόπο απόδοσης των χαρακτηριστικών, π.χ. των βλεφαρίδων (βλ. περιγραφή του Suetonius, Augustus 79), και άλλοι ότι είναι προϊόν ενός μεγάλου καλλιτεχνικού κέντρου των ανατολικών ελληνικών επαρχιών. Ίσως η δυτική προέλευση είναι η πιο πιθανή.

Βιβλιογραφία: AM 101 (1986), 185 κ.ε. πίν. 36 κ.ε.: Kaiser Augustus und die verloren Republik, Κατάλογος Έκθεσης, Βερολίνο 1988, 311-313 αριθ. 149 (Ε. Τουλoupa), με όλη την προγενέστερη βιβλιογραφία: Fittschen-Zanker, Mus. Kapitol. I 1, Beil. 2a: Kleiner, Roman Sculpture, 67 κ.ε. Γενικά: E. Simon, Kunst und Leben in Rom um die Zeitwende 1986: Johansen, Roman Portraits I, (1994) 15 κ.ε. Ny Carlsberg.

16 Ο «Ερμής του Αιγίου»

Αριθ. ευρ. 241

Ύψ. 1,71 με την πλίνθο

Μάρμαρο πεντελικό

Βρέθηκε το 1860 στο Αίγιο, στα νότια της πόλης.

Αγοράστηκε από την Αρχαιολογική Εταιρεία

Αρχές 1ου αι. μ.Χ.

Άγαλμα Ερμή σε στάση αθλητού μαζί με την πλίνθο του. Το ιμάτιο χρησιμεύει μόνο ως διακοσμητικό στοιχείο. Έχει συγκολληθεί και συμπληρωθεί. Τα άκρα των χεριών του, τα οποία είναι σπασμένα, κρατούσαν τα αντιπροσωπευτικά συμβολικά αντικείμενα του θεού, των οποίων μόνο μικρά τμήματα διασώζονται για να ταυτισθούν: βαλάντιο (πουγγί) στο δεξί και κηρύκειο στο αριστερό. Πρόκειται για παραλλαγή του τύπου Richelieu.

Ο τύπος ανάγεται σε κλασικά πρότυπα του 4ου αι. π.Χ., ίσως της σχολής του Λυσίππου. Το άγαλμα θεωρείται επιτύμβιο.

Βιβλιογραφία: Michaelis - Conze, *Annali*, 1861, 62· AM (1878), 95, πίν. 5· Lepsius, 176· A. Σταυρίδη, *ΑΕ* 1984, 163, πίν. 12στ· C. Maderna, *Juppiter, Diomedes und Merkur als Vorbilder für römische Bildnisstatuen*, 1988, 84, 87-88, 92-93, 110, πίν. 27ε· P. Zanker, *Vestigia* 47 (1995), 251-263.

17 Τμήμα μεγάλης επιτύμβιας στήλης

Αριθ. ευρ. Θ243

Σωζ. ύψ. 1,32, πλ. στήλης 0,60 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Οδός Απόλλωνος (περιοχή Πλάκας)

1ος αι. μ.Χ. (εποχή Ιουλίων-Κλαυδίων)

Η στήλη είναι σπασμένη από όλες τις πλευρές και έτσι δεν είναι βέβαιο ότι υπήρχε μόνο μία ανάγλυφη μορφή.

Εικονίζεται ένας ιματιοφόρος νέος. Ένας μακρύς μεμονωμένος πλόκαμος, από τα κατά τα άλλα κοντοκομμένα μαλλιά του, με τους πρόστυπους βοστρύχους ξεχωρίζει στα δεξιά του κεφαλιού, σημάδι ότι ο εικονιζόμενος ήταν αφιερωμένος στη λατρεία της Ίσιδος. Είναι ντυμένος με χιτώνα και ιμάτιο και κρατεί στο αριστερό χέρι ειλητάριο, ίσως με ισιακά κείμενα.

Βιβλιογραφία: Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1984, 168· H.R. Goette, AM 104 (1989), 203-217. Για το κράτημα του ειληταρίου βλ. Th. Birt, Die Buchrolle in der Kunst, 1907, 40-43· H.I. Marron, Μουσικός Ανήρ, 1964.

18 Εικονιστική κεφαλή του Δρούσου του Νεότερου

Αριθ. ευρ. 2661

Ύψ. 0,375 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Ανασκαφές ρωμαϊκής Αγοράς (1901)

Πρώτο τέταρτο του 1ου αι. μ.Χ.

Η κεφαλή ίσως ήταν ένθετη σε κορμό. Η μύτη είναι σπασμένη. Στο πηγούνι και στα μάτια υπάρχουν χτυπήματα, αλλά και στην υπόλοιπη επιφάνεια του προσώπου μικρά απολεπίσματα. Η τάση για εξιδανίκευση που χαρακτηρίζει τα πορτραίτα της δυναστείας των Ιουλίων-Κλαυδίων παρατηρείται και εδώ.

Ο Δρούσος (15 π.Χ.-23 μ.Χ.) ήταν γιος και διάδοχος του αυτοκράτορα Τιβερίου. Δολοφονήθηκε το 23 μ.Χ. με δηλητήριο, ίσως από τη γυναίκα του Λίβιλλα.

Βιβλιογραφία: Καστριώτης, 402· AM (1901), 305 κ.ε.· EAA III, 185 (για βιβλιογραφία)· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 34 πίν. 24 (όπου προγενέστερη βιβλιογραφία)· Kleiner, Roman Sculpture, 163-164 (βιβλιογραφία)· W. Eisenhut, MH 7 (1950), 123-28.

19 Εικονιστική κεφαλή του αυτοκράτορα Δομιτιανού

Αριθ. ευρ. 345

Ύψ. 0,36 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Αρχαιολογική Εταιρεία

81-96 μ.Χ.

Η μύτη του είναι σπασμένη. Υπάρχουν χτυπήματα στο αριστερό τμήμα του μετώπου και την αριστερή παρειά. Η κοντοκομμένη κόμη αποδίδεται βοστρυχωτή μόνο γύρω από το μέτωπο, ενώ είναι αδιαμόρφωτη στο υπόλοιπο της κεφαλής, σημάδι ότι το έργο είναι ημιτελές (;) ή εκ νέου κατεργασμένο. Πρόκειται για παραλλαγή μεταξύ του τύπου II και III των πορτραίτων του Δομιτιανού.

Ο Δομιτιανός δολοφονήθηκε το 96 και επακολούθησε *damnatio memoriae*.

Βιβλιογραφία: Σταυρίδη, Πορτραίτα, 37 κ.ε., πίν. 32-33 (όπου η προγενέστερη βιβλιογραφία)· M. Bergmann - P. Zanker, Jdl 96 (1981), 365-366 (για την *damnatio memoriae*)· Johansen, Roman Portraits II, 10· K. Hitzl - H.R. Goette, AM 102 (1987), 283 κ.ε.

20 Επιτύμβια αετωματική στήλη

Αριθ. ευρ. 1979

Ύψ. 1,42, πλ. 0,755 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Οδός Σταδίου (κοντά στην Παλαιά Βουλή).

Δωρήθηκε από τον Ι. Καλαμάρη το 1903. Δεν είναι βέβαιο αν βρέθηκε εκεί ή απλώς είναι η διεύθυνση κατοικίας του δωρητού

1ος αι. μ.Χ. (εποχή Ιουλιών-Κλαυδίων)

ανθεμωτά ακρωτήρια. Εικονίζεται ένας νέος γενειοφόρος άνδρας που είναι τυλιγμένος στο λεπτό ιμάτιό του σύμφωνα με τον ελληνικό τρόπο, αφήνοντας ακάλυπτο το δεξιό ώμο. Η στάση του θυμίζει αγαλματικούς τύπους. Στο αριστερό κρατεί ειλητάριο και προσβλέπει προς την όρθια, ντυμένη με ποδήρη χιτώνα και σφιχτά τυλιγμένη στο ιμάτιό της, γυναίκα, που κοιτάζει κατευθείαν μπροστά.

Βιβλιογραφία: Conze, 2080, πίν. 455· Mühsam, 83, 102, 107.

Το αέτωμα στολίζεται με ανάγλυφο ρόδακα και

21 Αγαλμάτιο στεφανωμένου νέου

Αριθ. ευρ. 3631

Ύψ. 0,65 μ.

Μάρμαρο πεντελικό (·)

Επεστράφη από το Λονδίνο το 1927 ως κατασχε-
μένο αντικείμενο

1ος αι. μ.Χ.

Το αγαλμάτιο έχει συγκολληθεί. Η επιδερμίδα λει-
ασμένη αν και υπάρχουν ελαφρές φθορές σε
διάφορα σημεία. Είναι ρέπλικα, για την αρχαιό-
τητα της οποίας υπάρχει κάποια αμφιβολία,
δηλαδή αν είναι προϊόν ρωμαϊκών χρόνων ή νεό-
τερων (18ος-19ος αι.), λόγω κάποιων σημαδιών
στην επιφάνεια κοντά στον ώμο από την τεχνι-
κή επεξεργασία. Αυτό όμως δεν επηρεάζει την
ταύτισή του με τα λεγόμενα «πασιτελικά παστί-
τσια» και συγκεκριμένα με το σύμπλεγμα του S.
Ildefonso από τη Ρώμη. Το πρωτότυπο ήταν
ένα σύμπλεγμα που χρονολογείται το 25 π.Χ.
Αποτελούνταν από δύο νέους γυμνούς που εί-
χαν ανάμεσά τους βωμό και ο ένας ακουμπούσε
στον ώμο του άλλου. Ο ένας κρατούσε δάδες,
τη μία από τις οποίες — είδος πυρσού — πλη-
σιάζει για να ανάψει κάποιο αντικείμενο πάνω
στο βωμό, που είναι στολισμένος με γιρλάντες.
Οι αγαλματικοί τύποι των δύο νέων ανάγονται
σε κλασικά πρότυπα (Απόλλων Σαυροκτόνος,
Αθλητής Westmacott). Το θέμα του πυρσού
στραμμένου προς τα κάτω, πάνω σε ένα βωμό,
συμβολίζει το θάνατο.

Για την ερμηνεία των μορφών του συμπλέγμα-
τος υπάρχει ολόκληρη φιλολογία ήδη από το 19ο
αι. (Θάνατος-Ύπνος, Ορέστης-Πυλάδης κ.λπ.).
Όταν τα συμπλέγματα γίνονταν πολύ δημοφιλή,
οι καλλιτέχνες τα αντέγραφαν όχι μόνο ολόκλη-
ρα, αλλά απομόνωναν και αντέγραφαν μεμονω-
μένες μορφές από αυτά. Το αγαλμάτιο του Εθνι-
κού Μουσείου είναι ένα τέτοιο παράδειγμα· έχει
αντιγραφεί μόνο ο Θάνατος(·) στον τύπο
Westmacott -Δορυφόρου αθλητή που ανάγεται
στον 5ο αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Χ. Καρούζος, ΑΔ (1926), παράρτ. 4, αριθ.
8, εικ. 6· P. Zanker, *Klassizistische Statuen*, 1974, 29, πίν.
31· Kleiner, *Roman Sculpture*, 31, 56 (βιβλιογραφία για τη
σχολή του Πασιτέλη).

22 Άγαλμα ιματιοφόρου

Αριθ. ευρ. 237

Ύψ. αγάλματος 1,50, ύψ. βάθρου 0,32 μ.

Μάρμαρο παριανό

Μήλος

1ος αι. μ.Χ.

Λείπουν το κεφάλι και το δεξί χέρι από τον καρπό. Το άγαλμα σώζεται με την πλίνθο και έχει προσαρμοστεί σε ένα ενεπίγραφο ορθογώνιο βάθρο προγενέστερης εποχής, όπως φαίνεται από την κοιλότητα του ενεπίγραφου βάθρου, που είναι μεγαλύτερη της πλίνθου του αγάλματος και από το σχήμα των γραμμάτων της επιγραφής.

Το ιμάτιο περιβάλλει το σώμα κατά τον ελληνικό τρόπο (το δεξί τμήμα του στήθους ακάλυπτο). Το έργο χαρακτηρίζει ένας ψυχρός κλασικισμός συνηθισμένος στην εποχή του Αυγούστου. Η ποιότητα της εργασίας είναι μέτρια.

Η επιγραφή στο βάθρο αναφέρεται σε κάποιο αναθηματικό άγαλμα προς τιμήν του θεού Ποσειδώνα, που ανέθεσε ο Θεοδωρίδας: *ΘΕΟΔΩΡΙΔΑΣ ΔΑΙΣΤΡΑΤΟ(ΟΥ) ΠΟΣΕΙΔΑΝΙ*. Χρονολογείται από τα γράμματα στον 4ο αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: BCH 2 (1878), 522· Sybel, 425· BCH 13 (1889), 550· Lepsius, αριθ. 321. Πρβλ. C. Vorster, *Vatikanische Museen, Römische Skulpturen des Späten Hellenismus und der Kaiserzeit I*, 1993, 82 με αριθ. κατ. 30.

23 Εικονιστική κεφαλή του αυτοκράτορα Καλιγούλα (;)

Αριθ. ευρ. 3590Α
Ύψ. 0,243 μ.
Μάρμαρο πεντελικό
Αθήνα (;)
37-41 μ.Χ.

Το άκρο της μύτης και το πηγούνι έχουν σπάσει, καθώς και τα πτερύγια των αυτιών. Ο λαιμός λείπει. Η επιφάνεια του μαρμάρου γενικά έχει διαβρωθεί. Εάν πρόκειται για τον Καλιγούλα, πρέπει να ενταχθεί στην ομάδα πορτραίτων του κυρίως τύπου Ι. Η σειρά σπών που διακρίνεται ίσως χρησίμευε για τη στερέωση μετάλλινου στεφανιού.

Βιβλιογραφία: Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1980, 124, πίν. 46α· D. Boschung, Die Bildnisse des Caligula, 1989, 35, 37-38, 109 αριθ. 10, πίν. 10· Kleiner, Roman Sculpture, 126-128, 163.

24 Κορμός χλαμυδοφόρου νέου

Αριθ. ευρ. 4476
Ύψ. 1,30-1,35 μ.
Μάρμαρο πεντελικό
Αθήνα (περιοχή Ακρόπολης)
1ος αι. μ.Χ.

Λείπουν εκτός από το κεφάλι, τα χέρια (το δεξί από τον αγκώνα, το αριστερό από τον ώμο)· τα πόδια από τα γόνατα και κάτω. Η χλαμύδα πορπούται στο δεξιό ώμο και σκεπάζει το σώμα. Εργασία επιμελημένη παρ' όλη την «ψυχρότητα» της. Το φίδι που αναρριχάται στον κορμό δένδρου πού χρησιμεύει ως στήριγμα υποδηλώνει την ταφική χρήση του αγάλματος.

Βιβλιογραφία: Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1984, 163, πίν. 12 δ-ε.

25 Άγαλμα πεπλοφόρου

Αριθ. ευρ. 3890

Ύψ. 1,60 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Βρέθηκε στην περιοχή πίσω από το σταθμό Πελοποννήσου το 1941· πιθανόν προέρχεται από το νεκροταφείο της οδού Λένορμαν (περιοχή Ιππείου Κολωνού)

1ος αι. μ.Χ.

Ακέφαλο άγαλμα πεπλοφόρου με την πλίνθο του. Τμήμα του δεξιού ποδιού μαζί με την πλίνθο και το άκρο του αριστερού χεριού λείπουν.

Ο αττικός πέπλος με το πλούσιο απόπτυγμα και η στάση του αγάλματος θυμίζει κλασικά πρότυπα (πρβλ. Κόρες Ερεχθείου του τέλους του 5ου αι. π.Χ.). Πρόκειται για επιτύμβιο άγαλμα· άλλωστε ο τόπος εύρεσης συνηγορεί γι' αυτό.

Βιβλιογραφία: O. Walter, AA (1942), 101· A. Σταυρίδη, AE 1984, 164, πίν. 13γ· E. Schmidt, Die Kopien der Erechtheion Koren, AntPl XIII (1973), η ίδια, Geschichte der Karyatide, 1982· M. Fuchs, Römische Idealplastik, Kat. VI, Glyptothek München, 1992, 105, κ.ε. πίν. 89-125.

26 Εικονιστική κεφαλή της Λιβίας

Αριθ. ευρ. 567

Ύψ. 0,32 μ.

Μάρμαρο παριανό

Θεσπίες Βοιωτίας. Ανασκαφές Γαλλικής Σχολής,
1888-1889

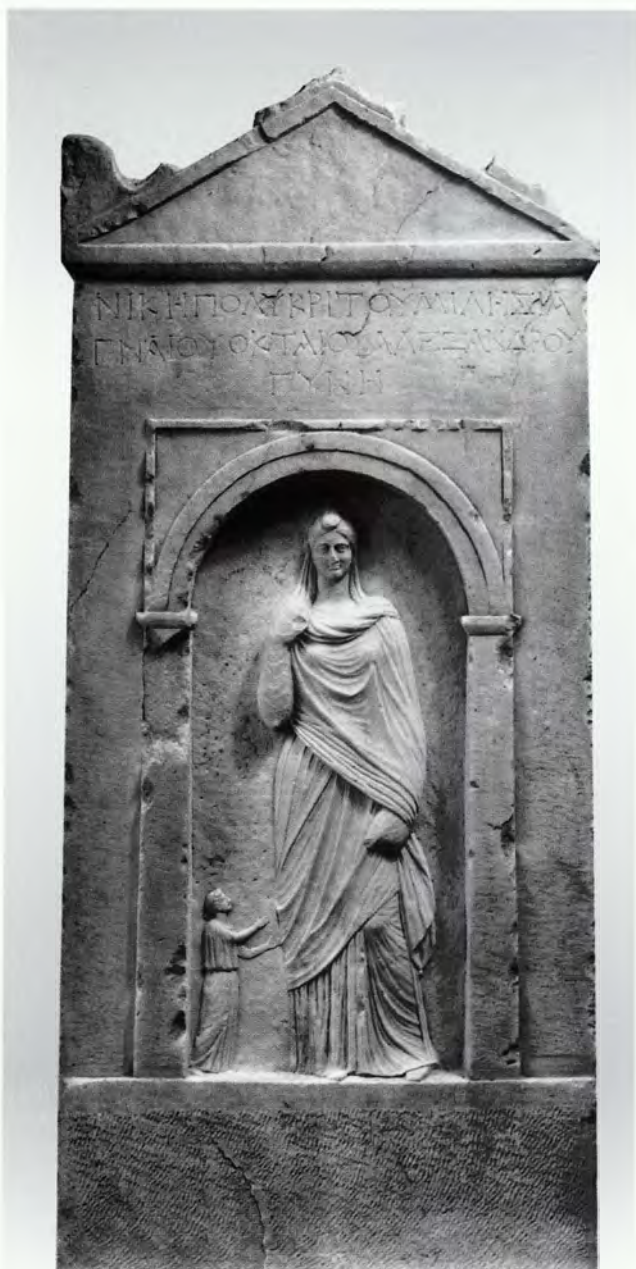
Περί το 40-50 μ.Χ. (εποχή Κλαυδίου)

Το στόμα, το πηγούνι και η μύτη έχουν σπάσει. Χτυπήματα και σπασίματα υπάρχουν στα μαλλιά, στο δεξί φρύδι και στα άκρα του καλύμματος της κεφαλής. Το ανάγλυφο δάφνινο στεφάνι με το μετάλλιο στο κέντρο, που ξεχωρίζει στα μαλλιά της μπροστά από την καλύπτρα, υποδηλώνει τον τίτλο της ως *augusta* και τη θεοποίησή της από τον εγγονό της αυτοκράτορα Κλαύδιο το 42 μ.Χ. Άλλωστε, η κεφαλή ανήκε σε άγαλμα που είχε ανεγερθεί προς τιμήν της, πιθανότατα μετά το θάνατό της.

Η Λιβία έζησε το 58 π.Χ.-29 μ.Χ. Σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, το ζεύγος του Οκταβιανού Αυγούστου και της Λιβίας ήταν πολύ συνδεδεμέ-

νο. Η προσωπικότητά της ήταν πολύ έντονη και γι' αυτό αναμείχτηκε ενεργά στα πολιτικά πράγματα της εποχής της. Ήδη από το 35 π.Χ. της είχε παραχωρηθεί το δικαίωμα να ανεγείρονται προς τιμήν της αγάλματα. Στη διαθήκη του ο Αύγουστος της έδωσε τον ανώτατο τίτλο της σεβαστής (*augusta*), δηλαδή της αυτοκράτειρας και βασιλομήτορος. Ο γιος της, αυτοκράτορας Τιβέριος, που διαδέχθηκε τον Οκταβιανό Αύγουστο, δεν εκτέλεσε τον όρο της διαθήκης του. Γι' αυτό μόνο όταν έγινε αυτοκράτορας ο εγγονός της Κλαύδιος τη θεοποίησε (*diva augusta*) το 42 μ.Χ. Τα πορτραίτα της χωρίζονται σε τέσσερις ομάδες, μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται και πορτραίτα μετά θάνατον.

Βιβλιογραφία: ΑΔ 1890, 140, 18· Καβαδίας, 294· Καστριώτης 89, 567-568· Σταυρίδη, Στήλη Κοντολέοντος, 300 κ.ε. πίν. 131-134· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 29-30· W. Gross, *Fulvia, Octavia, Livia, Julia*, 1963· H. Bartels, *Acta Arch* (1964), 51 κ.ε.· N. Imdahl - N. Kunnisch, *Plastik*, 1979, 54 κ.ε.· AM 103 (1988), 253.

27 Επιτύμβια αετωματική στήλη της Νίκης

Αριθ. ευρ. 2558

Ύψ. 1,63, πλ. 0,695 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Παγκράτι (Άγιος Σπυρίδων)

50-100 μ.Χ.

Το αριστερό και το μεσαίο ανθέμιο της αετωματικής επίστεψης έχουν σπάσει. Διακρίνονται ίχνη από τον ερυθρό χρωματισμό της επιφάνειας της στήλης στο αέτωμα. Κάτω από το αέτωμα η επιγραφή: *ΝΙΚΗ ΠΟΛΥΚΡΙΤΟΥ ΜΙΛΗΣΙΑ ΓΝΑΙΟΥ ΟΚΤΑΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΓΥΝΗ*. Κάτω από την επιγραφή μέσα σε ανάγλυφο πλαίσιο σε μορφή τοξωτού ανοίγματος (θύρας ή κόγχης) εικονίζεται όρθια γυναίκα να συγκρατεί το σφιχτοτυλιγμένο πάνω από τον ποδήρη χιτώνα της ιμάτιο, με το δεξί της χέρι στον ώμο.

Στα δεξιά μικρό κοριτσάκι, που φορεί επίσης ποδήρη χιτώνα, προτείνει τα χέρια του σε στάση ικεσίας (;) προς τη γυναίκα. Η νεκρή Νίκη είχε καταγωγή από τη Μίλητο. Είναι γνωστό ότι στην Αθήνα υπήρχε μεγάλη παροικία Μιλησίων ήδη από τον 5ο αι. π.Χ. Υπάρχει μία αντιγνωμία σχετικά με τη χρονολόγηση της στήλης, που βασίζεται στον τύπο της κόμμωσης, αλλά στα επιτύμβια ανάγλυφα των απλών αστών τα χρονολογικά κριτήρια, που στηρίζονται σε τύπους κομμώσεων και ενδυμασίας, είναι σχετικά.

Βιβλιογραφία: Conze, IV, 1929, πίν. CCCCXIII· Π. Θέμελης, ΑΔ 19 (1964), Μελέται, 115, πίν. 67β· Mühsam, 70, 80, 92, 93, 100, 103, πίν. X, 2· E. Walters, Isis, 69· A. Rügler, AM 104 (1989), 222, υποσημ. 16, 225, 232.

28 Άγαλμα του αυτοκράτορα Κλαυδίου

Αριθ. ευρ. 1759

Ύψ. 2,25 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Μέγαρα

37-54 μ.Χ.

Το ακέφαλο υπερφυσικού μεγέθους άγαλμα διατηρεί την πλίνθο του ως προς το μεγαλύτερο τμήμα της. Λείπει το κεφάλι που ήταν ένθετο, το δεξί χέρι, το αριστερό από τον αγκώνα και κάτω και το αριστερό πόδι από το γόνατο και κάτω. Έχει διάφορες συγκολλήσεις και συμπληρώσεις. Ο αετός με τις ανοιχτές φτερούγες (σύμβολο του Διός) που βρίσκεται δεξιά και στηρίζει το άγαλμα είναι επίσης ακέφαλος. Η επεξεργασία των πτυχών, η ομοιότητα με το πλήρες άγαλμα του Κλαυδίου στο Μουσείο Ολυμπίας, αλλά και η σχέση του αυτοκράτορα Κλαυδίου με τη λατρεία του Διός οδήγησαν στην ταύτισή του με τον Κλαύδιο. Το άγαλμα ήταν στημένο σε κάποιο δημόσιο χώρο των αρχαίων Μεγάρων ή σε κάποιο ιερό της περιοχής. Ο Κλαύδιος παριστάνεται ως Ζεύς για να τονισθεί η δύναμη της εξουσίας του και όχι η θεοποίησή του. Μεταφέρθηκε στην Αθήνα μετά την ανακήρυξή της ως πρωτεύουσας του ελληνικού κράτους (1835-1840).

Βιβλιογραφία: Kekulé, 399· Arch Zeit 13 (1855), 5· RA 1856, 44· Α. Σταυρίδη, AAA XIII (1980), 116 κ.ε., 855· Die Regierungszeit des Kaiser Claudius 41-54 AD (Symposion 16-18 Feb. 1991), (εκδ. M. Strocka), 1994· Kleiner, Roman Sculpture, 133-134 και βιβλιογραφία για τον τύπο Διός-Κλαυδίου στη σ. 163.

29 Εικονιστική κεφαλή του αυτοκράτορα Κλαυδίου

Αριθ. ευρ. 430

Ύψ. 0,42 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα

41-54 μ.Χ.

Η μύτη και τα χείλη είναι σπασμένα. Στην επιφάνεια του προσώπου υπάρχουν απολεπίσματα και ιζήματα. Όπως φαίνεται από τη διαμόρφωση του λαιμού ήταν ένθετο σε άγαλμα τύπου «θριαμβευτή» αυτοκράτορα. Γι' αυτό είναι στεφανωμένος με στεφάνι από κλαδιά βαλανιδιάς (ιερό δένδρο του Διός), που είναι πλεγμένα με ταινίες, οι άκρες των οποίων πέφτουν στα πλάγια του λαιμού. Το πίσω και το επάνω μέρος του κεφαλιού ίσως είναι ημιτελή, όπως και το τμήμα πίσω από τα αυτιά. Είναι ημίεργο ή πιθανώς το άγαλμα να είχε στηθεί κοντά σε τοίχο και δεν φαινόταν το πίσω μέρος, ώστε να έχει ανάγκη περισσότερης επεξεργασίας.

Ανήκει σε μεικτό τύπο ανάμεσα στους γνωστούς τύπους I και III των πορτραίτων του Κλαυδίου.

Βιβλιογραφία: Sybel, 648· Καββαδίας, 268· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 34 πίν. 25-26· AM 103 (1988), 239-250, όπου συζήτηση για το συμβολισμό του στεφανιού. A. Massner, Die Regierungszeit des Kaiser Claudius 41-54 AD (Symposion 16-18 Feb. 1991), (εκδ. M. Strocka), 1994, 159 κ.ε.· Kleiner, Roman Sculpture, 133-134 και 163· Johansen, Roman Portraits I, 144 αριθ. 60.

30 Εικονιστική κεφαλή νέου άνδρα

Αριθ. ευρ. 513

Ύψ. 0,266 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα

54-68 μ.Χ.

Η μύτη και το πηγούνι είναι σπασμένα. Ο λαιμός λείπει εντελώς. Διακρίνονται απολεπίσματα σε διάφορα σημεία, καθώς και ίχνη ράσπας. Ο τύπος της κόμμωσης και η απόδοση των χαρακτηριστικών θυμίζουν εποχή Νέρωνος.

Βιβλιογραφία: Sybel, 694· A. Σταυρίδη, AE 1980, 124, πίν. 47β· Kleiner, Roman Sculpture, 138 κ.ε.

31 Εικονιστική κεφαλή της Αγριππίνας της Νεότερης

Αριθ. ευρ. 3554

Σωζ. ύψ. 0,43, ύψ. κεφ. 0,26 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Από τις ανασκαφές της Δυτικής Κλιτύος της Ακροπόλεως (1900)

41-54 μ.Χ.

Λείπει τμήμα της μύτης. Ήταν ένθετη σε κορμό που ήταν στημένος στην Αρχαία Αγορά (ίσως στο θέατρο του Αγρίππα). Η Αγριππίνα η Νεότερη (15-59 μ.Χ.) ήταν μια γυναίκα με έντονη προσωπικότητα. Κόρη του Γερμανικού, αδελφή του αυτοκράτορα Καλιγούλα, σύζυγος του Κλαυδίου, μητέρα του Νέρωνος, με την εντολή του οποίου και θανατώθηκε.

Υπάρχουν πολλά πορträίτα της, που χωρίζονται σε ομάδες. Η κεφαλή που εκτίθεται ανήκει στον τύπο Ancona III (κατά Zanker IIIf). Η Αγριππίνα εικονίζεται σε ώριμη ηλικία (βλ. ρυτίδες του λαιμού). Χαρακτηριστική της εποχής είναι η περίτεχνη κόμμωσή της.

Βιβλιογραφία: AM (1901), 319 εικ. 13· Σταυρίδη, Πορträίτα, 31 κ.ε.· Fittschen - Zanker, Mus. Kapit. III, 6-7 αριθ. 5· Kleiner, Roman Sculpture, 140, 164 (βιβλιογραφία για πορträίτα)· R. Bauman, Women and Politics in Ancient Rome, 1992, 179-202· Johansen, Roman Portraits I, 150 αριθ. 63· S. Wood, AJA 92 (1988), 409-426.

32 Εικονιστική κεφαλή του αυτοκράτορα Τίτου

Αριθ. ευρ. 348

Ύψ. 0,29 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αγοράστηκε από την Αρχαιολογική Εταιρεία το 1887 και ο πωλητής είπε ότι «προέρχεται από τη Σμύρνη»

79-81 μ.Χ.

Το άκρο της μύτης και το δεξί αυτί είναι σπασμένα. Το κεφάλι είναι ημίεργο ή έχει υποστεί μεταγενέστερη επεξεργασία, ώστε να αποκτήσει χαρακτηριστικά του Τίτου. Διατυπώθηκε η άποψη ότι αρχικά απεικόνιζε τον Καλιγούλα. Πορträίτα του Τίτου είχαν ήδη κατασκευαστεί και πριν αναγορευθεί αυτοκράτορας, όταν συμβασίλευε με τον πατέρα του Βεσπασιανό. Παρ' όλο που βασίλεψε τρία μόνο χρόνια, συνέβησαν

σημαντικά γεγονότα, κυρίως καταστροφές, στην εποχή του (καταστροφή Πομπηίας και Ηρακλείου, λοιμός και πυρκαγιά στη Ρώμη, κατάκτηση της Παλαιστίνης, νίκη κατά των Ιουδαίων και καταστροφή του Ναού της Ιερουσαλήμ).

Βιβλιογραφία: Καββαδίας, 248· Καστριώτης, 72· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 37 πίν. 31· D. Boschung, *Die Bildnisse des Caligula*, 1989, 29, υποσημ. 12, 44-45, 112-113 αριθ. 21, πίν. 22. 1-4. Για το θέμα της εκ νέου επεξεργασίας των χαρακτηριστικών, M. Bergmann - P. Zanker, *Jdl* 96 (1981), 375 κ.ε.· Kleiner, *Roman Sculpture*, 172-176, 203.

θυμίζει εικονιστική κεφαλή. Η επιφάνεια του προσώπου είναι έντονα στιλβωμένη.

Το κάτω μέρος του προσώπου και η μύτη είναι σπασμένα. Μικρά σπασίματα παρατηρούνται και σε διάφορα σημεία των βοστρύχων.

Η κάτω επιφάνεια είναι κοίλη, όπως συνηθίζονταν στην κατασκευή των προσωπείων. Οι οφθαλμοί ήταν ένθετοι. Η υψηλή και περίτεχνη κόμμωση — είδος φενάκης — που καλύπτει το κεφάλι είναι χαρακτηριστική της εποχής των Φλαβίων και του Τραϊανού, για κομμώσεις γυναικών της ρωμαϊκής αριστοκρατίας.

33 Θεατρικό προσωπείο

Αριθ. ευρ. 505

Ύψ. 0,32 μ.

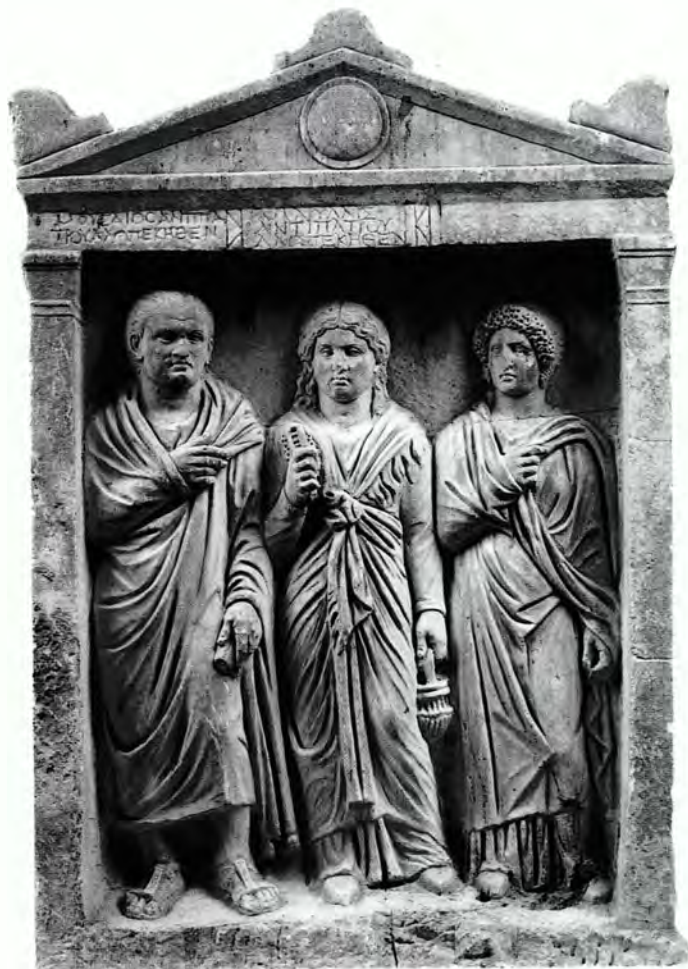
Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα

Τέλη του 1ου αι. μ.Χ. (υστεροφλάβιο)

Προσωπείο θεάτρου για γυναικείο ρόλο που

Βιβλιογραφία: Fittschen - Zanker, *Mus. Kapitoll*, III, 59, 78, υποσημ. 11· R. Paris, *Persona, La maschera nel teatro antico*, 1990· Kleiner, *Roman Sculpture*, 176-179 (για τον τύπο της κόμμωσης)· A. Allroggen-Bedel, *Maskedardarstellungen*, 1974. Για τις κομμώσεις στην πρώιμη αυτοκρατορική περίοδο, L. Furhée van Zwet, *Fashion in Women's Hairdress in the First Century of the Roman Empire*, *BABesch* 31 (1956), 1-22.

34 Επιτύμβια αετωματική στήλη αθηναϊκής οικογένειας

Αριθ. ευρ. 1233

Ύψ. 1,16, πλ. 0,76 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα

Περί το 100 μ.Χ.

Η στήλη σε σχήμα ναΐσκου έχει συγκολληθεί από διάφορα κομμάτια. Το κάτω μέρος της πλάκας έχει χτυπηθεί. Στο κέντρο του αετώματος ανάγλυφη ασπίδισκη, στο επιστύλιο η επιγραφή: ΜΟΥΣΑΙΟΣ ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΥ ΑΛΩΠΕΚΗΘΕΝ ΑΜΑΡΥΛΛΙΣ ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΥ ΑΛΩΠΕΚΗΘΕΝ.

Εικονίζονται μέλη αστικής οικογένειας από το δήμο της Αλωπεκής (σημερινή Άνω Δάφνη): τα δύο αδέλφια Μουσαίος και Αμαρυλλίς και μία ώριμη γυναίκα, ίσως η μητέρα τους. Η Αμαρυλλίς ήταν αφιερωμένη στη λατρεία της θεάς Ίσιδος, όπως ήταν η συνήθεια στις αθηναϊκές αστικές οικογένειες της εποχής· είναι ντυμένη με το ιμά-

τιο της Ίσιδος που συγκρατείται από το χαρακτηριστικό κροσσωτό κόμπο κάτω από το στήθος. Κρατεί το σείστρο στο δεξί της χέρι και τον κάδο (situla) στο αριστερό· και τα δύο είναι τελετουργικά αντικείμενα για τη λατρεία της θεάς. Ο Μουσαίος φορεί ιμάτιο και χιτώνα και κρατεί στο αριστερό του χέρι ειλητάριο. Ίσως αυτό υποδηλώνει τη σχέση του με τα γράμματα ή ακόμη και με τη λατρεία της θεάς, εάν ο πάπυρος περιείχε ισιακά κείμενα. Το σχήμα των γραμμάτων της επιγραφής ενισχύει τα άλλα στοιχεία χρονολόγησης, όπως είναι οι τύποι των κομωσέων και η απόδοση του ενδύματος.

Βιβλιογραφία: Conze, 1971· Mühsam, 57, 68, 70, 71, 75, 78, 80, 81, 84, 90, πίν. XII· L. Ross, Die Deme von Attika, 1846, 46, 60· APMA 2, 38 αριθ. 205· Walters, Isis, 74, υποσημ. 48, 95-97, πίν. 19a· A. Rügler, AM 104 (1989), 226-227, υποσημ. 36. Για τη χρήση της situla στην ισιακή λατρεία βλ. Archaeonautica 12 (1994), 61-87· N. Goldman, Isis Revealed: Cult and Costume in Italy, JRA, Suppl. 9, 1994-1995, 246.

35 Τιμητική στήλη για ένα κοσμητή

Αριθ. ευρ. 1468

Ύψ. 1,06, πλ. 0,68, πάχ. 0,014 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

117-138 μ.Χ.

Η στήλη εμφανίζει χτυπήματα σε διάφορα σημεία του ανάγλυφου πλαισίου που περιβάλλει την κυρίως επιφάνεια της πλάκας. Στο επάνω τμήμα ανάγλυφη παράσταση τριών ανδρικών μορφών που πατούν πάνω σε ένα εξέχον πλαίσιο. Στο μέσον ο ηλικιωμένος ιματιοφόρος κοσμητής (σε στάση «τύπου Σοφοκλή»), στέφεται από έναν έφηβο, ενώ ο άλλος έφηβος αυτοστεφανώνεται. Ανάμεσα σε αυτόν και στον κοσμητή διακρίνεται ένα κλαδί φοίνικα, σύμβολο νίκης, όπως είναι και το έπαθλο-αμφορεύς στο δεξί άκρο της παράστασης.

Στο κάτω τμήμα της στήλης ανάγλυφη παράσταση πλοίου με πηδαλιούχο και επτά κωπηλάτες. Πιθανότατα είναι οι νικητές έφηβοι στο αγώνισμα της «ναυμαχίας».

Η στήλη δεν έχει επιγραφή. Επομένως, ήταν προκατασκευασμένη για να χρησιμοποιηθεί ή η επιφάνεια, όπου ήταν χαραγμένη η επιγραφή, λειάνθηκε.

Βιβλιογραφία: Svoronos, πίν. CXI, 2· Lattanzi, 82 αριθ. 4, πίν. 38b· Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1984, 180, πίν. 20γ· Το Πνεύμα και το Σώμα, Κατάλογος, αριθ. 206 (Β. Μαχαίρα).

36 Τιμητική στήλη για ένα κοσμητή

Αριθ. ευρ. 1484

Ύψ. 1,32, πλ. 0,63, πάχ. 0,13 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

139/140 μ.Χ.

Η στήλη αποτελείται από δύο τεμάχια που συγκολλήθηκαν. Διακρίνονται μικροσπασίματα. Στο επάνω μέρος υπάρχει ένα ορθογώνιο πλαίσιο, στο γείσο του οποίου η επιγραφή: *ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥ*, που δίνει και το στοιχείο για τη χρονολόγηση. Μέσα στο πλαίσιο τρεις ανάγλυφες μορφές με χτυπημένα τα πρόσωπα. Δύο έφηβοι ιματιοφόροι στεφανώνουν τον κοσμητή που στέκεται στη μέση σε στάση «τύπου Σοφοκλή» τυλιγμένος στο ιμάτιό του. Αριστερά από την παράσταση παρατίθεται κατάλογος των σωφρονιστών και δεξιά υπάρχει επιγραφή για το γνωστό παιδοτρίβη Αβάσκαντο και τους οπλομάχους. Ακολουθεί κάτω κατάλογος ονομάτων εφήβων αθηναίων πολιτών και εφήβων, που δεν έχουν την ιδιότητα του αθηναίου πολίτη, έστω και αν είναι κάτοικοι της πόλης. Αυτή η κατηγορία των εφήβων ονομαζόταν «επένγραφοι».

Βιβλιογραφία: Graindor, 264, σημ. 2· Svoronos, πίν. CXII, 1· Lattanzi, 83 αριθ. 5, πίν. 38a· APMA 1, 194 αριθ. 118· IG II2, 2044· A. Σταυρίδη, AE 1984, 180, πίν. 123.

37 Τιμητική στήλη του κοσμητού Ηρακλείδη

Αριθ. ευρ. 1466

Ύψ. 0,785, πλ. 0,49, πάχ. 0,24 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

163-164 μ.Χ.

Μικρά χτυπήματα και απολεπίσματα στην επιφάνεια της στήλης. Το άνω τμήμα στολίζεται με εγγεγραμμένο ελαφρά ανάγλυφο αέτωμα, στο κέντρο του οποίου διακρίνεται στεφάνι νικητού. Η επιγραφή αναφέρει τον επώνυμο άρχοντα Φιλιστείδη από τον Πειραιά και τον κοσμητή Ηρακλείδη από τη Μελίτη. Ακολουθεί κατάλογος με ονόματα εκπαιδευτών, αγωνοθετών και νικητών εφήβων. Ίσως αφορά σε νίκη στο αγώνισμα της «ναυμαχίας», όπως υποδηλώνει και το ανάγλυφο πλοίο με τους πέντε κωπηλάτες στο κάτω τμήμα της στήλης.

Βιβλιογραφία: CIA III, 1129· AE 1971, 69, πίν. 8· Α. Σταυρίδη, AE 1984, 180· APMA 1, 195 αριθ. 132· IG II2, 2087· Το Πνεύμα και το Σώμα, Κατάλογος, αριθ. 87 (Β. Μαχαίρα).

38 Τιμητική στήλη των κοσμητών Αυρηλίου και Θαλή Δωσιθέου

Αριθ. ευρ. 1465

Ύψ. 1,42, πλ. 0,69, πάχ. 0,08-0,09 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

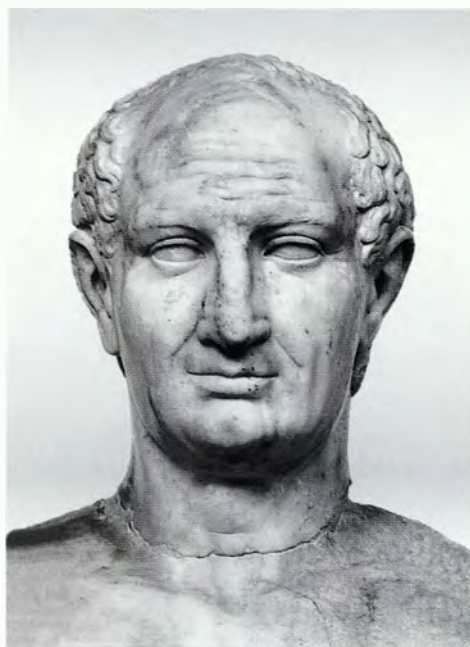
Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

212-213 μ.Χ.

Η στήλη αποτελείται από επτά τεμάχια συγκολλημένα και συμπληρωμένα. Το άνω άκρο της — είδος ελαφρά ανάγλυφης ταινίας — στολίζεται με υποτυπώδη ανθέμια (με εγχάραξη δηλώνεται μόνο το περίγραμμά τους). Στήθηκε προς τιμήν του Αυρηλίου Δωσιθέου και του Θαλή Δωσιθέου Παμβοτάδη. Σύμφωνα με την επιγραφή της, χρονολογείται στο 212 ή λίγο αργότερα. Στο επάνω μέρος της στήλης, μέσα σε πλαίσιο, ανάγλυφη παράσταση τριών ανδρικών μορφών: στο κέντρο ο ιματιοφόρος κοσμητής σε στάση «τύπου Σοφοκλή». Δίπλα του δέσμη με κυλίνδρους βιβλίων. Τον στεφανώνουν έφηβοι, οι γιοι του, που κρατούν κλαδιά φοίνικα, που, όπως και ο αμφορεύς κάτω δεξιά, είναι έπαθλα νικητών αγώνων. Αριστερά και δεξιά του πλαισίου ανάγλυφα στεφάνια από ελιά φέρουν στο κέντρο επιγραφή: Ο ΚΟΣΜΗΤΗΣ - ΤΟΥΣ ΕΦΗΒΟΥΣ και αριστερά η επιγραφή: ΟΙ ΕΦΗΒΟΙ, ενώ δεξιά η επιγραφή: ΤΟΝ ΚΟΣΜΗΤΗΝ. Κάτω από την παράσταση ακολουθεί ο κατάλογος με τα ονόματα των εκπαιδευτών: Σωφρονιστές, γυμνασιαστές και στρατηγοί, καθώς και τα ονόματα των ομάδων των εφήβων κατά φυλή. Στο κάτω μέρος της στήλης τμήμα από ανάγλυφη παράσταση κωπηλασίας, όπου διακρίνονται δύο πλοία — το καθένα με δύο κωπηλάτες.

Βιβλιογραφία: Sybel, 3308· Graindor, 258· IG II2, 2208· Lattanzi, 81 αριθ. 2· Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1984, 179· ΑΡΜΑ 1, 196 αριθ. 144.

39 Ερμαϊκή στήλη του κοσμητού Ηλιοδώρου από τον Πειραιά

Αριθ. ευρ. 384

Συν. ύψ. στήλης 1,34, πλ. στήλης 0,29,

ύψ. βάσης 0,36, ύψ. κεφ. 0,29 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

Περί το 110 μ.Χ.

Η κεφαλή έχει συγκολληθεί στη στήλη. Το σώμα της στήλης αποτελείται από τέσσερα συγκολληθέντα τμήματα και φέρει συμπληρώσεις με γύψο. Ο ηλικιωμένος κοσμητής με τα ιδιαίτερα τονισμένα ατομικά χαρακτηριστικά, τα οποία αποδίδονται με το γνωστό ρεαλισμό που χαρακτηρίζει την εποχή των Φλαβίων, έχει όλα εκείνα τα στοιχεία που φανερώνουν την ηλικία: άφθονες ρυτίδες, πλαδαρά μάγουλα, μαλλιά αραιά στο κέντρο, χτενισμένα προς τα εμπρός για να καλύψουν το φαλακρό τμήμα του κρανίου. Γενικά θυμίζει πορträίτα του αυτοκράτορα Βεσπασιανού, αν και διακρίνεται κάποια ανάμνηση από παλαιότερους τύπους ελληνικών πορträίτων (Αισχίνης;). Το κείμενο της επιγραφής, σύμφωνα με την οποία χρονολογείται πριν από το 112/113, χωρίζεται σε τέσσερις ενότητες: α) στην απόφαση αρμόδιων κρατικών αξιωματούχων (Άρειος Πάγος, Βουλή των εξακοσίων και Δήμος Αθηναίων) να αποδοθούν τιμές στον

Ηλιοδωρο, γιο του Ηλιοδώρου από τον Πειραιά, β) στο είδος του αφιερώματος και των εφήβων που το ανεγείρουν. Η αναφορά των «κεστροφόρων» εφήβων είναι αξιοσημείωτη, γιατί η ρίψη του κέστρου (είδος ακοντίου) ήταν από τις λίγες ασκήσεις μύησης στην πολεμική τέχνη που επιτρέπονταν στην εποχή της ρωμαιοκρατίας, γ) στην αναφορά στον επώνυμο άρχοντα και, δ) στην αναφορά των ονομάτων των συγκεκριμένων εφήβων και των εκπαιδευτών τους. Ένας από τους εφήβους που αναφέρονται, ο Αρχιμήδης, γιος του Αντιόχου, χάραξε και μία προσωπική αφιέρωση στους φίλους του και στους άλλους εφήβους στην αριστερή στενή πλευρά της στήλης.

Ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλ[ῆ]
καὶ ἡ βουλὴ τῶν ἑξακοσίων
καὶ ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων, τὸ[ν]
κοσμητὴν Ἡλιοδωρον) Π[ει]
ραιέα.

Σχῆμα τόδ' Ἑρμείας καὶ εἰκό-
νας Ἡλιοδώρου / κεστροφόρο[ι]
ξυνῶ τῶδ' ἀνέθεντο τύπῳ /
τοῦ μὲν ἐπεὶ θεός ἐστι, καὶ
εὐ[α]δε παισὶν ἐφήβοις / τοῦ δ' [ὁ]-
τι κο[σ]μητῶν ἐξοχὸν εἶλ[ε]
[κλέο[ς].

Ἐπὶ ἄρ[χοντος Φο[υλ]βίου Μητροδώρου Σουνιέως,
οἱ

ἔφηβοι ἀν[έγ]ραψαν τοὺς παιδευτὰς καὶ ἑαυτοὺς.
Παιδευταὶ

Πλάτων) Αἰθαλίδης

Ἡγεμὼν Ζώσιμος) Βησαιεὺς

Παιδοτρίβης Δημήτριος Ἰσιγένους Ῥαμνούσιο[ς]

Γραμματεὺς Ἀφροδείσιος Ἡλιοδώρου Πειραιεὺς

Ὀπλομάχος Διονύσιος Ἀντιπάτρου Ἀζνιε[ὺς]

Ἐφηβοὶ

Χεῖλων Εὐκάρπου

Στρά[τ]ων [Δ] εἰφίλου

Λυσίμαχος Εὐκάρπου

[Ἑ]ρμ . . . 7 . . ου

Ἀγαθόπους Εὐκάρπου

[. 6 . . Σω] ζομενοῦ

Ἀρχιμήδης Ἀντιόχου

- " | . ΟΓ | ΔΠΟ

Ζώπυρος Ἡλιοδώρο[υ]

5 . . βος -

Ἀριστόβουλος Ἀριστ-

. . . . ς Κορύμβου

Θεολόγος Ἐράτωνος

... V ο . ο . ο με-

Ἡδύλος Σωζομε[ν]οῦ

Με

Χρυσέρος Καρη[οδώρ]ου

Λέων. . . . | . ου [ς]

Ἀπολλώνιος Ζωσίμου

Ἀπολλώνιος Φειδία

Ἰλαρος Εἰσιδώρου

Ἀγαθοκλῆς Καρηῖω[νος]

Ἰμέναιος Ἐπαφροδείτου

Τρόφιμος Μητροβίου

Διοκλῆς)

Ξενικός Ὑμεναίου

Τρύφων Ἀσκληπιάδου

Μεγιστίων . . .

Ἑμνήσθη Ἀρχιμή[δης]
δης τῶν φίλων [καὶ]
συνεφήβων

Βιβλιογραφία: Sybel, 599· Graindor, 292· F. Dumont, *Ephébie attique* II, 246 κ.ε.· Lattanzi, 34 αριθ. 2· APMA 1, 194 αριθ. 112· Follet, 124-5· Hoff, 18, σημ. 9, 15· Harrison, *Agora I*, σ. 30-31· IG II2, 2021· Το Πνεῦμα καὶ το Σώμα, Κατάλογος, αριθ. 85.

40 Εικονιστική κεφαλή κοσμητοῦ

Αριθ. ευρ. 392

Ύψ. 0,30 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

110-120 μ.Χ.

Τα κοντά βοστρυχωτά μαλλιά του είναι χτενισμένα προς τα εμπρός αλλά αντιθετικά διατεταγμένα. Εκτός από ελαφρά χτυπήματα στα βλέφαρα και ίχνη από ιζήματα στην επιδερμίδα του προσώπου η διατήρηση είναι ικανοποιητική.

Βιβλιογραφία: Sybel, 624· Graindor, 304· Lattanzi, 34 αριθ. 2· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 93· Καββαδίας, 292.

41 Εικονιστική κεφαλή κοσμητού

Αριθ. ευρ. 416

Ύψ. 0,28 μ.

Μάρμαρο παριανό;

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

117-136 μ.Χ.

Λείπει τελείως ο λαιμός. Η μύτη είναι σπασμένη. Διακρίνονται χτυπήματα στη δεξιά πλευρά της κόμης και στη γενειάδα. Οι κυματισμοί της γενειάδας είναι ελαφρά ανάγλυφοι. Η κόμμωση είναι χαρακτηριστική της αδριάνειας εποχής. Ο τρόπος απόδοσης του στόματος και της γενειάδας θυμίζει κλασικά πορträίτα (π.χ. Περικλής).

Βιβλιογραφία: Sybel, 614· Graindor, 311· ÖJh XXI-XXII, (1922-1924), 21/22, 177-178, εικ. 61· Lattanzi, 38 αριθ. 6· Σταυρίδη, Πορträίτα, 94· H. Meyer, Antinous, 227, υποσημ. 78· Sculpture in Arcadia-Laonia, 1993 (Συμπόσιο 1993), 135 υποσ. 26, 32.

42 Ερμαϊκή στήλη του κοσμητού Ονάσου από την Παλλήνη

Αριθ. ευρ. 387

Συν. ύψ. στήλης 1,49, πλ. στήλης 0,32, ύψ. κεφ. 0,31, ύψ. βάσ. 0,40 μ.

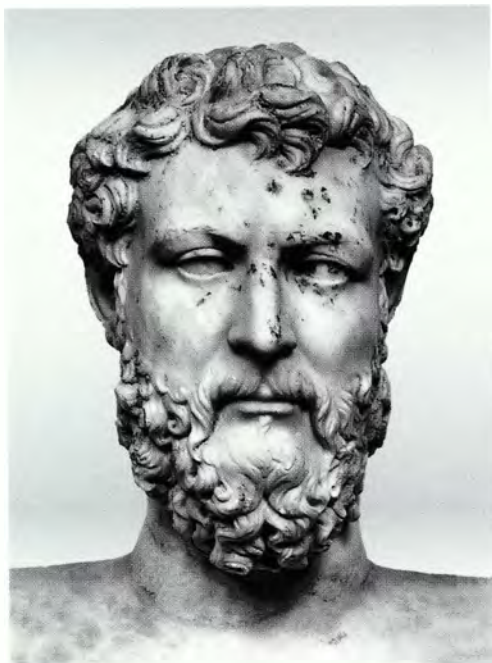
Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

129-138 μ.Χ.

Στη δεξιά στενή πλευρά σώζεται ο τόρμος, διαστ. 0,08 x 0,045, για την ένθεση της «χειρός». Η κεφαλή είναι συγκολλημένη και συμπληρωμένη με γύψο στα σημεία επαφής και στρέφεται ελαφρά προς τα δεξιά. Λείπει το επάνω οπίσθιο τμήμα της στήλης, που ήταν ένθετο. Ο τρόπος απόδοσης των μαλλιών, του μουστακιού και της γενειάδας θυμίζει κλασικά πρότυπα γι' αυτό και έχει θεωρηθεί ως ένα είδος ρέπλικας του πορträίτου του Αισχύλου. Σύμφωνα με τα περιεχόμενα της επιγραφής χρονολογείται στο 2ο αι. μ.Χ. Τα τεχνοτροπικά στοιχεία οδηγούν στα τελευταία χρόνια του Αδριανού.

Η ομάδα των εφήβων αναφέρεται ως *Λεώς ἐφή-*

βων, αττικός τύπος του λαός (= ομάδα ή πλήθος)
(ιωνική διάλεκτος).

Λεῶς ἐφίβων τόνδε κοσ-
μητὴν θέτο
[᾽Ο]νασον Ἑρμάωνι κυδίνας
ῖσον.

Ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῇ
τὸν κοσμητὴν τὸν ἐπὶ Κλῆ
Λυσιάδου ἄρχοντος
᾽Ονασον Τροφίμου Παλλη-
νέα γραμματεύσαντα

τοῦ συνεδρίου.

Ἀσκληπιάδης Λύκου Πε-
ιρα(ιεύς)
τῷ Ἑρακλεῖ Λε[οντι]ᾷ
τῷ Ἑρακλεῖ Ἀλεξάν-
δρῳ

Βιβλιογραφία: IG III, 752· IG II, 3744· Sybel, 598· Καββα-
δίας, 260· Graindor, 313· Lattanzi, 39 αριθ. 7· Bergmann
84, σημ. 332· Follet, 511, 529· APMA, 195 αριθ. 125·
Hoff, 18· H. Meyer, Antinoos, 226-227, υποσημ. 69.

43 Εικονιστική κεφαλή ηλικιωμένου κοσμητού

Αριθ. ευρ. 410

Ύψ. 0,30 μ.

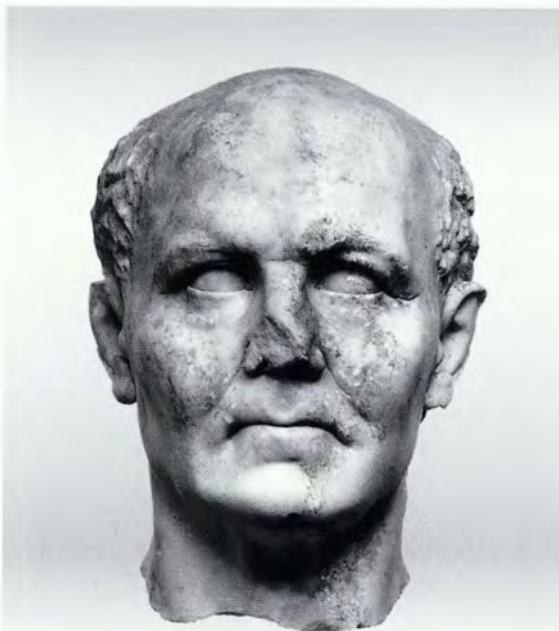
Μάρμαρο θασιακό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

Αρχές του 2ου αι. μ.Χ.

Το δεξί άκρο της μύτης και τα πτερύγια των αυτιών έχουν σπάσει· λείπει και τμήμα από την αριστερή πλευρά του αυχένα. Έχει χτυπήματα σε διάφορα σημεία της κόμης. Διακρίνονται ιζήματα στην επιδερμίδα του προσώπου. Ο αρκετά φαλακρός κοσμητής διατηρεί ελαφρά ανάγλυφες τις τούφες των μαλλιών στις πλευρές και στο πίσω μέρος του κρανίου. Τα ατομικά του χαρακτηριστικά είναι έντονα. Ίσως του έλειπαν και τα δόντια, όπως φαίνεται από τα βαθουλωμένα μάγουλα. Η ρεαλιστική απόδοση θυμίζει εποχή Φλαβίων ή Τραϊανού.

Βιβλιογραφία: Sybel, 608· Graindor, 300· Καββαδίας, 264· Lattanzi, 36 αριθ. 4.

44 Εικονιστική κεφαλή κοσμητού

Αριθ. ευρ. 402

Ύψ. 0,30 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

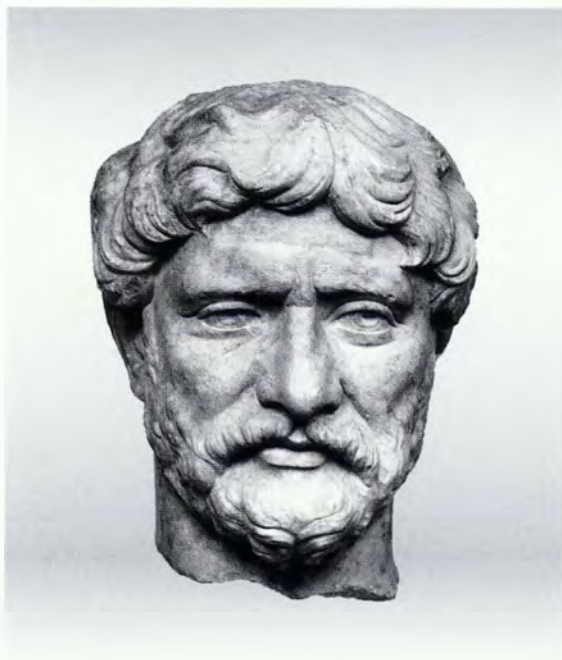
Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

Περί τα τέλη του 2ου αι. μ.Χ.

Ελάχιστες αποκρούσεις παρατηρούνται στα μαλλιά και την επιδερμίδα του προσώπου. Η κόμη, το μουστάκι και η κοντή γενειάδα αποδίδονται με μαλακούς πλαστικούς όγκους.

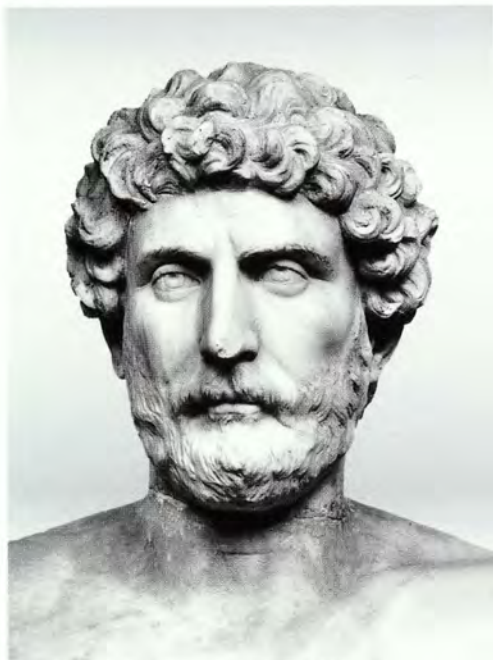
Διακρίνονται έντονα τα ατομικά χαρακτηριστικά που υποδηλώνουν και την προχωρημένη ηλικία (έντονες ρυτίδες στο πρόσωπο, πλαδαρή επιδερμίδα κάτω από τα μάτια). Ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι η ασυμμετρία των ματιών, που οι λεπτομέρειές τους αποδίδονται με εγγύραξη, όπως και τα φρύδια.

Κατά τη Σταυρίδη χρονολογείται στα μέσα του 3ου αι. μ.Χ., ενώ η Bergmann, που είναι πιο πειστική, το θεωρεί ως μέτρια εργασία της αδριάνειας-αντωνίνειας περιόδου. Αν και η χρονολόγηση των πορτραίτων που κατασκευάστηκαν σε αθηναϊκά εργαστήρια είναι ιδιαίτερα δύσκο-

λη, δεν είναι δυνατόν να αγνοηθεί η «αδριάνεια» έκφρασή του.

Βιβλιογραφία: Sybel, 626· Καββαδίας, 263· Graindor, 356 πίν. XXII· Harrison, Agora I, 96· Lattanzi, 57 αριθ. 25, πίν. 25a-b· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 103 πίν. 156· Bergmann, Studien, 88.

45 Ερμαϊκή στήλη του κοσμητού Σωσιστράτου από τον Μαραθώνα

Αριθ. ευρ. 385

Συν. ύψ. στήλης 1,94, πλ. στήλης 0,31-0,32 μ.,
(ύψ. βάσ. 0,33, ύψ. κεφ. 0,30 μ.)

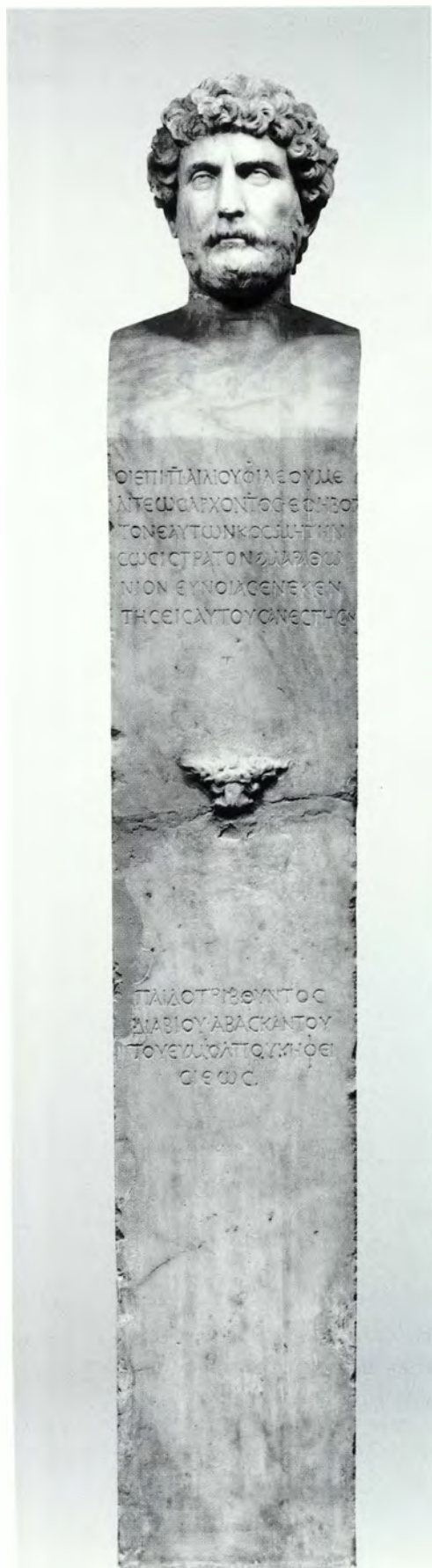
Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

141-142 μ.Χ.

Η στήλη είναι σχεδόν ακέραιη. Στις πλευρές της στήλης από ένας τόρμος διαστ. 0,13 x 0,065, που φράσσεται με ένα κομμάτι μάρμαρο («χείρ»). Τμήμα μόνο της καθεαυτής στήλης έχει συγκολληθεί και συμπληρωθεί με γύψο, όπως και η κεφαλή που έχει συγκολληθεί στο σώμα της στήλης. Η αριστερή άκρη της μύτης του είναι σπασμένη. Μικρά χτυπήματα παρατηρούνται και στο κάτω μέρος της γενειάδας. Πυκνοί βόστρυχοι σχηματίζουν την κόμη, ενώ η κοντή γενειάδα και το μουστάκι αποδίδονται χωρίς τη χρήση τρυπανιού σχηματίζοντας πυκνές μάζες. Τα φρύδια και η κόρη των οφθαλμών αποδίδονται με εγχάραξη.

Στην εμπρόσθια όψη της στήλης τα δύο κείμενα της επιγραφής χωρίζονται από το φαλλό. Σύμφωνα με την επιγραφή, οι έφηβοι ανήγειραν προς τιμήν του τη στήλη, όταν επώνυμος άρχων ήταν ο Π. Αίλιος Φιλέου Μελιτεύς. Στη στήλη αναγράφεται και το όνομα του παιδοτρίβη Αβασκά-

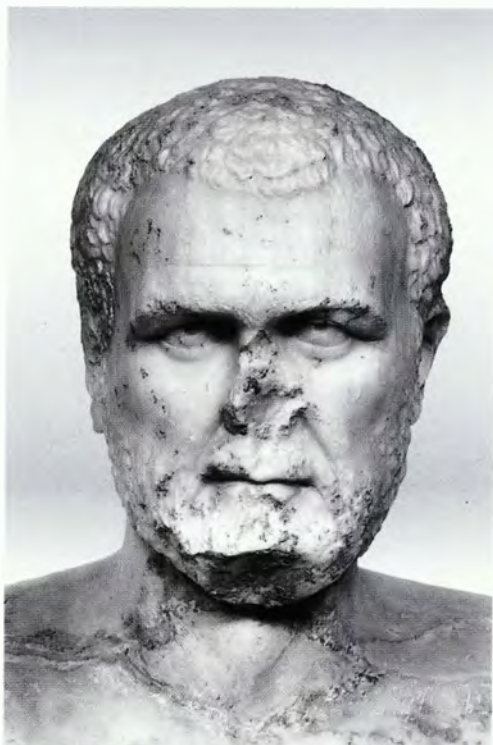

ντου του Ευμόλπου από την Κηφισιά, που διέ-
τέλεσε ισόβιος («διά βίου») παιδοτρίβης για 34
χρόνια (άρχισε τη θητεία του το 136/7).

*Οἱ ἐπὶ Π. Αἰλίου Φιλέου Με-
λιτέως ἄρχοντος· ἔφηβοι
τὸν ἑαυτῶν κοσμητὴν
Σωσίστρατον Μαραθῶ-
νιον εὐνοίας ἔνεκεν
τῆς εἰς αὐτοὺς ἀνέστησαν*

*Παιδοτριβοῦντος
διὰ βίου· Ἀβασκάντου
τοῦ Εὐμόλπου Κηφει-
σιέως.*

Βιβλιογραφία: AE 1862, 183 αριθ. 186· Sybel, 597· IG III, 745· Lattanzi, 41 αριθ. 8· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 95· APMA 1, 194 αριθ. 119· Follet, 208-209· Graindor, 381 κ.ε.

46 Ερμαϊκή στήλη του κοσμητού Χρυσίππου από τη Φλύα

Αριθ. ευρ. 386

Σωζ. ύψ. 1,725, πλ. στήλης 0,31, ύψ. κεφ. 0,295

Διαστ. τόρμου «χειρός» 0,125 x 0,07 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

142-143 μ.Χ.

Η μύτη είναι σπασμένη. Το πτερύγιο του δεξιού αυτιού έχει χτυπήματα. Οι κόρες και η ίρις των οφθαλμών έχουν αποδοθεί με εγχάραξη. Τα μαλλιά, η γενειάδα και τα φρύδια αποδίδονται με ελαφρό ανάγλυφο σαν κέντημα. Στην εμπρόσθια όψη της στήλης ανάγλυφο αιδοίο με αφιέρωση στον Ηρακλή (που είναι γνωστό ότι ήταν ένας από τους προστάτες ήρωες των Γυμνασίων). Στην εμπρόσθια όψη όπου η επιγραφή αναφέρει τον «κοσμήτορα» Κλ. Χρυσίππο του Δαμασία από τη Φλύα (Χαλάνδρι), αναφέρεται και ο

σία από τη Φλύα (Χαλάνδρι), αναφέρεται και ο γνωστός παιδοτρίβης Αβάσκαντος του Ευμόλπου από την Κηφισιά. Στη στενή αριστερή πλευρά της στήλης υπάρχει άλλη επιγραφή με τα ονόματα των εφήβων, που συνέβαλαν στην ανέγερση της τιμητικής στήλης και πάνω από τα ονόματα έχει χαραχθεί το στεφάνι του νικητού των αγώνων ανάμεσα σε κλαδιά φοινίκων με την επιγραφή: *Κλ. Δαμασσίας Φλυεύς*, συγγενής προφανώς του τιμώμενου.

*Ἑρμῆν Χρυσίππου κοσμήτο-
ρος ἐσθλοὶ ἔφηβοι
Ἄντ' ἀρετῆς πάσης θῆκαν
ἀριπρεπέως.*

*Παιδοτριβοῦντος διὰ βίου
Ἀβασκάντου τοῦ Εὐμόλ-
που Κηφεισιέως ἔτος
Ζ*

Τῷ Ἡρακλεῖ Νίγερι

*Τῷ Ἡρα-
κλεῖ
Δ*

*Κλ(αύδιος)
Δαμα-
σίας
Φλυ-
εὺς*

*Ἀγαθῇ τύχῃ
Οἱ ἐπὶ Κλ(αυδίου) Χρυσίππου ἔφηβοι
φίλοι καὶ συνστάται μίναντες
Π(όπλιος) Ἑρέννιος Λεοντεύς, Ἀζηνιεύς ὁ
καλ[λ]ίων
Εὐδημος Ἀφροδισίου, Φυλάσιος
Γ(άιος) Ἰούλιος Σαβεῖνος, Παιανιεύς
Ἐπίγονος Εὐκάρπου, Γαργήτιος
Ἰσιδωρος) Ἀζηνιεύς
Ζώπυρος Ἰσιδώρου, Παιανιεύς
Νικήρατος Παμφίλου, Φλυεύς
Λαβέριος Ἴμπτιός, Βουτάδης
Θαιανός Ἑρμείου, Πλοθέαθεν
Ἰσικλῆς Παραμόνου, Μαραθώνιος*

Βιβλιογραφία: ΑΕ 1862, 205-207 αριθ. 203, πίν. 31· Sybel, 600· IG III, 740· Lattanzi, 42 αριθ. 9· Begmann, Studien, 87-88· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 97· ΑΡΜΑ 1, 194 αριθ.

47 Εικονιστική κεφαλή κοσμητού

Αριθ. ευρ. 415

Ύψ. 0,34 μ.

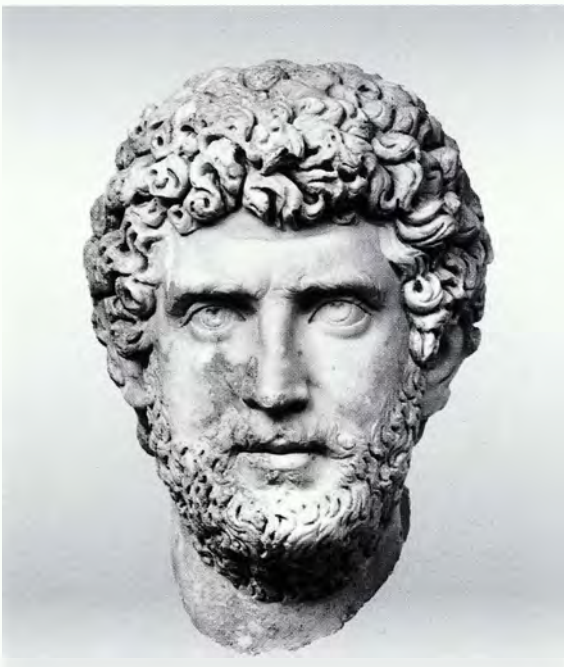
Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

Α' μισό του 2ου αι. μ.Χ.

Το άκρο της μύτης έχει σπάσει. Είναι χαρακτηριστική για την ώριμη σεβήρεια εποχή η επεξεργασία της κόμης και της γενειάδας.

Βιβλιογραφία: Sybel, 625· Καββαδίας, 264· Graindor, 362-363, πίν. XXIV· Lattanzi, 50 αριθ. 17· Bergmann, Studien, 83, 85, 88· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 99.

48 Εικονιστική κεφαλή κοσμητού

Αριθ. ευρ. 408

Ύψ. 0,34 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

Τέλη 2ου αι. μ.Χ.

Ίσως ανήκε σε ερμαϊκή στήλη. Μικρά χτυπήματα στην κόμη και στη γενειάδα. Η χρήση τρυπανιού στα μαλλιά είναι έντονη. Οι έντονα ανάγλυφοι βόστρυχοι των μαλλιών, σε αντίθεση με την ελαφρά ανάγλυφη απόδοση της γενειάδας είναι χαρακτηριστικά της υστεροαντωνίνειας περιόδου, αλλά και της εποχής των Σεβήρων.

Βιβλιογραφία: Sybel, 616· Καββαδίας, 264· Graindor, 337, εικ. 19· Lattanzi, 48 αριθ. 15· Bergmann, Studien, 83, 135.

49 Εικονιστική κεφαλή ηλικιωμένου κοσμητού

Αριθ. ευρ. 407

Ύψ. 0,31 μ.

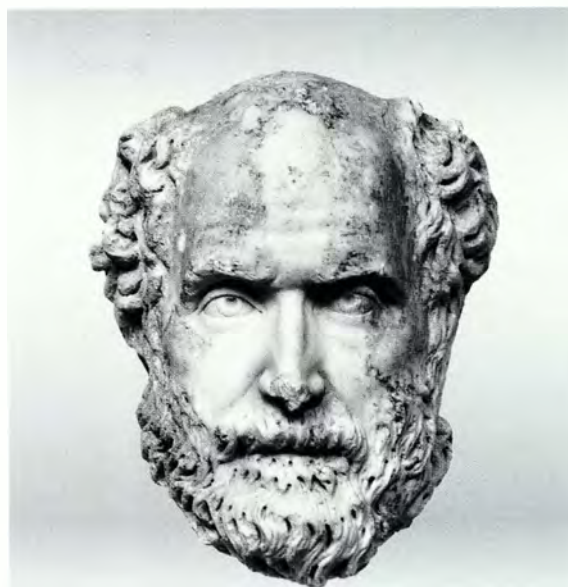
Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

Τέλη 2ου αι. μ.Χ.

Χτυπήματα υπάρχουν σε πολλά σημεία της κεφαλής, ιδιαίτερα στην άκρη της μύτης, στο δεξί φρύδι, στο πτερύγιο του δεξιού αυτιού και στη δεξιά τούφα των μαλλιών. Η γενειάδα κάτω από το χείλος είναι ημιεργασμένη. Οι κόρες των οφθαλμών αποδίδονται με χάραξη. Η ίρις διαμορφωνόταν ίσως με ένθεση χρωματιστού λίθου.

Βιβλιογραφία: Sybel, 604· Καββαδίας, 263 κ.ε.· Graindor, 332, εικ. 17· Lattanzi, 46 αριθ. 13.

50 Εικονιστική κεφαλή κοσμητού με τμήμα της ερμαϊκής στήλης

Αριθ. ευρ. 394

Συν. ύψ. 0,75, ύψ. κεφ. 0,37,

διαστ. τόρμου 0,13 x 0,055 μ.

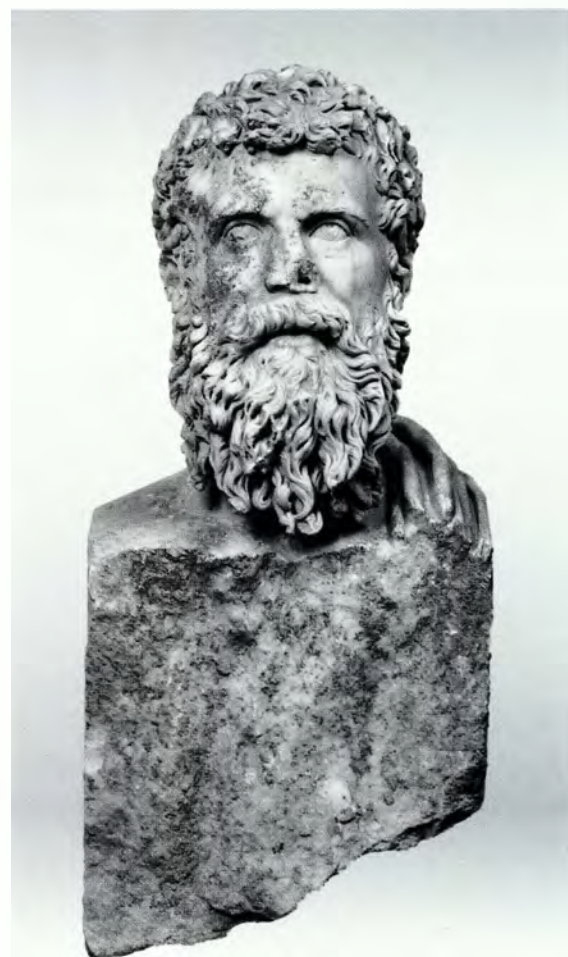
Μάρμαρο πεντελικό

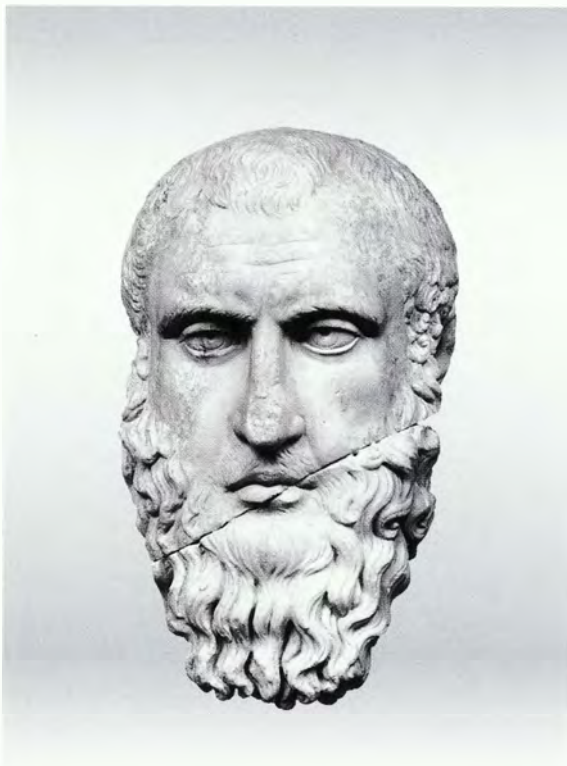
Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

Τέλη 2ου αι. μ.Χ.

Το πρόσθιο τμήμα της στήλης είναι σπασμένο, σώζονται όμως οι τόρμοι των «χειρών». Η μύτη είναι σπασμένη. Η κόρη και η ίρις των οφθαλμών αποδίδονται με χάραξη. Η κόμωση και η πλούσια γενειάδα παρουσιάζουν τη χαρακτηριστική για τη σεβήρεια εποχή επεξεργασία.

Βιβλιογραφία: Sybel, 610· Graindor, 329, πίν. XIX· Lattanzi, 45· Bergmann, Studien, 83· Hoff, 18.

51 Εικονιστική κεφαλή ηλικιωμένου κοσμητού

Αριθ. ευρ. 396

Ύψ. 0,375 μ.

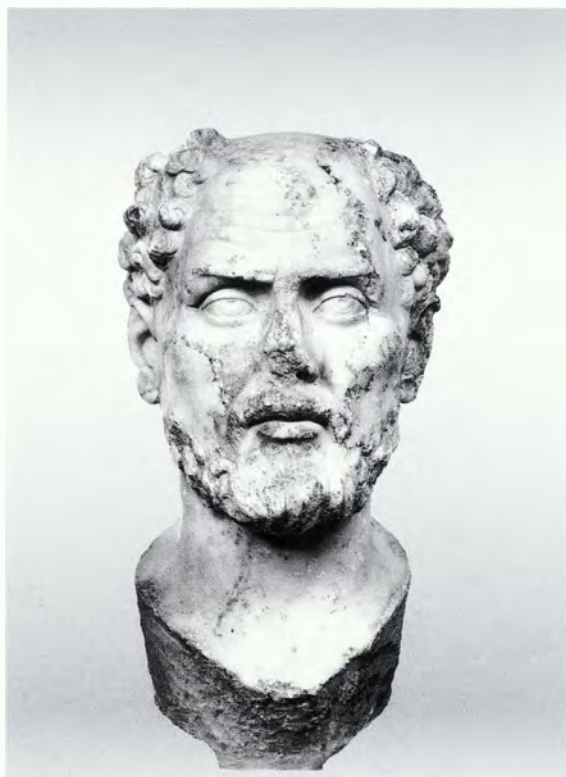
Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

Τέλη 2ου-αρχές 3ου αι. μ.Χ.

Αποτελείται από δύο τεμάχια που συγκολλήθηκαν. Λείπει το αριστερό κάτω τμήμα του κεφαλιού που καλύπτεται από τη γενειάδα. Χτυπήματα στο άκρο της μύτης και το δεξιό οφθαλμό και στο πτερύγιο του αριστερού αυτιού. Ελαφρά ανάγλυφες είναι οι μάζες των μαλλιών, στα αριστερά και δεξιά του κρανίου, ενώ η μακριά γενειάδα αποδίδεται με πλούσιο κυματισμό που θυμίζει ελληνιστικά πορτραίτα φιλοσόφων.

Βιβλιογραφία: Sybel, 602· Καββαδίας, 262· Graindor, 367, εικ. 29· Lattanzi, 62 αριθ. 30· Harrison, Agora I, 98· Bergmann, Studien, 88· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 105· Hoff, 18.

52 Εικονιστική κεφαλή ηλικιωμένου κοσμητού

Αριθ. ευρ. 405

Ύψ. 0,42 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

Τέλη 2ου αι. μ.Χ.

Το κάτω μέρος της προτομής διαμορφώθηκε για ένθεση σε ερμαϊκή στήλη. Το δεξί τμήμα της μύτης και το πτερύγιο του δεξιού αυτιού είναι σπασμένα. Χτυπήματα διακρίνονται και στη δεξιά πλευρά της γενειάδας. Το έντονα ρυτιδωμένο μέτωπο, η φαλάκρα και η έλλειψη δοντιών, όπως φαίνεται από τα ρουφηγμένα μάγουλα, αποδίδουν με ρεαλισμό την ηλικία του εικονιζόμενου.

Βιβλιογραφία: Sybel, 618· Καββαδίας, 263· Graindor, 376, πίν. XXV· Lattanzi, 45 αριθ. 11.

53 Εικονιστική κεφαλή κοσμητού

Αριθ. ευρ. 411

Ύψ. 0,385 μ.

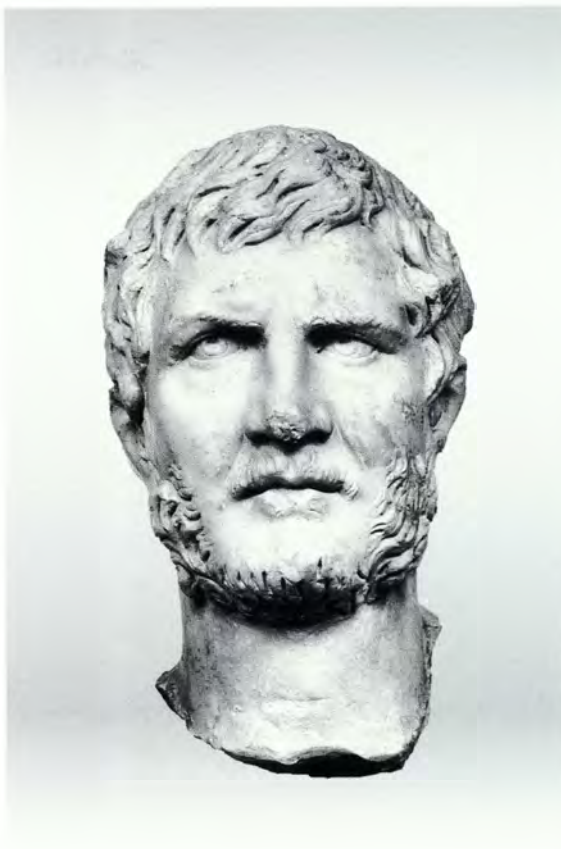
Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

211-217 μ.Χ.(;)

Ανήκε σε ερμαϊκή στήλη, όπως δηλώνει το ίχνος ιματίου στον αυχένα. Έχει χτυπήματα στο πτερύγιο του δεξιού αυτιού, στο λαιμό και στο κάτω χείλος. Οι κόρες αποδίδονται με εγχάραξη.

Βιβλιογραφία: Sybel, 607· Καββαδίας, 264· Graindor, 342· Lattanzi, 49 αριθ. 16· Bergmann, Studien, 88· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 96· Hoff, 18.

54 Εικονιστική κεφαλή κοσμητού

Αριθ. ευρ. 409

Ύψ. 0,32 μ.

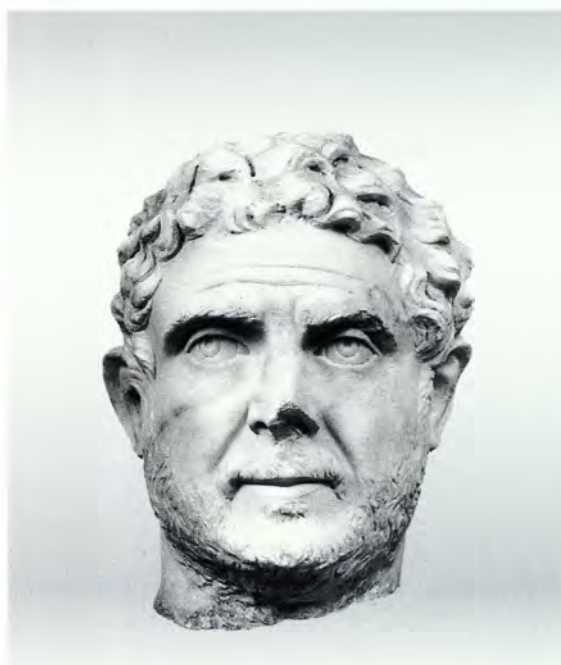
Μάρμαρο πεντελικό

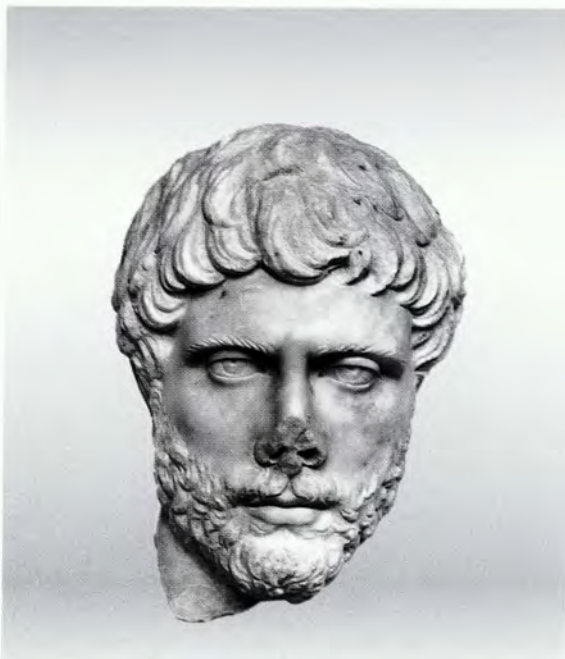
Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

Α' μισό του 3ου αι. μ.Χ.

Ανήκε σε ερμαϊκή στήλη, όπως φαίνεται από το υπόλοιμμα του ιματίου στον αυχένα. Έχει σπασίματα στο αριστερό άκρο της μύτης, στο αριστερό βλέφαρο και στο πτερύγιο του αριστερού αυτιού. Η απόδοση της πυκνής βοστρυχωτής κόμης και της ελαφρά ανάγλυφης γενειάδας είναι χαρακτηριστική της υστεροσεβήρειας περιόδου και εξής.

Βιβλιογραφία: BCH 2 (1878), 626, πίν. 8· Sybel, 613· Graindor, 339, εικ. 20· L'Orange, Studien, 10, 55 αριθ. 6, εικ. 18· Lattanzi, 57 αριθ. 24· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 102.

55 Εικονιστική κεφαλή κοσμητού

Αριθ. ευρ. 403

Ύψ. 0,31 μ.

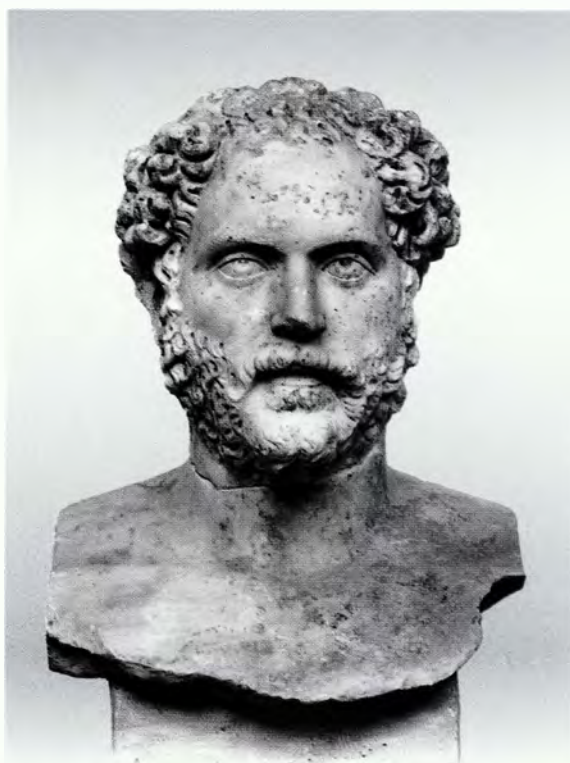
Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

Μέσα 3ου αι. μ.Χ.

Λείπει τμήμα στο επάνω δεξί μέρος του κρανίου που ίσως ήταν πρόσθετο. Το άκρο της μύτης είναι σπασμένο. Η απόδοση της κόμμωσης με έντονα κλασικιστικά στοιχεία, όπως και εκείνη της κοντής γενειάδας με ελαφρό σαν κέντημα ανάγλυφο, είναι αντιθετικά στοιχεία για τη χρονολόγηση. Η επεξεργασία προβληματίζει· ίσως είναι ξαναδουλεμένο.

Βιβλιογραφία: Sybel, 642· Καββαδίας, 263· Graindor, 369, εικ. 30· Lattanzi, 61 αριθ. 29· Bergmann, Studien, 87· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 105.

56 Εικονιστική κεφαλή κοσμητού με τμήμα της ερμαϊκής στήλης

Αριθ. ευρ. 389

Συν. ύψ. 0,43, ύψ. κεφ. 0,28 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

Πρώτο τέταρτο του 3ου αι. μ.Χ.

Η κεφαλή συγκολλήθηκε στη στήλη και συμπληρώθηκε με γύψο στη βάση του λαιμού. Στον αυχένα διακρίνεται τμήμα από ιμάτιο και απόληξη μαλλιών. Ίσως είναι ξαναδουλεμένο. Η άκρη της μύτης έχει σπάσει. Εγχάρακτες οι κόρες των ματιών. Στις ίριδες μικρές διπλές σπές για την ένθεση χρωματιστών λίθων. Ο τύπος του πορτραίτου θυμίζει κλασικά πρότυπα. Στα πλάγια της στήλης σώζονται ίχνη των τόρμων για την ένθεση των «χειρών».

Βιβλιογραφία: Sybel, 620· Καββαδίας, 261· Graindor, 334, εικ. 18· Lattanzi, 47 αριθ. 14· Bergmann, Studien, 87.

57 Εικονιστική κεφαλή κοσμητού

Αριθ. ευρ. 412

Ύψ. 0,33 μ.

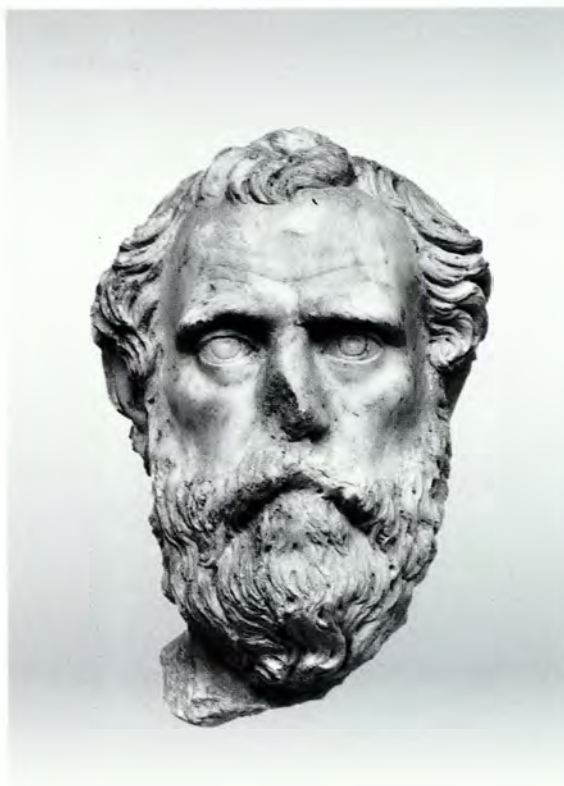
Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

Αρχές 3ου αι. μ.Χ.

Σώζεται μόνο ο αυχέννας. Το πτερύγιο του δεξιού αυτιού έχει σπάσει. Η γενειάδα είναι ημιεργασμένη. Η απόδοση της κόρης των οφθαλμών έγινε με εγχάραξη. Θυμίζει κλασικά πρότυπα.

Βιβλιογραφία: Sybel, 621· Καβαδίας, 264· Graindor, 346, πίν. XX· Lattanzi, 52 αριθ. 19· Bergmann, Studien, 88· Hoff, 18.

58 Εικονιστική κεφαλή κοσμητού

Αριθ. ευρ. 390

Ύψ. 0,35 μ.

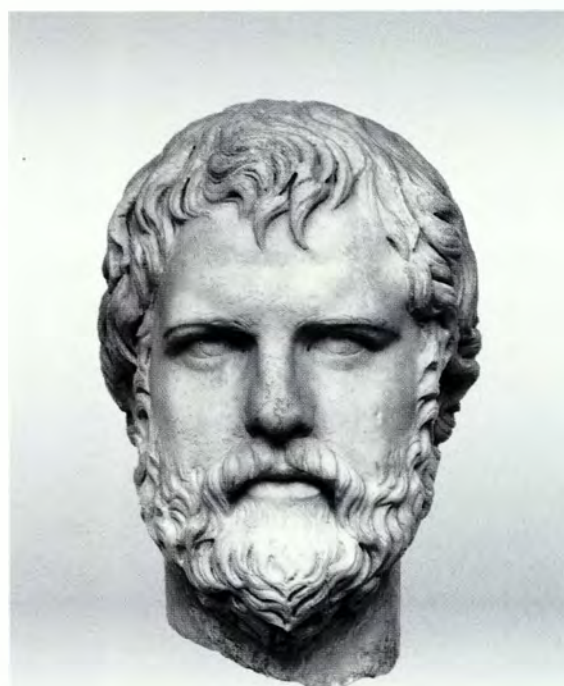
Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

225-250 μ.Χ.

Στην κόμη και στη γενειάδα σώζονται ίχνη μιας δεύτερης επεξεργασίας. Οι κόρες αποδίδονται με εγχάραξη.

Βιβλιογραφία: Sybel, 617· Graindor, 353, πίν. XXI· Lattanzi, 56 αριθ. 23· Bergmann, Studien, 83-84· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 101· Hoff, 18.

59 Εικονιστική κεφαλή κοσμητού (;) με τμήμα της ερμαϊκής στήλης

Αριθ. ευρ. 391

Ύψ. 0,67, διαστ. τórμων 0,13 x 0,52 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

Περί τα μέσα του 3ου αι. μ.Χ.

Εκτός από την κεφαλή που έχει συγκολληθεί με τη στήλη, σώζεται μόνο το οπίσθιο τμήμα της στήλης, με το ιμάτιο που καλύπτει την πλάτη και τον αριστερό ώμο. Διακρίνονται ελαφρές αποκρούσεις στο δεξιό οφθαλμό, στο αριστερό φρύδι, στην περιοχή του κρανίου. Τα πτερύγια των αυτιών έχουν σπάσει.

Οι ρυτίδες στο μέτωπο και το ιμάτιο υποδηλώνουν ότι πρόκειται για ώριμο άνδρα, άρα αξιωματούχο (κοσμητής;) και όχι για έφηβο, όπως έχει ήδη περάσει στη βιβλιογραφία (Graindor, Lattanzi).

Βιβλιογραφία: Sybel, 606· Καββαδίας, 261· Graindor, 354, εικ. 26· L' Orange, Studien 20, 22· Lattanzi, 58 αριθ. 26· Bergmann, Studien, 85, 88.

60 Εικονιστική κεφαλή ηλικιωμένου κοσμητού

Αριθ. ευρ. 393

Ύψ. 0,38 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

Αρχές 3ου αι. μ.Χ.

Το δεξί τμήμα της μύτης και η απόληξη της γενειάδας έχουν σπάσει. Ίχνη ιζημάτων στα μαλλιά και στη γενειάδα. Οι κόρες και η ίρις δηλώνονται με εγχάραξη.

Είναι φανερή η σχέση με ελληνιστικά πορτραίτα φιλοσόφων.

Βιβλιογραφία: Sybel, 622· Καββαδίας, 262· Graindor, 363, εικ. 28· Lattanzi, 51 αριθ. 18· Bergmann, Studien, 88· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 96.

61 Εικονιστική κεφαλή κοσμητού

Αριθ. ευρ. 406

Ύψ. 0,30 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

Μέσα του 3ου αι. μ.Χ.

Οι κόρες και η ίρις αποδίδονται με εγχάραξη. Τα μαλλιά και τα κοντά γένια αποδίδονται με ελαφρό (σαν κέντημα) ανάγλυφο που είναι η χαρακτηριστική τεχνική της εποχής. Χρονολογείται στην εποχή του αυτοκράτορα Τριβωνιανού Γάλλου κατά τον L' Orange.

Βιβλιογραφία: Sybel, 605· Καββαδίας, 263· Graindor, 358, εικ. 27· L' Orange, Studien, 3 εικ. 13-15· Lattanzi, 59 αριθ. 27.

62 Εικονιστική κεφαλή κοσμητού με τμήμα της ερμαϊκής στήλης

Αριθ. ευρ. 388

Συν. ύψ. 0,70, πλ. στήλης 0,325, ύψ. κεφ. 0,31 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

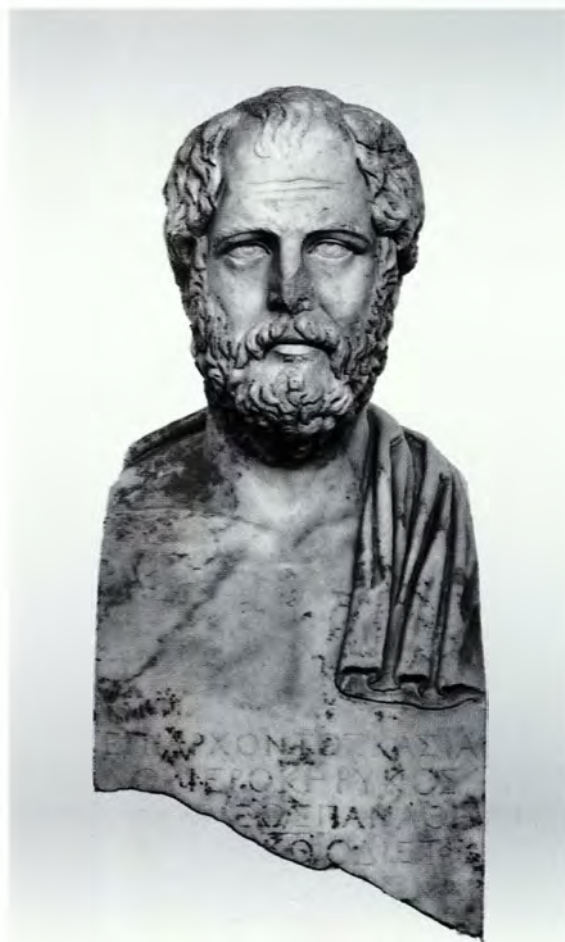
Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

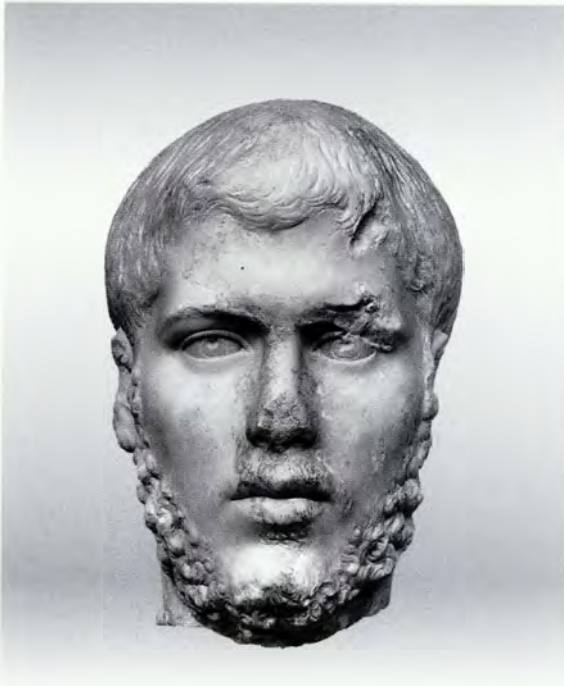
Περί το 225 μ.Χ.

Η κεφαλή έχει συγκολληθεί στη στήλη. Το αριστερό τμήμα της μύτης έχει σπάσει. Παρά τη ρεαλιστική απόδοση των ατομικών χαρακτηριστικών υπάρχουν κλασικιστικά στοιχεία. Οι κόρες δηλώνονται με εγχάραξη. Σώζεται και τμήμα επιγραφής, στην οποία δεν αναφέρεται το όνομα του κοσμητού αλλά του άρχοντος Κασσιανού ιεροκήρυκος.

Ἐπὶ ἄρχοντος Κασσιανοῦ
ἱεροκήρυκος,
[Στει]ριέος, Παναθη-
[ναϊδ]ι κθ, ὃ δι' ἔτους
[γυμνασίαρχ]ος καὶ
[ἄρχων τῶν ἐφήβ]ων

Βιβλιογραφία: Sybel, 601· BCH 2 (1878), 626, πίν. 7· Καββαδίας, 261· Graindor, 349, εικ. 24· Lattanzi, 55 αριθ. 22· Bergmann, Studien, 83, 84, 87· K. Fittschen, Jdl 84 (1969), 230 κ.ε. εικ. 51-52· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 100· J.A. Nottopoulos, Hesperia, XVII, 1949, σ. 40.

63 Εικονιστική κεφαλή κοσμητού

Αριθ. ευρ. 398

Ύψ. 0,28 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

225-250 μ.Χ.

Υπάρχουν χτυπήματα σε διάφορα σημεία του προσώπου: αριστερό φρύδι και βλέφαρο. Το άκρο της μύτης σπασμένο, όπως και τα πτερύγια των αυτιών. Οι κόρες και η ίριδα είναι εγχάρακτες.

Βιβλιογραφία: Sybel, 654· Graindor, 360, πίν. XXIII· G. Rodenwaldt, Jdl (1930), 135 εικ. 14· Lattanzi, 60 αριθ. 28· Bergmann, Studien, 81, 84· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 29.

64 Κεφαλή εφήβου

Αριθ. ευρ. 399

Ύψ. 0,28 μ.

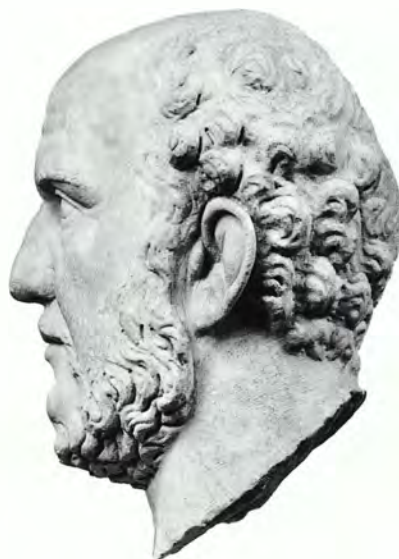
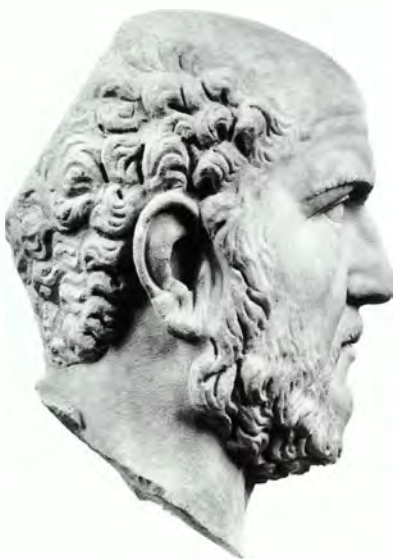
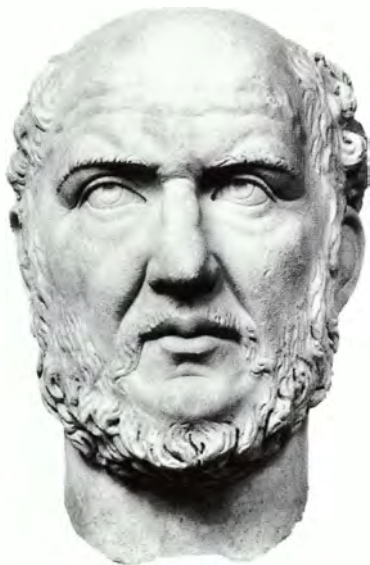
Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης

Δεύτερο τέταρτο του 3ου αι. μ.Χ.

Σώζεται μόνο τμήμα του αυχένος από το λαιμό. Το πτερύγιο του δεξιού αυτιού είναι σπασμένο. Οι κόρες των ματιών και η ίρις τους αποδίδονται με εγχάραξη. Τα μαλλιά είναι κοντά και χτενισμένα προς τα εμπρός. Ο τρόπος του χτενίσματος των μαλλιών οδηγεί σε χρονολόγηση προς το τέλος του 3ου αι. μ.Χ. Η Bergmann μάλιστα προτείνει την κωνσταντίνηα περίοδο με ένα μάλλον αδύνατο επιχείρημα, τον τρόπο χτενίσματος των μαλλιών. Προς το παρόν, γίνεται αποδεκτή η χρονολόγηση της E. Harrison. Εάν ήταν δυνατό να αποδειχτεί η χρονολογία της διακοπής της λειτουργίας του Διογενείου Γυμνασίου, θα ήταν ένα terminus ante quem.

Βιβλιογραφία: Sybel, 603· Graindor, 378, πίν. XXVI· Lattanzi, 64 αριθ. 33· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 106· Bergmann, Studien, 88· L'Orange, Studien, 57 αριθ. 85, πίν. 161-162· Harrison, Agora I, 66, 90-102, πίν. 46a.

65 Εικονιστική κεφαλή ηλικιωμένου κοσμητού

Αριθ. ευρ. 395

Ύψ. 0,34 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Άγιος Δημήτριος Κατηφόρης
225-250 μ.Χ.

Ο φαλακρός κοσμητής έχει έντονα ατομικά χαρακτηριστικά. Το πίσω μέρος του κρανίου λείπει. Ανήκε σε ερμαϊκή στήλη, όπως συμπεραίνεται από το μικρό τμήμα ιματίου, που σώζεται στον αυχένα. Οι κόρες των οφθαλμών είναι εγχάρακτες.

Βιβλιογραφία: Sybel, 619, Καββαδίας, 269· Graindor, 348, εικ. 23· Lattanzi, 54 αριθ. 21· Bergmann, Studien, 83-84· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 104.

66 Κορμός θωρακοφόρου στρατηγού ή αυτοκράτορα

Αριθ. ευρ. 1644

Σωζ. ύψ. 1,30 μ.

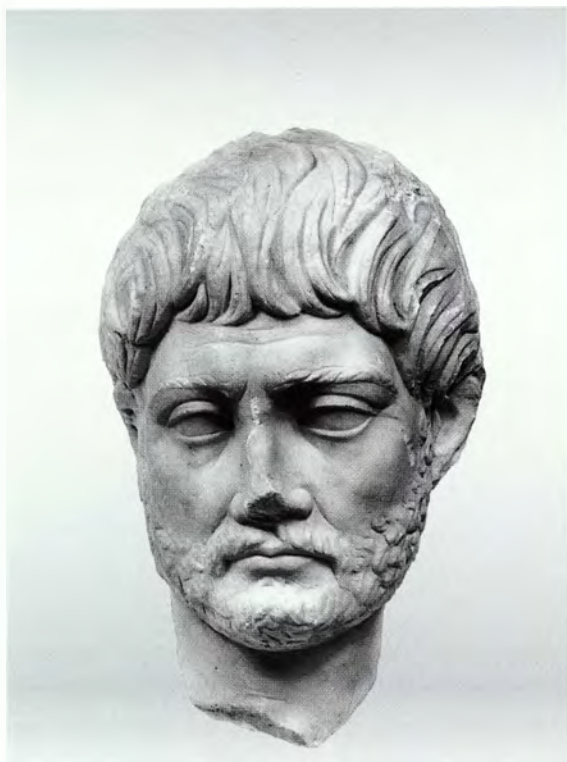
Μάρμαρο πεντελικό

Μέγαρα

Περί το 100 μ.Χ.

Από τον τρόπο επεξεργασίας φαίνεται ότι η κεφαλή ήταν ένθετη, όπως και ο δεξιός βραχίον. Ο δεξιός ώμος συγκολλήθηκε το 1972 από δύο κομμάτια. Τα διακοσμητικά θέματα του θώρακα είναι τα εξής: μία Νίκη στην ταινία-επωμίδα του δεξιού ώμου. Στο κέντρο του στήθους η Σελήνη πάνω σε τέθριππο άρμα, αριστερά και δεξιά στο ύψος των πλευρών Νηρηΐδες ιππεύουν θαλάσσιους ίππους. Η ζώνη καταλήγει σε γλωσσίδια με λεοντοκεφαλές, ενώ το κάτω μέρος του θώρακα στολίζουν απολήξεις με ανθέμια και κροσσωτά πτερύγια. Στην πραγματικότητα όλα τα ανάγλυφα στολίδια ενός θώρακα ήταν από μέταλλο. Τα διακοσμητικά θέματα του θώρακα ενός αυτοκράτορα εντάσσονταν μέσα στην προγραμματισμένη προπαγάνδα της προβολής των πράξεών του, έτσι το συγκεκριμένο θέμα διευκολύνει ορισμένες φορές την ταύτιση με συγκεκριμένο αυτοκράτορα (ιδιαίτερα στους ακέφαλους κορμούς). Το θέμα Νηρηΐδων-θαλάσσιων ίππων είναι σπάνιο στους θώρακες. Η ομοιότητα του θέματος με εκείνη του θωρακοφόρου αυτοκράτορα Τίτου της Ολυμπίας, όπου ο κορμός θεωρείται νερώνειος οδηγεί στη σκέψη για μια πρωιμότερη χρονολόγηση.

Βιβλιογραφία: Sybel, 421· Kekulé, 370· A. Hekler, *ÖJh* XIX-XX (1923/24), 223, εικ. 150· C. Vermeule, *Berytus* 13 (1959), αριθ. 95· H. Öhler, *Untersuchungen zu den männlichen Mantelstatuen: Der Schulterbauschtypus*, 1961, 71· K. Stemmer, *Untersuchung...*, *ArchForsch* 4 (1978), 123, υποσημ. 349. Για μια γενικότερη συζήτηση της τυπολογίας των θωράκων βλ. Ν. Σταμπολίδης, *Ο θωρακοφόρος της Κω*, *ΑΕ* 1992, 152 κ.ε.· B. Koch, *RM* 1995, 321 κ.ε. πίν. 75.3.

67 Εικονιστικές κεφαλές επιτύμβιου αναγλύφου

Αριθ. ευρ. 3085-3087

3085: ύψ. 0,27,

3086: ύψ. 0,28,

3087: ύψ. 0,28 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Βρέθηκαν στους πρόποδες του λόφου του Μουσείου, κάτω από το μνημείο του Φιλοπάππου. Εποχή Τραϊανού ή πρώιμη εποχή Αδριανού

Το αριθ. ευρ. 3085 πορτραίτο του ηλικιωμένου γενειοφόρου είναι σπασμένο μόνο στο αριστερό άκρο της μύτης, ενώ το αριθ. ευρ. 3086 είναι σπασμένο στην άκρη της μύτης και του πηγουνιού. Η γυναίκα με την καλύπτρα (αριθ. ευρ. 3087), που υποδηλώνει ώριμη ηλικία, έχει σπασμένο μόνο το άκρο της μύτης. Εντυπωσιακή είναι η απόδοση της θλιμμένης έκφρασης και στα τρία κεφάλια. Η κόμμωση των ανδρών θυμίζει 1ο αι. μ.Χ. Καλή ποιότητα εργασίας.

Βιβλιογραφία: Κ. Κουρουνιώτης, ΑΕ 1911, 201· Α. Hekler, *ÖJh*, XXI-XXII (1922-1924), 201· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 52-53, 55-56· Μ. Sturgeon, *Greek Renaissance*, 121, σημ. 46· *Sculpture in Arcadia-Laconia* (Συμπόσιο 1993), 135, σημ. 26.

68 Τμήμα εικονιστικής κεφαλής του αυτοκράτορα Τραϊανού (;)

Αριθ. ευρ. 3294

Σωζ. ύψ. 0,16 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα

Μετά το 117 μ.Χ.

Σώζεται μόνο το πρόσωπο από τα φρύδια έως το πηγούνι. Απολεπίσματα στην επιφάνεια του προσώπου, ενώ η μύτη έχει σπάσει. Παρ' όλα αυτά διακρίνονται οι χαρακτηριστικές στα πορτραίτα του Τραϊανού κάθετες ρυτίδες μεταξύ των παρειών και της μύτης, καθώς και η χαρακτηριστική διάπλαση των παρειών.

Ο Τραϊανός γεννήθηκε το 53 ή το 56, και από τη στιγμή που έγινε αυτοκράτορας το 96, προσπάθησε να συνδεθεί με την παράδοση του Αυγούστου Οκταβιανού και να αποστασιοποιηθεί από τη δυναστεία των Φλαβίων, την οποία διαδέχτηκε. Η παραγωγή των πορτραίτων συνεχίστηκε και μετά το θάνατό του (117 μ.Χ.) και ίσως σε αυτή τη μετά θάνατον ομάδα ανήκει και το πορταίτο αυτό.

Βιβλιογραφία: W.G. Ross, Bildnisse Trajans, 1940· H. Wegner, Die Herrscherbildnisse in Antoninischer Zeit, 1939· ο ίδιος, Hadrian, Plotina, Marciana, Matidia, Sabina, 1956· J.Ch. Balty, Cahiers de Mariemont, 8/9 (1977), 45 κ.ε.· Fittschen - Zanker, Mus. Kapit. I, 39-44· H. Jucker, Trajanstudien Berl. Mus., 1983· Kleiner, Roman Sculpture, 208-212, 263, εικ. 17

69 Προτομή αθηναίας αστής

Αριθ. ευρ. 3550

Ύψ. 0,56 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Ανασκαφές στην Αρχαία Αγορά (Εννεάκρουνος) το 1896

Αρχές του 2ου αι. μ.Χ.

Η μύτη και το δεξί τμήμα του κορμού έχουν σπάσει. Φορεί χιτώνα και ιμάτιο. Η κόμμωσή της είναι περίτεχνη, σύμφωνα με τη μόδα της εποχής των

Φλαβίων και του Τραϊανού: στο κέντρο του κεφαλιού, πάνω από το μέτωπο, η απόληξή της είναι διαμορφωμένη σε σχήμα μισοφέγγαρου, ψηλά από το μέτωπο, ενώ στο πίσω μέρος διαμορφώνεται σε επάλληλες πλεξούδες. Ο τύπος αυτός της κόμμωσης απαντά σε απεικονίσεις μελών της αυτοκρατορικής οικογένειας και φυσικά ήταν δημοφιλής ανάμεσα στις αστές της εποχής.

Βιβλιογραφία: AM (1896), 283 κ.ε.· ÖJh XXI - XXII (1923/24), Beiblatt, 201-202, εικ. 72. Συγκρίνεται με Πλωτίνα κατά Fittschen - Zanker, Mus. Kapitöl. III, 9.

70 Εικονιστική κεφαλή αστής με χαρακτηριστικά της αυτοκράτειρας Πλωτίνας

Αριθ. ευρ. 357

Ύψ. 0,38 μ.

Μάρμαρο θασιακό

Αγορά Αρχαιολογικής Εταιρείας 1886.

Λέγεται ότι προέρχεται από την Κρήτη
120-130 μ.Χ.

Το κεφάλι έχει κλίση προς τα αριστερά. Εκτός από ελάχιστες κηλίδες και απολεπίσεις διατηρείται θαυμάσια και παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με την αυτοκράτειρα Πλωτίνα, σύζυγο του Τραϊανού. Φέρει ένα μεγάλο ακτινωτό διάδημα επάνω στην περίτεχνη κόμμωση, που τη σχηματίζουν πλεξούδες λεπτές που περιβάλλουν το κεφάλι. Η στροφή του κεφαλιού και η γωνία του λαιμού είναι στοιχεία ιδεαλισμού και ίσως υπαινίσσονται ότι η Πλωτίνα σε νεανική ηλικία απεικονιζόταν ως Αφροδίτη. Τα πορτραίτα της Πλωτίνας (62-123) χωρίζονται σε δύο ομάδες (τα εν ζωή και τα μετά θάνατον).

Βιβλιογραφία: Καββαδίας, 249, Σταυρίδη, Πορτραίτα, 40 πίν. 36· Fittschen - Zanker, Mus. Kapitöl. III, 9, υποσημ. 5· M. Sturgeon, Greek Renaissance, 120, υποσημ. 42· Kleiner, Roman Sculpture, 212, 263· C. de Grazia Vanderpool, Sculpture Arcadia-Laonia (Συμπόσιο 1993), 133, σημ. 26.

71 Εικονιστική κεφαλή αστής

Αριθ. ευρ. 2313

Ύψ. 0,30 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αττική (;) (προέρχεται από δωρεά)

98-117 μ.Χ.

Το άκρο της μύτης έχει σπάσει και το αριστερό αυτί έχει χτυπηθεί. Μικρά απολεπίσματα στο πρόσωπο και στα μαλλιά. Η κόμμωση είναι περίπλοκη, όπως συνηθιζόταν στην εποχή του Τραϊανού. Σειρές από λεπτές πλεξούδες περιβάλλουν το κεφάλι και σχηματίζουν ένα είδος στεφανιού (ή τυρμπανιού). Στο κέντρο του κεφαλιού σχημα-

τίζεται μηνίσκος από μία τούφα μαλλιών με ένα δακτύλιο στη βάση των μαλλιών. Υπάρχουν οπές πίσω στον αυχένα (για τη στήριξη πρόσθετου κομματιού;). Διακρίνονται οι τρεις αποφύσεις σε διάφορα σημεία του προσώπου και του κεφαλιού, που είναι τα σημεία μέτρησης του αντιγραφέως-γλύπτη.

Βιβλιογραφία: Καστριώτης, 371· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 41 πίν. 37-38. Για την τεχνική της αντιγραφής, βλ. M. Bergmann, M. Aurel., Liebighaus Monographie 2, 1978, 16 και M. Pfanner, Über das Herstellen von Porträts. Ein Beitrag zur Rationalisierung massnahmen und Produktionsmechanismen von Messenware im späten Hellenismus und in der römischen Kaiserzeit, JdI 107 (1989), 157, 159 κ.ε.

72 Προτομή νέου άνδρα

Αριθ. ευρ. 420

Ύψ. 0,50 μ.

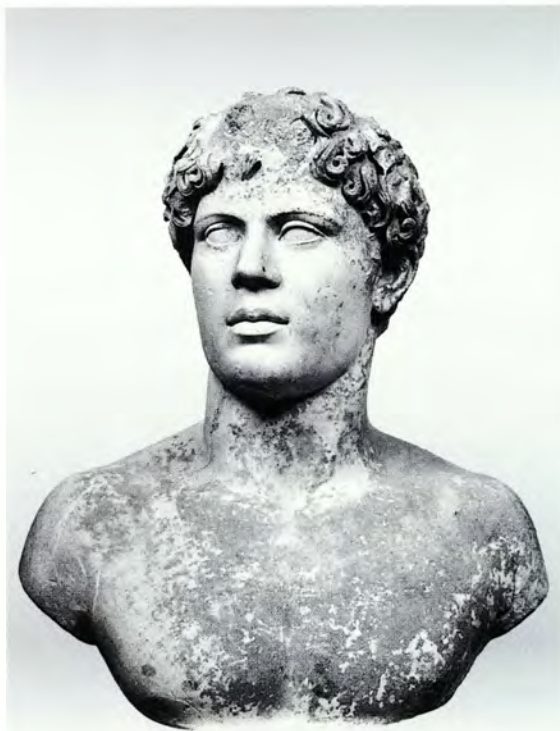
Μάρμαρο θασιακό

Φλιούς

Εποχή Αδριανού (περί το 120 μ.Χ.)

Μικρά χτυπήματα και απολεπίσματα στην επιφάνεια του κορμού. Το εμπρόσθιο τμήμα της βοστρυχωτής κόμης είναι κατεστραμμένο από χτυπήματα. Ο τύπος της κόμμωσης από την εποχή των Φλαβίων επέζησε έως την εποχή του Αδριανού. Ενδιαφέρουσα η απόδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου. Χείλη σαρκώδη, ζυγωματικά διογκωμένα, μαλλιά πυκνά βοστρυχωτά, όπου παρατηρείται έντονη χρήση τρυπανιού. Τα χαρακτηριστικά του οδηγούν στη σκέψη ότι ίσως δεν απεικονίζεται κάποιος Έλληνας.

Βιβλιογραφία: Καββαδίας, 266· Stais, 92· A. Hekler, *ÖJh*, XXI - XXII (1923/24), 175, εικ. 58· Σταυρίδη, *Πορτραίτα*, 49 και M. Sturgeon, *Greek Renaissance*, 1986, 121, σημ. 47.

73 Προτομή ιματιοφόρου φιλοσόφου

Αριθ. ευρ. 427

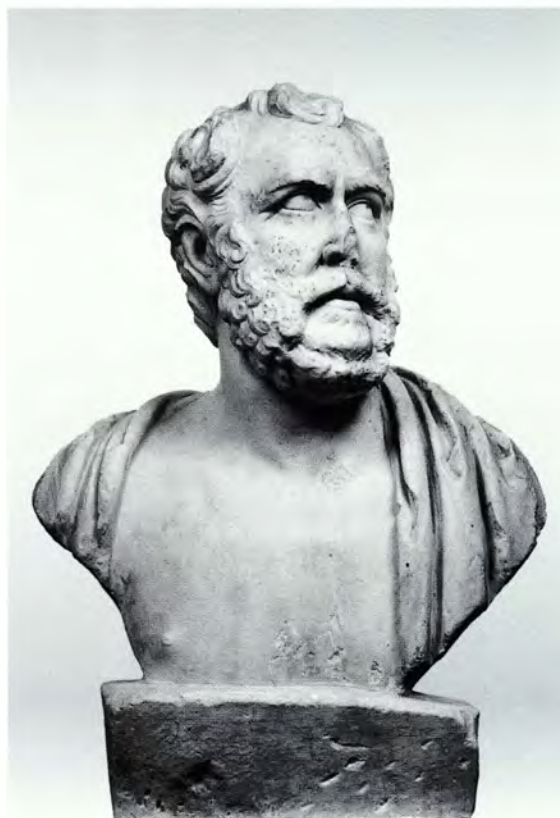
Ύψ. 0,63, ύψ. κεφ. 0,28 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Ολυμπείο. Βρέθηκε στις ανασκαφές του 1888, βορείως του περιβόλου 130-140 μ.Χ.

Η προτομή και ειδικότερα το πρόσωπο έχει ελάχιστες κακώσεις και απολεπίσεις. Διατηρείται και η τετράγωνη πλίνθος της. Το πορτραίτο θεωρήθηκε απεικόνιση του φιλοσόφου Αντωνίου Πολέμωνος (88-145 μ.Χ.) που καταγόταν από τη Λαοδικεία της Συρίας. Το φιλόσοφο αυτό που ανήκε στη σχολή της «δευτέρας σοφιστικής», τον εκτιμούσε πολύ ο Αδριανός και γι' αυτό του ανέθεσε να εκφωνήσει τον πανηγυρικό λόγο στα εγκαίνια του ναού του Ολυμπίου Διός το 131 μ.Χ. Μαθητής του Πολέμωνος υπήρξε και ο Ηρώδης του Αττικού. Η στάση του, με τη δήθεν «ανάταση προς το υψηλό» είναι τελείως επιδερμική, χωρίς περιεχόμενο ουσιαστικό, από πλευράς όμως ιδεολογικής ταιριάζει απόλυτα με την εποχή της.

Βιβλιογραφία: ΑΔ 1888, 178, 18· Richter, *Portraits* (Πολέμων)· Richter, *Three Critical Periods in Greek Sculpture*, 1951· Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1981, 129, 46β· Σταυρίδη, *Πορτραίτα*, 46. Για τη σχολή της «δευτέρας σοφιστικής» βλ. RE, Suppl. VIII, 719 κ.ε.

74 Επιτύμβια στήλη της Ολυμπιάδος

Αριθ. ευρ. 3955

Ύψ. 0,99, πλ. 0,51, πάχ. 0,085 μ.

Μάρμαρο πεντελικό (όχι καλής ποιότητας)

Αθήνα (1848). Νότια από το ναό του Ολυμπίου

Διός, όπου υπήρχε νεκροταφείο

Πριν από τα μέσα του 2ου αι. μ.Χ. Αδριάνεια εποχή

Λείπει ένα κομμάτι του αριστερού κάτω τμήματος. Το αέτωμα διακοσμείται στο κέντρο με μικρή ασπίδα. Στο επιστύλιο η επιγραφή με το όνομα της νεκρής κόρης: *ΟΛΥΜΠΙΑΣ ΧΡΗΣΤΗ ΧΑΙΡΕ*. Το μικρό κορίτσι κρατεί με τα δύο του χέρια στο στήθος περιστέρι. Η κόμμωση του κοριτσιού είναι «πεπονοειδής» και καταλήγει σε κότσο στην κορυφή του κεφαλιού. Τύπος κόμμωσης δημοφιλής από τα κλασικά έως τα ρωμαϊκά χρόνια. Φορεί χιτώνα (ή πέπλο) και βραχιόλια στα χέρια. Παρά τις τεχνικές ατέλειες και την αδυναμία του καλλιτέχνη να αποδώσει σωστά λεπτομέρειες (βλ. το περιστέρι), το έργο αποπνέει γνήσια τρυφερότητα.

Βιβλιογραφία: Conze, 1921· AE 1854 αριθ. 2104· Mühsam, 64, 72, 84, 94· A. Σταυρίδη, AE 1984, 168-9, πίν. 15α.

75 Τμήμα της επιτύμβιας στήλης της Αλεξάνδρας

Αριθ. ευρ. 1193

Ύψ. 1,69, μέγ. σωζ. πλ. 0,44 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Κεραμεικός 1870, «απέναντι των Αγαθωνίων μνημάτων»

(117-138 μ.Χ.). Αδριάνεια εποχή

Σώζεται το αριστερό τμήμα της στήλης, η οποία ασφαλώς θα περιείχε και άλλη ανάγλυφη μορφή. Η στήλη είχε σχήμα ναϊσκου, με επίστεψη στολισμένη με πέντε ακρωτήρια, όπου διακρίνονται τουλάχιστον πέντε σπές με υπολείμματα μολύβδου για τη στερέωση διακοσμητικών, πιθανώς μεταλλινων, στοιχείων. Σπασμένη είναι η μύτη, ενώ λείπει τμήμα του δεξιού ποδιού και το δεξί χέρι, καθώς και το μεγάλο δάχτυλο του αριστερού ποδιού.

Στο επιστύλιο, τμήμα επιγραφής: *ΑΛΕΞΑΝΑΡΑ* [*ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ*] *ΟΗΘΕΝ ΚΗΤΟΥ ΓΥΝΗ*.

Οι Ωαί ή Οαί είναι το όνομα αρχαίου δήμου της Αττικής, ανατολικά της σημερινής Παιανίας. Τα όριά του δεν έχουν προδιοριστεί με ασφάλεια.

Οι μακρείς κυματιστοί βόστρυχοι αριστερά και δεξιά στο στήθος είναι τύπος κόμμωσης όχι πολύ συνηθισμένος για την εποχή, αλλά υποδηλώνει τη σχέση της εικονιζόμενης μορφής με τη λατρεία της Ίσιδος. Αυτό φαίνεται άλλωστε και από την ενδυμασία: πάνω από τον ποδήρη χιτώνα φορεί το ιμάτιο με τα κρόσσια και το χαρακτηριστικό κόμβο-δέσιμο στο στήθος. Στο αριστερό χέρι κρατεί επίσης το άλλο ισιακό σύμβολο, τον κάδο (*situla*). Είναι μια από τις πολλές σπαδούς της αιγυπτιακής θεάς Ίσιδος, που η λατρεία της ήταν πολύ διαδεδομένη στην Αθήνα και στην υπόλοιπη Ελλάδα.

Βιβλιογραφία: Sybel, 447· Conze, 1969· Mühsam, 61, 65, 70, 79, 80, 84, 95, 96, πίν. XIV, 2· P. Karanastassi, AM 101 (1986), πίν. 66. 2· A. Σταυρίδη, AE 1984, 169, πίν. 15· Hesperia, Suppl. XXII, 1988· APMA 2, 77 αριθ. 173 και για τη χρήση της *situla* στα ισιακά δρώμενα βλ. Archaeonautica 12 (1994), 61-87 (une cargaison de bronzes hellénistiques)· IG II2, 6945· N. Goldman, ό.π., αριθ. κατ. 34.

76 Προτομή του επικούρειου φιλοσόφου Μητροδώρου

Αριθ. ευρ. 368

Ύψ. 0,53 μ.

Μάρμαρο παριανό

Αθήνα

Πριν από τα μέσα του 2ου αι. μ.Χ. Αδριανεία εποχή

Η διατήρηση είναι πολύ καλή, όπως και η ποιότητα εργασίας. Το ιμάτιο περιβάλλει τον αριστερό ώμο, σύμφωνα με τον τρόπο απεικόνισης των ελληνικών φιλοσόφων. Ο απεικονιζόμενος Μητρόδωρος (331-277 π.Χ.) ήταν μαθητής και φίλος του Επικούρου. Σε κάποια φάση της ζωής του εγκα-

τέλειψε τους επικούρειους και έγινε μαθητής του Καρνεάδη. Η διδασκαλία του τον έκανε δημοφιλή και τα έργα του διαβάζονταν έως την εποχή του Σεβήρου. Η προτομή είναι αντίγραφο ελληνιστικού πρωτοτύπου. Σώζονται περί τα δεκαοκτώ αντίγραφα του πορτραίτου του Μητροδώρου.

Βιβλιογραφία: Heydemann, 742· Sybel, 3756· Καββαδίας, 252· Richter, Portraits, 209· B. Frischer, The Sculpted World, Epicureanism and Portraits, 1982, 88-89, σημ. 91· Hoff, 63-69, 78· S. Schröder, Katalog der antiken Skulpturen des Museo del Prado in Madrid, 1993, 84 κ.ε. αριθ. 13· Chr. Habicht, Athen in hellenistischer Zeit, 1994, 231 κ.ε., 246· K. Fittschen, Acta Hyperborea 4 (1992), 17-20. Πρβλ. και F. Johansen, Catalogue. Greek Portraits, Ny Carlsberg Glyptotek, 1992, 100.

77 Άγαλμα κοιμώμενης μαινάδας

Αριθ. ευρ. 261

Μήκ. 1,30, πλ. 0,68 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Βρέθηκε το 1880 στο οικόπεδο Μακρυγιάννη, νότια από την Ακρόπολη (117-138 μ.Χ.). Αδριάνεια εποχή

Έχει συγκολληθεί και συμπληρωθεί αλλά λείπουν τα άκρα των σταυρωμένων ποδιών. Το βραχύ-δες δάπεδο που αποδίδεται με μικρά εξογκώματα έχει συμπληρώσεις. Η ποιότητα εργασίας διακρίνεται στην επεξεργασία του πίσω μέρους του κορμιού και του κεφαλιού. Αξιόλογο έργο, δείγμα της κλασικιστικής αντίληψης του αττικού εργα-

στηρίου. Ο τύπος είναι γνωστός ως τύπος «του ξαπλωμένου Ερμαφρόδιτου» (LIMC, τύπος IV - A). Η στάση και η κόμμωση θυμίζουν Ερμαφρόδιτο (πρβλ. το Μα231 του Μουσείου Λούβρου). Εδώ όμως εικονίζεται μία μαινάδα. Αυτό υποδηλώνει το ιμάτιό της, που είναι απλωμένο πάνω σε δέρμα πάνθηρα και η έλλειψη ανδρικών γεννητικών οργάνων.

Βιβλιογραφία: L. Ross, *Archaeologische Aufsätze*, 1855, 103· Lepsius, 138· Sybel, 2119· Καββαδίας, 211-212· Παρνασσός, Δ' (1880), 166, 249, βλ. παραλλαγή του τύπου, κατάλογος Ny Carlsberg, Imperial Rome, 1996 αριθ. 96· LIMC V, 1990, 276-277 αριθ. 561, πίν. 193. Πρβλ. άγαλμα κοιμώμενης νύμφης στον κατάλογο *Esculturas de Italica*, 1995 αριθ. 56, 166 (P. Léon).

78 Εικονιστική κεφαλή της αυτοκράτειρας Σαβίνας (;)

Αριθ. ευρ. 449

Ύψ. 0,32 μ.

Μάρμαρο θασιακό

Αθήνα

125-130 μ.Χ.

Η μύτη και τα αυτιά είναι σπασμένα. Μικρά χτυπήματα και απολεπίσματα στο πρόσωπο και στα μαλλιά. Η κόμμωση διαφέρει από το συνήθη τύπο που συναντούμε στα πορτραίτα της και η έκφρασή της δεν είναι ψυχρή, όπως σε άλλα πορτραίτα, αλλά είναι μάλλον απόμακρη και μελαγχολική. Ο Αδριανός παντρεύτηκε την ανηψιά του Τραϊανού Vibia Sabina το 100, δηλαδή πριν να αναγορευτεί αυτοκράτορας. Ο τίτλος της Σεβαστής (augusta) της δόθηκε το 128, οπότε και κόπηκαν νομίσματα με το πορτραίτο της. Μετά το

θάνατό της το 137 ο Αδριανός τη θεοποίησε. Έτσι κόπηκαν νομίσματα και μετά το θάνατό της με την απεικόνισή της. Τα πορτραίτα της χωρίζονται σε τέσσερις ομάδες (τα εν ζωή και τα μετά θάνατον). Ενδιαφέρουσα είναι η ηθελημένη αποστασιοποίηση στην απεικόνιση από τους γνωστούς τύπους της εποχής των Φλαβίων και του Τραϊανού και η προσέγγιση στην αυγουστιανή παράδοση και έκφραση. Παρ' όλη την ταύτιση με την αυτοκράτειρα είναι πιθανότατο ότι το πορτραίτο είναι ιδιωτικό, δηλαδή απεικονίζει κάποια αστή, που όπως συνηθιζόταν, ακολουθεί τη μόδα της μίμησης των αυτοκρατορικών πορτραίτων.

Βιβλιογραφία: Καβαδίας, 272· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 45 κ.ε. (με την προγενέστερη βιβλιογραφία)· Kleiner, Roman Sculpture, 241 κ.ε., 264· S. Schröder, Katalog des Museo del Prado in Madrid, 1993 αριθ. 53, 200 κ.ε. και AM 103 (1988), 253.

79 Προτομή του Αντινόου

Αριθ. ευρ. 417

Ύψ. 0,69, ύψ. κεφ. 0,33 μ.

Μάρμαρο θασιακό

Βρέθηκε στην Πάτρα το 1856. Μεταφέρθηκε στην Αθήνα το 1880

130-138 μ.Χ.

Πολύ καλή διατήρηση, εκτός από ελαφρές απολεπίσεις και μικροχτυπήματα στην επιφάνεια. Στο σημείο που βρέθηκε μαζί με άλλες εννέα προτομές πιστεύεται ότι υπήρχε κάποιο εργαστήριο γλυπτικής. Γι' αυτό και το αριθ. ευρ. 417 θεωρείται ότι χρησίμευσε ως μοντέλο του αριθ. ευρ. 418.

Τα πορτραίτα του Αντινόου χωρίζονται σε τρεις ομάδες: τον κύριο τύπο και δύο παραλλαγές (Α και Β).

Ο Αντίνοος, ο αγαπημένος σύντροφος του αυτοκράτορα Αδριανού, καταγόταν από τη Βιθυνία της Μικράς Ασίας και πνίγηκε στον Νείλο. Μετά το θάνατό του θεοποιήθηκε και άπειρα αγάλματα και προτομές του πλημμύρισαν την αυτοκρατορία.

Βιβλιογραφία: (Schullbach) AA (1857), 124· Sybel, 646· ΑΔ 1888, 97. 2· AM (1878), 67· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 48 πίν. 46· RM 93 (1986), 255 κ.ε. πίν. 114· H. Meyer, Antinoos, 1991, 29-31 αριθ. I, 7, πίν. 5· Kleiner, Roman Sculpture, 243· S. Schröder, Katalog des Museo del Prado in Madrid, 1993, 210 κ.ε. αριθ. 56.

80 Προτομή του αυτοκράτορα Αδριανού

Αριθ. ευρ. 249

Ύψ. 0,615, ύψ. κεφ. 0,32, πλ. 0,58 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Ολυμπιείο, από τις ανασκαφές του 1888

Περί το 130 μ.Χ.

Ο αυτοκράτορας Αδριανός γεννήθηκε στην Ισπανία το 76 μ.Χ. και βασίλεψε από το 117-138 μ.Χ. Γνωστός για την αγάπη του για τη φιλοσοφία, τις τέχνες και το γνήσιο θαυμασμό του για την ελληνική παιδεία, από την οποία είχε εμποτισθεί από μικρός. Η εποχή του χαρακτηρίζεται ως η αναγέννηση της ελληνικής παιδείας και τέχνης. Η Αθήνα ευεργετήθηκε ιδιαίτερα από τον Αδριανό, ο οποίος

ος τη στόλισε με μεγάλα οικοδομικά συγκροτήματα, ορισμένα από τα οποία ολοκληρώθηκαν από τον Αντωνίνο τον Ευσεβή μετά το θάνατό του.

Τα πορτραίτα του Αδριανού εντάσσονται, ανάλογα με τον τύπο τους, σε ομάδες. Το αριθ. ευρ. 249 αποτελεί ένα ενδιάμεσο τύπο. Στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο υπάρχουν εννέα κεφάλια και θραύσματα από αγάλματα ή προτομές του Αδριανού.

Βιβλιογραφία: ΑΔ 1888, 73.2· Harrison, Agora I, 39, 881, πίν. 45· P. Zanker, Provinzielle Kaiserporträts, 1983, 14 και πίν. 4. 3-4· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 44 κ.ε. πίν. 42· M. Wegner, Hadrian, 8 κ.ε.· Kleiner, Roman Sculpture, 237-238, 241 και 264 για βιβλιογραφία· Johansen, Roman Portraits, II, 112 αριθ. 41· D. Willers, Antike Welt 1 (1996), 3-17.

81 Εικονιστική κεφαλή του αυτοκράτορα Αδριανού

Αριθ. ευρ. 3729

Συν. ύψ. 0,48, ύψ. κεφ. 0,38 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Λεωφόρος Συγγρού

130-140 μ.Χ.

Η μύτη είναι σπασμένη. Μικρά χτυπήματα και απολεπίσεις στο πρόσωπο και το λαιμό. Ο αυτοκράτορας είναι στεφανωμένος με στεφάνι από φύλλα βαλανιδιάς που στο κέντρο, επάνω από το μέτωπο καταλήγουν σε ένα μετάλλιο με παράσταση αετού. Η βαλανιδιά και ο αετός είναι σύμβολα του Διός. Η έκφραση του προσώπου είναι «σφιγμένη» και πομπώδης (baroque), το μήνυμα που μεταδίδει είναι τελείως διαφορετικό από αυτό του πορτραίτου αριθ. ευρ. 249. Ο τύπος του πορτραίτου ονομάζεται «Panzerbüste Imperatori 32» (κατά Fittschen - Zanker).

Βιβλιογραφία: Βλ. ό.π., αριθ. κατ. 80· AA 48 (1933), 211· AA (1935), 398, υποσημ. 1· Harrison, *Agora I*, 73· Σταυρίδη, *Πορτραίτα*, 42 κ.ε. πίν. 39-40· Boreas 7 (1984), 110· Fittschen - Zanker, *Mus. Kapit. I*, 55 αριθ. 18· Kleiner, *Roman Sculpture*, 264· P. Zanker, *Provinzielle Kaiserporträts*, 1983, 14-15, υποσημ. 29, πίν. 5. 1-3.

82 Εικονιστική κεφαλή του αυτοκράτορα Αντωνίνου του Ευσεβούς

Αριθ. ευρ. 5241

Ύψ. 0,294 μ.

Μάρμαρο παριανό (;)

Αθήνα. Προέρχεται από δωρεά

Περί το 150 μ.Χ.

Το κεφάλι έχει μικρά σπασίματα στα μαλλιά, στο επάνω χείλος, το αριστερό αυτί. Η μύτη και το μεγαλύτερο μέρος του λαιμού έχουν σπάσει. Ο Αντωνίνος ο Ευσεβής, που υιοθετήθηκε από τον Αδριανό και στη συνέχεια τον διαδέχτηκε στο

αξίωμα, συνέχισε και ολοκλήρωσε τα έργα του Αδριανού στην Αθήνα. Τα τεχνοτροπικά στοιχεία στα έργα της εποχής του (138-161) δεν διαφέρουν από εκείνα της αδριανέας παράδοσης. Αυτό φαίνεται και στα πορτραίτα του. Σώζονται τουλάχιστον εκατό πορτραίτα του. Τα πορτραίτα του Αντωνίνου χωρίζονται σε τρεις ομάδες. Το πορταίτο αριθ. ευρ. 5241 ανήκει στον κύριο τύ-

πο (κατά Fittschen - Zanker) και ο Αντωνίνος τότε πρέπει να ήταν εξήντα τεσσάρων ετών.

Βιβλιογραφία: Α. Σταυρίδη, ΑΔ 30 (1975), 185 κ.ε. πίν. 72-75· Fittschen - Zanker, Mus. Kapit. I, 66, υποσημ. 22d· Κατάλογος συλλογής Levy-White, Glories of the Past, 1990, 217 αριθ. 157· Kleiner, Roman Sculpture, 268 κ.ε.· Johansen, Roman Portraits, II, 184 αριθ. 75.

83 Εικονιστική κεφαλή ιερέως(ς)

Αριθ. ευρ. 356

Ύψ. 0,39 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Ανασκαφές θεάτρου του Διονύσου 1878

Μέσα 2ου αι. μ.Χ.

Η μύτη όπως και τα χείλη είναι σπασμένα. Τα πυκνά βοστρυχωτά μαλλιά συγκρατεί στρόφιον με διπλή απόληξη στο πίσω μέρος και στεφάνι σε τύπο πλοχμού με τρεις σειρές φύλλων. Μέσα στο μισάνοιχτο στόμα διακρίνεται η γλώσσα. Ο χώρος που βρέθηκε, σε συνδυασμό με το μέγεθος και τον τύπο του στεφανιού, υποδηλώνουν ότι πρόκειται για κάποιον ιεροφάντη ή ιερέα. Αξιόλογο έργο αττικού εργαστηρίου της αντωννείας περιόδου.

Βιβλιογραφία: Καβαδίας, 356· Καστριώτης, 73· A. Hekler, Die Bildniskunst 323, 327, πίν. 262b· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 69 πίν. 85· AJA 64 (1960), 268 πίν. 73· J.-Ch. Balty, Hierophantes attiques d' époque imperiale στο Hommages à Ch. Delvoye, 1982, 262 κ.ε.· AM 103 (1988), 239 κ.ε.

84 Επιτύμβιο άγαλμα νικητού αθλητού

Αριθ. ευρ. 1662

Ύψ. 1,48 μ.

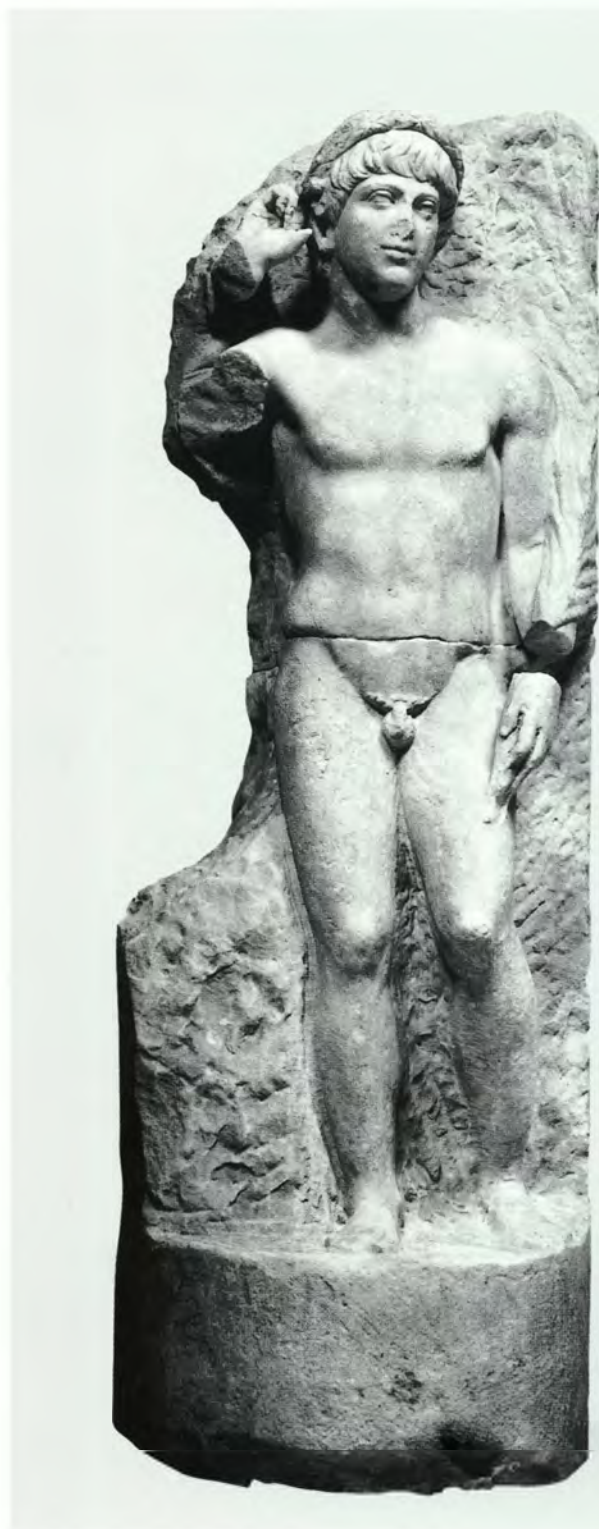
Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Κεραμεικός (Δίπτυλο)

150 μ.Χ.

Έργο ημιτελές (ημίεργο). Έχει συγκολληθεί από δύο κομμάτια. Το δεξί χέρι σχεδόν ολόκληρο λείπει, σώζεται μόνο το άκρο του κοντά στο κεφάλι, που τοποθετεί το στεφάνι του νικητή. Μέρος του κάτω αριστερού πήχυ του χεριού λείπει, αλλά παρ' όλα αυτά συγκρατεί κλαδί φοίνικα, σύμβολο επίσης της νίκης. Από την πίσω όψη δεν έχει αφαιρεθεί ο όγκος του μαρμάρου. Η στάση του αθλητή θυμίζει κλασικό πρότυπο του 5ου αιώνα π.Χ. (τύπος αθλητή Westmacott), άλλωστε στα χρόνια αυτά κυριαρχεί ο κλασικισμός.

Βιβλιογραφία: BCH 5 (1881), 65 πίν. III· AE 1890, 214 πίν. παρένθ. 1· Conze, 2023, πίν. 440· Mühsam, 74, 99· Α. Σταυρίδη, AE 1984, 165, πίν. 136· P. Moreno, Lisippo, 1975, 77.

85 Άγαλμα χλαμυδοφόρου μυθικού ήρωα

Αριθ. ευρ. 246

Ύψ. 1,88 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Βρέθηκε το 1836

Περί τα μέσα του 2ου αι. μ.Χ.

Η μύτη και το πηγούνι είναι σπασμένα. Λείπουν τα χέρια από το ύψος των βραχιόνων, το δεξί πόδι από το γόνατο και κάτω, το άκρο του αριστερού ποδιού. Στον αριστερό ώμο και στο άνω τμήμα του βραχίονα που έχει μείνει, είναι τυλιγμένη η χλαμύδα του. Το κεφάλι έχει συγκολληθεί. Παριστάνεται σε έντονο διασκελισμό. Η κίνησή του είναι ορμητική προς τα εμπρός και η γυμνότητά του την κάνει πιο έντονη, ενώ η θέση του δεξιού βραχίονα που λείπει, υποδηλώνει ότι ίσως κρατούσε κάποιο αντικείμενο (ακόντιο;). Πιθανότατα φορούσε φτερωτά σανδάλια, όπως συμπεραίνεται από ένα υπόλειμμα πτερυγίου κοντά στο αριστερό πόδι, στον κορμό-στήριγμα. Έτσι η μορφή ερμηνεύτηκε ως Ερμής ή Περσεύς και ο αγαλματικός τύπος θεωρήθηκε ότι αντιγράφει τύπο ελληνιστικού αγάλματος, που χρησιμοποιήθηκε για να αποδοθεί η μορφή του Οδυσσέα στο σύνταγμα της Sperlonga (Οδυσσεύς-αρπαγή Παλλαδίου).

Βιβλιογραφία: Ross, ArchAnt I, 3, 155· Annali (1837), 109· RA 1845· Annali (1866), 273-274, πίν. P3· Annali (1867), 324, 2· Sybel, 274· Lepsius, 129· A. Herrmann, Acta AArtHist 4 (1969), 30-31 πίν. I· B. Andreae, Die römischen Repliken der mythologischen Sculpturengruppen von Sperlonga, AntPl XIV, 95, 98, πίν. 72· ο ίδιος, Zur Einheitlichkeit der Statuenaustattung, Die Regierungs Zeit des Kaiser Claudius 41-54 AD (Symposion 16-18 Feb. 1991), (εκδ. M. Strocka), 1994.

86 Επιτύμβια ενεπίγραφη αετώματική στήλη

Αριθ. ευρ. 1303

Ύψ. 1,15, πλ. 0,63, πάχ. 0,11 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Ίσως από κάποιο αρχαίο νεκροταφείο
160-180 μ.Χ.

Το δεξί ακρωτήριο του αετώματος έχει σπάσει. Το μεσαίο ακρωτήριο είναι διαμορφωμένο ως κουκουνάρι αντί ανθέμιο. Η στήλη είναι διαμορφωμένη σε ναίσκο και το αέτωμα στολίζεται με μια ασπίδα στο κέντρο. Παριστάνονται δύο γυναίκες με χιτώννα και ιμάτιο στο τύπο της μεγάλης και της μικρής Ηρακλειώτισσας, τύποι που ήταν πολύ δημοφιλείς την εποχή αυτή. Η ηλικιωμένη έχει καλυμμένο το κεφάλι με ιμάτιο. Καλή ποιότητα εργασίας. Στην επιγραφή αναφέρεται η μία γυναίκα μόνο, ίσως η νεότερη: *ΝΙΚΗ Ε[Ι]ΡΗΝΑΙΟΥ ΑΓΝΟΥΣΙΑ*. Ο Αγνούς ήταν αρχαίος δήμος νοτιοδυτικά του σημερινού Μαρκόπουλου (αρχαίος δήμος Μυρινούντος).

Βιβλιογραφία: Conze, 1934· Múhsam, 63, 67, 72, 79, 81, 85 πίν. XX, 1· Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1984, 171 πίν. 16α· E. Walters, *Hesperia Suppl.* XXII, 1988, 40, 43, 44, 46, 79, 80, πίν. 32c.

87 Επιτύμβια ενεπίγραφη
αετωματική στήλη δύο γεωργών

Αριθ. ευρ. 1243

Ύψ. 1,05, πλ. 0,66, πάχ. 0,11 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα

Μετά τα μέσα του 2ου αι. μ.Χ.

Η στήλη έχει διαμόρφωση ναΐσκου. Το κεντρικό ακρωτήριο του αετώματος έχει σπάσει. Εικονίζονται δύο άνδρες συγγενείς, μάλλον αγρότες, όπως φαίνεται από τα χαρακτηριστικά αντικείμενα που απεικονίζονται. Στο αέτωμα απεικονίζεται ανάγλυφο υνί. Ο ηλικιωμένος γενειοφόρος φορεί κοντό χειριδωτό χιτώνα και κρατεί λαγωβόλο, απαραίτητο εξάρτημα, που συνοδεύει τους κυνηγούς και τους βοσκούς. Δίπλα του ο νέος με χιτώνα και μακρύ ιμάτιο. Πίσω τους σε ελαφρό ανάγλυφο δύο βόδια. Στο επάνω πλαίσιο της παράστασης υπάρχει η επιγραφή: *ΕΥΚΑΡΠΟΣ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥ ΜΕΙΛΗΣΙΟΣ ΦΙΛΟΞΕΝΟΣ ΜΕΙΛΗΣΙΟΥ*.

Η παροικία των Μιλησίων ήταν η μεγαλύτερη σε πληθυσμό απ' όλες τις άλλες παροικίες ξένων που ήταν εγκαταστημένες στην αρχαία Αθήνα.

Βιβλιογραφία: ΑΔ 1885, 11, 7· Conze, 2068, πίν. 458· ΑΔ (1923), 111, εικ. 2· Mühsam, 65, 68, 75, 87, 88, 107, 108, πίν. XV, 2· E. Walters, *Hesperia Suppl.* XXII, 1988, 4279, 4487, 47, 8086 πίν. 32. Σχετικά με την παροικία των Μιλησίων, A. Rügler, *AM* 102 (1989), 222, υποσημ. 16.

88 Εικονιστική προτομή της Φαυστίνας της Νεότερης

Αριθ. ευρ. 4536

Ύψ. 0,53 μ.

Μάρμαρο θασιακό

Αθήνα(;)

161 μ.Χ.

Λείπει τμήμα του δεξιού οφθαλμού και το άκρο της μύτης. Μικρά απολεπίσματα στα μαλλιά και στο πρόσωπο. Μικρά τμήματα του ιματίου έχουν σπάσει.

Φορεί χιτώνα και ιμάτιο. Το πορτραίτο είναι παραλλαγή του τύπου VII (κατά Fittschen). Λέγεται ότι ο τύπος αυτός παρήχθη, όταν γέννησε το 161 τους διδymους γιους της, Κόμμοδο και Φούλβο Αντωνίνο (συνολικά γέννησε δεκατρία παιδιά). Στην ίδια ομάδα ανήκουν και τα μη εκτεθειμένα πορτραίτα του ΕΑΜ, αριθ. ευρ. 359 και αριθ. ευρ. 1687. Η Φαυστίνα και ο Μάρκος Αυρήλιος ήταν αγαπημένο ζευγάρι και γι' αυτό πέθανε κοντά του ακολουθώντας τον σε μια εκστρατεία του στην Ανατολή το 175 μ.Χ. Το 176 θεοποιήθηκε.

Βιβλιογραφία: ΑΔ 20 (1965), 176· C. Vermeule, *Roman Imperial Art in Greece and Asia Minor*, 1968, 396· K. Fittschen, *Die Bildnistypen der Faustina Minor und die Fecunditas Augustae*, 1982, 59, αριθ. 6, βλ. και αριθ. κατ. 95· Σταυρίδη, *Πορτραίτα*, 65 πίν. 79-80· Kleiner, *Roman Sculpture*, 279-280 και 314· Claudia, *Κατάλογος I*, Yale 1996, 71 αριθ. 26 (D. Kleiner - S. Matheson).

89 Άγαλμα του θεού Ασκληπιού

Αριθ. ευρ. 263

Ύψ. 1,79, χωρίς την πλίνθο 1,70,

ύψ. κεφαλιού 0,283 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Βρέθηκε στην Επίδαυρο το 1886, στο κτίριο Κ («λουτρό Ασκληπιού»)

Περί το 160 μ.Χ.

Έχει συγκολληθεί από 23 θραύσματα. Λείπουν η μύτη και τμήμα της ταινίας του στροφίου από το κεφάλι ως το δεξί ώμο. Λείπει η ένθετη επιφάνεια της πλάτης, το δεξί χέρι από το βραχίονα και κάτω ως τον καρπό, ο μεσαίος δάκτυλος και τμήμα του δείκτη, ενώ από το αριστερό σχεδόν λείπουν όλα τα δάχτυλα. Τμήματα επίσης του ιματίου, το μεγαλύτερο μέρος της βακτηρίας και του φιδιού. Ο θεός φορεί ιμάτιο με πλούσιες πτυχές και στα πόδια τροχάδες, όπως ονομαζόταν αυτός ο τύπος των σανδάλων.

Στην επεξεργασία της επιφάνειας του αγάλματος παρατηρείται άφθονη χρήση τρυπανιού· αυτό γίνεται φανερό από την έντονη φωτοσκίαση στις πτυχές του ιματίου, στα γένια και στα μαλλιά. Ο τύπος του αγάλματος πλησιάζει, χωρίς να είναι πιστό αντίγραφο τον τύπο του «Ασκληπιού Este», που ανάγεται σε πρότυπο του 4ου αι. π.Χ. και των ελληνιστικών χρόνων στη συνέχεια. Η χρονολόγηση προκύπτει εκτός των άλλων και από συγκρίσεις του κεφαλιού με πορτραίτα που χρονολογούνται με βεβαιότητα στη μέση αντωνίνηα περίοδο (160 -170 μ.Χ.).

Βιβλιογραφία: ΑΔ 1886, 10, 25· Καββαδίας, 213-214 αριθ. 263· Walters, *AM* 17 (1892) 4-5 αριθ. 263· Καστριώτης, 62· C.N. Smiley, *Epidaurus and Greek and Roman Medicine, Art and Archaeology* 7 (1918), 124· K.A. Neugebauer, *Berl WPr* 78 (1921), 32· M. Bieber, *Asklepios*, 87 σημ. 74· Α. Σταυρίδη, *ΑΕ* 1984, 165 κ.ε. πίν. 13· Σ. Κατάκης, *Η πλαστική των ρωμαϊκών χρόνων από το ιερό του Απόλλωνος και του Ασκληπιού στην Επίδαυρο* (διδ. διατρ. 1992, υπό εκτύπωση), αριθ. κατ. 17.

90 Άγαλμα θεάς

Αριθ. ευρ. 706

Ύψ. 1,47 μ.

Μάρμαρο παριανό

Μονή Λουκούς, Αρκαδία

Μετά τα μέσα του 2ου αι. μ.Χ.

Ακέφαλο και σπασμένο στο δεξί άνω τμήμα του. Λείπουν τμήμα στο δεξί γόνατο και μέρος του άνω τμήματος του αριστερού βραχίονος, καθώς και τμήματα από τα άκρα των ποδιών του αγάλματος.

Το ιμάτιο που περιβάλλει το σώμα σκεπάζει την πλάτη, το αριστερό χέρι και το κάτω μέρος του εμπρόσθιου τμήματος. Ο Kekulé το ερμήνευσε ως επανάληψη του τύπου της νύμφης Αμυμώνης, ο δε Schöll, ως τύπο Αφροδίτης. Πιθανότατα στόλιζε την έπαυλη του Ηρώδη του Αττικού που υπήρχε στην τοποθεσία όπου βρέθηκε.

Βιβλιογραφία: Πιπτάκης, 548· Sybel, 437· Kekulé, 360, πίν. 82. 1· C. Müller (εκδ. A. Schöll), Archäologische Mitteilungen aus Griechenland, 1843 αριθ. 50· S. Karousou, RM 76 (1969), 255-256, πίν. 83. 3· A. Σταυρίδη, AE 1984, 164, πίν. 13α.

91 Προτομή του Πολυδευκίωνος

Αριθ. ευρ. 4811

Συν. ύψ. 0,56, ύψ. κεφ. 0,24 μ.

Μάρμαρο παριανό

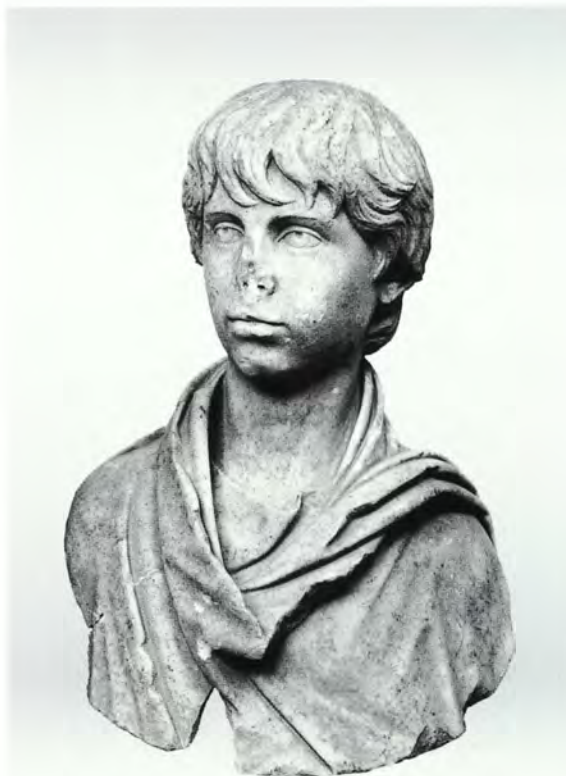
Αθήνα. Οδός Ραγκαβή 4, Κηφισιά

Μετά τα μέσα του 2ου αι. μ.Χ.

Το κεντρικό τμήμα της μύτης είναι σπασμένο, όπως ελαφρά σπασμένες είναι και οι εξέχουσες πτυχές του ιματίου. Στο δεξί τμήμα της προτο-

μής έχει συγκολληθεί ο δεξιός ώμος και το στήθος. Ο Πολυδευκίων, αγαπημένος μαθητής και σύντροφος του αθηναίου σοφιστή Ηρώδη του Αττικού, πέθανε νέος και, κατά το παράδειγμα του Αντινόου, ηρωοποιήθηκε μετά το θάνατό του. Τα πορτραίτα του στόλιζαν τις επαύλεις του Ηρώδη, αλλά βρέθηκαν και σε άλλα μέρη. Εδώ ο Πολυδευκίων είναι τυλιγμένος στο ιμάτιο, σύμφωνα με τον τρόπο που το φορεί ο Ηρώδης, που είναι χαρακτηριστικός του ενδύματος φιλοσόφου.

Βιβλιογραφία: ΑΔ 17 (1961-62), 29-30, πίν. 32γ· Richter, Portraits, 286· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 51.

92 Προτομή του Ηρώδη του Αττικού

Αριθ. ευρ. 4810

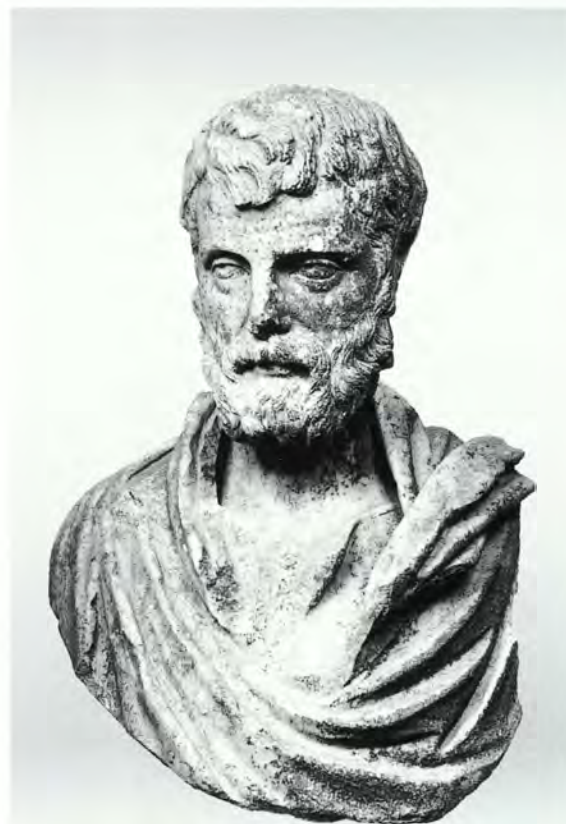
Ύψ. 0,67, ύψ. κεφ. 0,315 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Βρέθηκε στην Κηφισιά, οδός Ραγκαβή 4, το 1961

Μετά τα μέσα του 2ου αι. μ.Χ.

Το άκρο της μύτης είναι σπασμένο, όπως και το πτερύγιο του αριστερού αυτιού. Οι πτυχές του ιματίου είναι ελαφρώς σπασμένες. Η προτομή έχει συμφυές τριγωνικό έμβολο για ένθεση. Το πορτραίτο του πάμπλουτου αθηναίου σοφιστή, φίλου αυτοκρατόρων, γνήσιου εκπροσώπου της ελληνικής φιλολογικής «αναγέννησης», που είναι γνωστή ως σχολή της «δεύτερης σοφιστικής», όπως και το προηγούμενο του Πολυδευκίωνα, βρέθηκε σε περιοχή όπου υπήρχε πιθανότατα μια έπαυλή του. Εικονίζεται στον τύπο του σοφιστή ή φιλοσόφου, σφιχτά τυλιγμένος στο ιμάτιό του και από μέσα διακρίνεται ο χιτώνας του. Τα χαρακτηριστικά της ηλικίας του αποδίδονται ρεαλιστικά (ρυτίδες, και γενικά αυλακώσεις του δέρματος). Τα μαλλιά και η γενειάδα αποδίδονται με πλαστικότητα, που τονίζεται περισσότερο από τις φωτοσκιάσεις που δημιουργεί η χρήση τρυπανιού.

Βιβλιογραφία: ΑΔ 17 (1961-62), Χρονικά, 29-30, πίν. 32· W. Amelung, Herodes Atticus, 1983· Richter, Portraits III, 286 εικ. 2044-2048· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 50 κ.ε.· H. Wrede, Die antike Herme, 72 κ.ε.· R.R.R. Smith, Hellenistic Sculpture, 273, εικ. 334. Για την καταγωγή του Ηρώδη Αττικού βλ. Χ. Κριτζά, Μνήμη Δ. Θεοχάρη, 1992, 402-405· A.R. Birley, ZPE 116 (1997), 229-237.

93 **Ανάγλυφο με παράσταση αφηρωισμένου νεκρού νέου**

Αριθ. ευρ. 1450

Ύψ. 0,64 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Μονή Λουκούς Αρκαδία, όπου τοποθετείται

έπαυλη του Ηρώδη του Αττικού

Μετά τα μέσα του 2ου αι. μ.Χ.

Πολύ καλή η διατήρηση του αναγλύφου. Χτυπήματα και σπασίσματα υπάρχουν μόνο στο πλαίσιο της ναϊσκόμορφης πλάκας. Στο κέντρο εικονίζεται ο αφηρωισμένος νεκρός ήρωας. Τον αφηρωισμό δηλώνει η γυμνότητά του (εκτός από τη χλαμύδα που είναι ριγμένη πίσω του), η στάση του, το άλογο, καθώς και το φίδι που είναι τυλιγμένο σε ένα δένδρο και παίρνει τη τροφή του από τον ήρωα. Κοντά στο δένδρο διακρίνονται ο θώρακας

και η ασπίδα με έμβλημα ένα γοργόναιο, ενώ το ξίφος κρέμεται από το δένδρο. Ένας μικρός δούλος δίνει στον ήρωα την κορινθιακή περικεφαλαία του. Στο βάθος, πίσω από το δούλο, ξεχωρίζει ανάγλυφο το ταφικό σήμα: μία λουτροφόρος πάνω σε βάθρο, σημάδι ότι ο νέος πέθανε άγαμος. Ο συνδυασμός των ταφικών συμβόλων με την παράσταση του νέου και ο τόπος εύρεσης (έπαυλη Ηρώδη του Αττικού) οδήγησαν τη Σ. Καρούζου στην ταύτιση του νεκρού με τον Πολυδευκίωνα, αγαπημένο μαθητή του Ηρώδη.

Βιβλιογραφία: Sybel, 574· Kekulé, 232· K. Ρωμαίος, Αθηνά 18 (1906), 438 κ.ε.· S. Karousou, RM 76 (1969), 254-265 πίν. 85· Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1984, 170, πίν.15δ· H. Meyer, Antinoos, 28-29· LIMC VI, 1026 αριθ. 35, πίν. 675. Για τη σημασία του φιδιού, που συνοδεύει τον αφηρωισμένο νεκρό στα επιτύμβια μνημεία, βλ. H. Lauter-Bufe, AM 98 (1983), 187 κ.ε. και Κατάλογο Γλυπτών Μ. Θ., I, 75, υποσημ. 2.

94 Επιτύμβια ενεπίγραφη αετωματική στήλη

Αριθ. ευρ. 1192

Ύψ. 1,50, πλ. 0,70-0,73 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Βρέθηκε στη στοά του Αδριανού,
στο Ολυμπίείο, το 1839

Περί τα μέσα του 2ου αι. μ.Χ.

Η διατήρηση είναι καλή. Λείπει μικρό τμήμα στο κάτω αριστερό άκρο και τμήματα από το δόρυ που κρατεί ο νέος. Λίγα απολεπίσματα σε διάφορα σημεία της επιφάνειας του αναγλύφου. Οι επιγραφές έχουν ως εξής: Στο τύμπανο του αετώματος προχειρογραμμένη: *ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣ ΕΙΣΙΓΕΝΟΥ ΜΕΛΙΤΕΥΣ*. Κάτω από το αέτωμα στο πλαίσιο: *ΑΡ(Ρ)ΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ) ΒΗΣΑΙΕΥΣ*. Στο επιστύλιο με μεγάλα γράμματα: *ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣ ΒΗΣΑΙΕΥΣ*.

Στις στενές πλευρές και στο βάθος του αναγλύφου υπάρχουν οπές με υπολείμματα μολύβδου ίσως για τη σύνδεση με άλλες πλάκες σε ένα οικογενειακό μνημείο. Η σκηνή στην ύπαιθρο: ο κυνηγός Αρτεμίδωρος επιτίθεται εναντίον ενός αγριόχοιρου με το δόρυ του, ενώ από το δένδρο κρέμεται το δισάκι του με τους σκοτωμένους λαγούς. Το εξοχικό τοπίο υποδηλώνεται με την ανώμαλη επιφάνεια του βάθους του αναγλύφου, το δένδρο και το ελάφι στο βάθος. Στο κάτω μέρος δύο αίγες βόσκουν με την επιτήρηση ενός σκύλου. Η ζωντάνια της απόδοσης των σκηνών κυνηγιού και βουκολικής ζωής προσδίδει ιδιαίτερη ποιότητα στην παράσταση. Οι δύο δήμοι της αρχαίας Αθήνας που αναφέρονται και αφορούν την καταγωγή των νεκρών είναι η Μελίτη (δυτικά της Ακρόπολης) και η Βήσα που ήταν παράλιος δήμος και τοποθετείται στο χώρο της Λαυρεωτικής.

Βιβλιογραφία: AE 1841, 431 αριθ. 601· Heydemann, 210· Sybel, 524· Conze, 2052, πίν. 449· Mühsam, 61, 65, 68, 76, 84, 99, 107, 108, πίν. XVI, 1· A. Σταυρίδη, AE 1984, 169, πίν. 15β· APMA 2, 38 αριθ. 207· E. Walters, *Hesperia Suppl.* XXII, 1989, 42, 44, 51 και 81. Για το όνομα Αρτεμίδωρος, βλ. O. Masson, *ZPE* 66 (1986), 126. Για το δήμο της Βήσας, βλ. C.W.J. Eliot, *Coastal Demes of Attica*, 1962, 117 κ.ε. Για την απόδοση του τοπίου στα ανάγλυφα, M. Carroll-Spillecke, *Landscape Depictions in Greek Relief Sculpture*, 1985, 56-60.

95 Εικονιστική κεφαλή της Φαυστίνας της Νεότερης

Αριθ. ευρ. 442

Ύψ. 0,25 μ.

Μάρμαρο θασιακό

Αθήνα

Περί το 152 μ.Χ.

Η μύτη είναι σπασμένη, ενώ υπάρχουν σπασίματα και στα αυτιά. Κάποιες διαβρώσεις και απολεπίσματα παρατηρούνται στην επιδερμίδα του προσώπου.

Τα κυματιστά μαλλιά, που χωρίζουν στη μέση, καταλήγουν σε κότσο στην κορυφή του κεφαλιού. Ο τρόπος απόδοσης του σχήματος και του όγκου των βολβών των ματιών και των μισανοιγμένων χειλιών αποδίδει τα ατομικά χαρακτηριστικά.

Η Φαυστίνα η Νεότερη, κόρη του Αντωνίνου του Ευσεβούς, παντρεύτηκε το 145 τον εξάδελφό της Μάρκο Αυρήλιο, που έγινε αργότερα αυτοκράτορας. Τα πορτραίτα της χωρίζονται σε εννέα ομάδες, ανάλογα με την ηλικία και τους τύπους της κόμμωσης. Το αριθ. κατ. 95 ανήκει στα νεανικά πορτραίτα της (τύπος IV). Η κόμμωσή της μοιάζει με ανάλογη της μητέρας της Φαυστίνας της Πρεσβύτερης. Παραλλαγή του ίδιου τύπου είναι το αριθ. ευρ. 444 του Εθνικού Μουσείου.

Βιβλιογραφία: Καββαδίας, 270· Καστριώτης, 78· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 60 πίν. 68-69· K. Fittschen, Die Bildnistypen der Faustina minor und die Fecunditas Augustae, 1982, 50 αριθ. 2, πίν. 18· Kleiner, Roman Sculpture, 278 κ.ε.· Villa Albani III 1992, 100 αριθ. 152· M. Wegner, Boreas 2 (1979), 124.

96 Εικονιστική κεφαλή του αυτοκράτορα Μάρκου Αυρηλίου

Αριθ. ευρ. 572

Ύψ. 0,355 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Δωρεά Μ. Αργυρού

Μετά το 170 μ.Χ.

Η μύτη είναι σπασμένη, όπως και το άκρο της γενειάδας. Μικρά απολεπίσματα σε διάφορα σημεία του προσώπου. Λείπει ο λαιμός.

Ο Μάρκος Αυρήλιος (161-180) ανακηρύχθηκε αυτοκράτωρ όταν ήταν 40 ετών, αλλά υπάρχει μεγάλη ποικιλία πορτραίτων που αποδεικνύουν ότι

απεικονιζόταν από πολύ νέος. Άλλωστε ανήκε στην αυτοκρατορική οικογένεια, αφού είχε υιοθετηθεί από τον Αντωνίνο τον Ευσεβή. Έτσι υπάρχουν πολλές ομάδες. Το αριθ. ευρ. 572, όπως και το 514, που δεν εκτίθεται, ανήκουν στον τύπο III (κατά Fittschen - Zanker). Τα πορτραίτα του Μάρκου Αυρηλίου είναι ενδιαφέροντα, γιατί μέσα από τις λεπτομέρειες των χαρακτηριστικών διαφαίνεται η εξέλιξη της προσωπικότητάς του. Πάντα όμως η πνευματικότητα που διαποτίζει τα χαρακτηριστικά του προσώπου του περιέχει τα στοιχεία του στοϊκού φιλοσόφου.

Βιβλιογραφία: Καββαδίας, 295· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 62 πίν. 74 (όπου προγενέστερη βιβλιογραφία)· Fittschen - Zanker, Mus. Kapit. I, 71 αριθ. 65, υποσημ. 2α· M. Bergmann, Mark Aurel., Liebighaus Monographie 2, 1978· Κατάλογος Συλλογής Levy-White, Glories of the Past, 1990, 218 αριθ. 158· Kleiner, Roman Sculpture, 270 κ.ε.· Johansen, Roman Portraits, II, 196 αριθ. 80· S. Schröder, Katalog des Museo del Prado in Madrid, 244 κ.ε. αριθ. 68.

97 Εικονιστική κεφαλή του αυτοκράτορα Λουκίου Βέρου

Αριθ. ευρ. 3740

Ύψ. 0,37 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

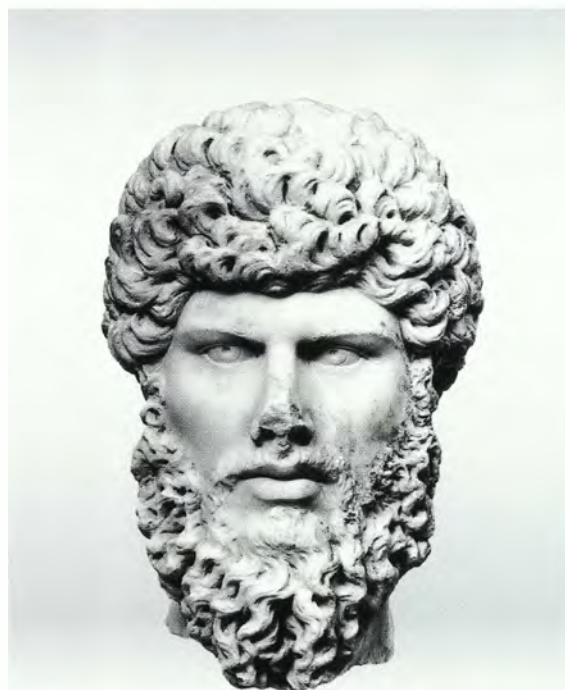
Αθήνα. Οδός Κολοκοτρώνη 13

160-170 μ.Χ.

Το άκρο της μύτης είναι σπασμένο. Πολύ καλή η διατήρηση αλλά και η ποιότητα εργασίας. Υπάρχουν ομάδες πορτραίτων του ανάλογα με την ηλικία. Το συγκεκριμένο ανήκει στον τύπο IV (κατά Fittschen - Zanker).

Ο Λούκιος Βέρος (Lucius Verus) υιοθετήθηκε από τον Αντωνίνο Ευσεβή και συμβασίλευσε με τον Μάρκο Αυρήλιο (161-169).

Βιβλιογραφία: F.C. Albertson, The Sculptured Portraits of Lucius Verus and Marcus Aurelius (AD 161-180), Creation and Dissemination of Portrait Types, 1981, 340 κ.ε.· K. Fittschen, Jdl 86 (1971), 214-252· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 68-69, πίν. 84 (όπου προγενέστερη βιβλιογραφία)· Fittschen - Zanker, Mus. Kapit. I, 73, πίν. 24-6· P. Bol, Antike Bildwerke-Villa Albani II αριθ. 226, πίν. 188-189· Kleiner, Roman Sculpture, 273· M. Wegner, Boreas 3 (1980), 46, 143· H.R. Goette, AA (1989), 456· Johansen, Roman Portraits, II, 214 αριθ. 88.

98 Αττική σαρκοφάγος με κάλυμμα

Αριθ. ευρ. 1186

Μήκ. 2,10, πλ. 0,96, ύψ. 0,96, ύψ. (μαζί με το κάλυμμα) 1,50 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Πάτρα. Βρέθηκε στη θέση Άγιος Ιωάννης στον αγρό Ρετινιώτη το 1890

150-170 μ.Χ.

Εκτός από μικρά χτυπήματα στην επιφάνεια διατηρείται σε καλή κατάσταση. Στη μία μακρά πλευρά το θέμα της παράστασης είναι το κυνήγι του Καλυδώνιου κάπρου. Ο γενειοφόρος Μελέαγρος ετοιμάζεται να διαπεράσει τον κάπρο με το δόρυ του, ενώ στο έδαφος βρίσκεται πεσμένος ο Αγκαίος ή ο Υλεύς που προσπαθεί να αποκρούσει τον επιτιθέμενο κάπρο. Τρεις χλαμυδοφόροι νέοι προσπαθούν επίσης να σκοτώσουν τον κάπρο με πελέκεις και ρόπαλα. Πίσω από τον Μελέαγρο ένας άλλος νέος κρατεί δόρυ και κινείται προς το ζώο, ενώ πίσω απ' αυτόν, στη γωνία της σαρκο-

φάγου, μία νέα κοπέλα, η Αταλάντη, ντυμένη όπως η κυνηγός θεά Άρτεμη, με κοντό χιτωνίσκο και εμβάδες, ζωσμένη τη φαρέτρα, τοξεύει προς την κατεύθυνση του κάπρου. Στα πόδια της ένας σκύλος. Στη στενή πλευρά συνεχίζεται η παράσταση με δύο νέους και ένα σκύλο. Στην άλλη στενή πλευρά ένας γρύπας κατασπαράζει ένα βόδι, ενώ στην πίσω μακρά πλευρά δύο αντρωποί λέοντες στηρίζουν τα μπροστινά πόδια στο μεγάλο κάρναρο που βρίσκεται ανάμεσά τους. Έργο αττικού εργαστηρίου.

Βιβλιογραφία: G. Koch, Mythologischen Sarkophage Teil. 6 (1975), Meleager αριθ. 160, 66-67, 138· AD 1890, 139· AE 1890, πίν. 9, 1891, 183· C. Robert, Die antiken Sarkophag-Reliefs, 216, πίν. LXX· K. Fittschen, Der Meleager Sarkophag, Liebighaus Monographie 1· H. Sichtermann - G. Koch, Römische Sarkophage, HdArch, 1982, 399 πίν. 429· G. Koch, Πρακτικά XII Διεθνούς Συν. Κλασ. Αρχαιολογίας, 1983, Αθήνα, τ. Γ', 155· Σταυρίδη, AE 1984, 182, πίν. 24· LIMC II, 942 αριθ. 22· LIMC VI, 425 αριθ. 112 και Κατάλογος Γλυπτών Μ. Θ., I, αριθ. κατ. 136. Πρβλ. και S. Rogge, Die attische Sarkophage, 1 (1995), 165.

99 Προτομή αστής

Αριθ. ευρ. 421

Συν. ύψ. 0,665, ύψ. κεφ. 0,215 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Μήλος (;)

150-170 μ.Χ.

Η προτομή είναι συμφυής με τη στρογγυλή βάση της. Ο φυτικός κάλυκας, μέσα από τον οποίο αναδύεται η προτομή, συμβολίζει την αναγέννηση και την αιωνιότητα και υπαινίσσεται ότι η εικονιζόμενη είναι νεκρή. Η κόμμωση, μοιάζει με ανάλογες των αυτοκρατορικών γυναικείων πορτραίτων των μέσων του 2ου αι. μ.Χ. και εξής· ο τρόπος που διαμορφώνεται στο στήθος το ιμάτιο και ο χιτώνας, καθώς και ο τρόπος στήριξης στο πίσω μέρος της προτομής, οδηγούν στα ύστερα χρόνια του Αδριανού και μετά. Ο Καββαδίας δεν αναφέρει προέλευση, αλλά ο Jucker αναφέρει τη Μήλο.

Βιβλιογραφία: Καββαδίας, 266· H. Jucker, Das Bildnis im Blätterkelch, 1961, 99 αριθ. 47, πίν. 4· Gesichter. Griechische und römische Bildnisse aus Schweizer Besitz, Ausstellung (6 Nov. 1982-6 Feb. 1983) (εκδ. H. Jucker - D. Willers), 1983, 129, αριθ. 52.

100 Οστοθήκη σε σχήμα σαρκοφάγου με κορινθιακούς κίονες

Αριθ. ευρ. 1189

Διαστ. 0,52x0,91 και ύψ. 42 μ.

Μάρμαρο Δοκίμειου Μικράς Ασίας

Μεγίστη (Καστελλόριζο) της Δωδεκανήσου
150-180 μ.Χ.

Το κάλυμμά της δεν σώζεται. Η διατήρησή της είναι πολύ καλή. Είναι πλούσια διακοσμημένη με ανάγλυφες παραστάσεις σε όλες τις πλευρές της. Στη μία μακρά πλευρά η σκηνή σχετίζεται με τον τρωϊκό κύκλο: Η αρπαγή του Παλλαδίου από τον Διομήδη και τον Οδυσσέα· δεξιά του ένας ήρωας που κρατεί δαυλό προς τα κάτω και η θεά Αφροδίτη κρατώντας δόρυ έχουν ανάμεσά τους ένα τρόπαιο (πανοπλία) και δύο ασπίδες. Στην άλλη μακρά πλευρά παριστάνεται το ζεύγος των νεκρών: καθιστή γυναίκα, άνδρας ιματιοφόρος όρθιος μπροστά της, στον τύπο «του Σοφοκλή»· έχει προταθεί η ταύτιση του άνδρα με το βασιλιά της Τίρυνθας Προίτο. Δίπλα τους η Αφροδίτη αναγράφει τα ονόματά τους σε ασπίδα που την υποβαστάζει ένας ερωτιδεύς. Δεξιά του ο ήρωας Βελλεροφόντης ποτίζει το φτερωτό του άλογο, τον Πήγασο. Στη μία στενή πλευρά ένας Κένταυ-

ρος παλεύει με ένα γενειοφόρο άνδρα (Λαπίθης;) μέσα σε ένα δασωμένο τοπίο (προβλ. το δένδρο και το βράχο). Στο βάθος του αναγλύφου κρέμεται ένα ξίφος μέσα στη θήκη του. Στην άλλη στενή πλευρά ο τραγοπόδαρος θεός Παν και ένας σάτυρος υποβαστάζουν το μεθυσμένο Ηρακλή. Όλες οι σκηνές άμεσα ή έμμεσα συμβολίζουν το θάνατο. Η επιλογή των θεμάτων ίσως να υποδηλώνει την αρετή (virtus) του ιδιοκτήτη και την ξεχωριστή κοινωνική του θέση. Θεωρείται έργο μικρασιατικού εργαστηρίου· στη Μεγίστη ίσως μεταφέρθηκε από την απέναντι ακτή της Λυκίας.

Βιβλιογραφία: BCH 1877, 263· Sybel, 2974· H. Wiegartz, Kleinasiatische Saulensarkophag, 1965, 151· N. Himmelmann, Der Sarkophag aus Megiste, Abh. Mainz (1970) αριθ. 1· Jdl 89 (1974), 243 (όπου και προγενέστερη βιβλιογραφία)· Gnomon 45 (1973), 314· V.M. Strocka, MWPr (1984), 203-208, 203-208, εικ. 7-10· M. Waelkens, Dokimeion 1982, 53 αριθ. 7, πίν. 16-17· LIMC II, 1091 αριθ. 236, πίν. 804· LIMC V, 133 αριθ. 2944· LIMC III, 404 αριθ. 69· A. Σταυρίδη, AE 1984, 183, πίν. 25β· LIMC VII, 223 αριθ. 138 (Pegasos) και 526 αριθ. 11, πίν. 416 (Proitos)· Κατάλογος έκθεσης Ulisse, Il mito a la memoria, 22 Feb. - 2 Sett. 1996, Roma, σ. 345 (όπου υπάρχει η πλήρης βιβλιογραφία για τον Οδυσσέα)· S. Hiller, Bellerophon. Ein griechischer Mythos in der römischen Kunst, 1970· S. Rogge, Die attische Sarkophag, 1 (1995), 75-76.

101 Εικονιστική κεφαλή του αυτοκράτορα Κομμόδου (;)

Αριθ. ευρ. 488

Ύψ. 0,415 μ.

Μάρμαρο νησιωτικό (;)

Βρέθηκε στην Αθήνα (;)· ίσως προέρχεται από τη Μικρά Ασία

Περί το 180 μ.Χ.

Η επιφάνεια του προσώπου είναι στιλβωμένη. Θυμίζει τεχνική μικρασιατικού εργαστηρίου. Τα μάτια από υαλόπαστα (λείπουν) ήταν ένθετα. Λείπει το κρανίο με τα μαλλιά, που είχαν δουλευτεί σε ξεχωριστό κομμάτι μαρμάρου. Από τη διαμόρφωση του λαιμού συμπεραίνεται ότι η κεφαλή ίσως ήταν ένθετη στον κορμό θωρακοφόρου

αγάλματος. Υπάρχει ομοιότητα με πορτραίτα του αυτοκράτορα Κομμόδου που ήταν γιος του Μάρκου Αυρηλίου και βασίλεψε από το 180-192 μ.Χ. Πριν από το 177 συγκυβερνούσε με τον πατέρα του. Πίστευε ότι έχει θεϊκές ιδιότητες· μάλιστα είχε ταυτίσει τον εαυτό του και με το μυθικό ήρωα Ηρακλή. Δολοφονήθηκε με στραγγαλισμό μέσα στο Κολοσσαίο από ένα μονομάχο που ονομαζόταν Νάρκισσος. Επακολούθησε η *damnatio memoriae* (καταδίκη μνήμης) από τη Σύγκλητο. Τα πορτραίτα του χωρίζονται σε πέντε ομάδες.

Βιβλιογραφία: Sybel, 679· Καββαδίας, 488· Γ. Δεσπίνη, Ακρόλιθα, 1975, 32 αριθ. 15, πίν. 34-35· Σταυρίδη, ΑΕ (1982)· 222, πίν. 55· Fittschen - Zanker, Mus. Kapitol. I, 83-85· Kleiner, Roman Sculpture, 273-277, εικ. 242.

Αριθ. ευρ. 5706

Ύψ. 1,275 μ.

Μάρμαρο Δοκιμείου Μικράς Ασίας

Αττική. Προέρχεται από κατάσχεση του 1967

170-180 μ.Χ.

Το τραπεζοφόρο ήταν το μονοπόδιο στήριγμα της πλάκας ενός τραπεζιού που στόλιζε κάποιο πλούσιο σπίτι της Αθήνας. Τον πεσσο-στήριγμα στολίζει ανάγλυφο σύμπλεγμα που αποτελείται από: α) το νεαρό Διόνυσο, στεφανωμένο με κλαδιά από αμπελόφυλλα και άνθη κισσού που κρατεί στο δεξί του χέρι ρυτό σε μορφή μισού πάνθηρα, β) τον τραγοπόδαρο θεό Πάνα, μπροστά από μία κίστη (καλάθι για τελετουργίες) απ' όπου ξεπροβάλλει ένα φίδι. Ένα δεύτερο φίδι έρπει πίσω από τον Πάνα, που στο αριστερό του χέρι κρατεί ένα λαγωβόλο. γ) ένα μικρό σάτυρο που σκαρφάζει σε μια κληματαριά και στο δεξί κρατεί ένα δρεπανομάχαιρο. Από το κλαδί κρέμονται λαγωβόλο, η σύριγγα του Πανός και κατσικίσιο δέρμα. Όλες οι μορφές είναι συνδεδεμένες μεταξύ τους με *runtelli*. Διακρίνονται ίχνη κόκκινου χρώματος στα κλαδιά και στο λαγωβόλο του Πανός, καθώς και στα φίδια. Κίτρινο χρώμα υπάρχει στα μαλλιά του Διονύσου και στα μαλλιά, τα γένια και τα τριχωτά μέλη του Πανός, στην κίστη και στη σύριγγα. Τα γυμνά τμήματα των σωμάτων είναι πολύ στιλβωμένα και μοιάζουν λόγω της λευκότητάς τους σαν αλαβάστρινα, ενώ ο συνδυασμός τους με τα χρωματισμένα τμήματα δημιουργούσε ενδιαφέρουσα αντιθετική εντύπωση. Έτσι επιτυγχάνονταν ένα παιχνίδι αντιθέσεων που τονίζονταν και από τη φωτοσκίαση που δημιουργεί η σε βάθος χρήση τρυπανιού.

Τα διονυσιακά θέματα αποτελούσαν το 60% των θεμάτων που διακοσμούσαν τα τραπεζοφόρα. Εδώ έχουμε τη σκηνή του τρύγου.

Τα τυπολογικά χαρακτηριστικά του γλυπτού το εντάσσουν στα προϊόντα ενός μικρασιατικού εργαστηρίου που η ποιότητα εργασίας το κάνει να ξεχωρίζει. Πρέπει να στόλιζε ένα λαμπρό χώρο συμποσίου, ή αίθουσα υποδοχής, παραγγελία ίσως κάποιου πλούσιου πελάτη με εκλεπτυσμένο γούστο.

Βιβλιογραφία: Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου, ΑΕ 1989, 39-66.

103 Επιτύμβια ενεπίγραφη αετωματική στήλη

Αριθ. ευρ. 1775

Ύψ. 0,70, πλ. 0,34, πάχ. 0,06 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα (οδός Σκουφά 1)

170-175 μ.Χ.

Το μεσαίο ακρωτήριο είναι σπασμένο. Στην επιφάνεια της πλάκας υπάρχουν χτυπήματα. Στο αέτωμα ένας σκύλος κυνηγά ένα λαγό. Εικονίζεται ο αφηρωισμένος νεκρός, κρατώντας τα χαλινάρια του αλόγου του που απεικονίζεται σε βαθύτερο επίπεδο. Φορεί μόνο χλαμύδα, που πορπούται πάνω στο δεξιό ώμο, η οποία καλύπτει το στήθος. Επάνω από την παράσταση, η «βιογραφική» επιγραφή: *Τελεσφορος Εὐκάρπου Μειλήσιος ἐτῶν ΚΕ. ἐξέφυγον πόλεμον δεινὸν καὶ ἐξῆλθον ἄτρωτος μοίραν, δ' οὐκ ἴσχυσα φυγεῖν ἀλλ' ἐνθάδε κείμαι παῖδα λιπὼν ὄρφανὸν μηνῶν δέκα οἶμοι.* Δεν είναι βέβαιο ότι είναι συγγενής του Ευκάρπου της στήλης αριθ. ευρ. 1243.

Βιβλιογραφία: BCH 106 (1982), 195· Conze, 2048, 447· Mühsam, 55, 62, 68, 94, πίν. XVII, 1. Για το θέμα του ιππέα στα ρωμαϊκά ανάγλυφα, βλ. M. Schleiermacher, *Boreas* 4 (1981), 61 κ.ε.

104 Άγαλμα της θεάς Ίσιδος

Αριθ. ευρ. 1617

Ύψ. 1,07 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Σπάρτη

Περί το 200 μ.Χ. Πρώιμο σεβήρειο

Τα χέρια έχουν σπάσει και στο κεφάλι διακρίνεται μόνο υπόλειμμα από το διάδημα. Το κάτω μέρος του αγάλματος έχει συμπληρωθεί με γύψο. Φορεί χιτώνα ποδήρη και το ιμάτιό της είναι τυλιγμένο με το χαρακτηριστικό τρόπο: ο ισιακός κόμπος κάτω από το στήθος και τα κροσσωτά άκρα του ιματίου που δεν διακρίνονται γιατί έχουν σπάσει. Ο τρόπος επεξεργασίας και η απόδοση των πτυχών συγγενεύει με τα υστεροαντωνίνεια και πρώιμα σεβήρεια γλυπτά. Ο τύπος της κόμμωσης επίσης είναι χαρακτηριστικά ισιακός με τα χωρισμένα στη μέση μαλλιά, που σχηματίζουν βοστρύχους που φθάνουν ως τους ώμους. Το βλέμμα της είναι στραμμένο ψηλά. Τα αριθ. ευρ. 54 και 231 γλυπτά ανήκουν στο ίδιο εργαστήριο.

Βιβλιογραφία: AA (1889), 22· L. Kahil, *Laodicée du Lycos*, 1969: *Le Nymphée*, 191, υποσημ. 8· A. Σταυρίδη, *ΑΕ* 1984, 164, πίν. 13β· E. Walters, *Hesperia Suppl.* XXII, 1988, 83, 105, πίν. 34 c-d· LIMC V, 767 αριθ. 17, πίν. 501. Για τη λατρεία της Ίσιδος, R. Merkelbach, *Isis Regina-Zeus Sarapis*, 1995.

105 Προτομή βάρβαρου ηγεμόνα

Αριθ. ευρ. 419

Ύψ. 0,49 μ.

Μάρμαρο νησιωτικό (·)

Αθήνα. Βρέθηκε το 1876 στις ανασκαφές του δυτικού τμήματος του κοίλου του θεάτρου του Διονύσου. Περί το 200 μ.Χ.

Το κάτω μέρος της προτομής έχει σπάσει, αλλά πρέπει η βάση της να ήταν διαμορφωμένη σε σχήμα κάλυκος, μέσα από τον οποίο ανάμεσα στα φύλλα αναδυόταν η προτομή. Διακρίνονται πίσω στην ωμοπλάτη ίχνη φύλλων άκανθας. Η στροφή του κεφαλιού, όπως φαίνεται από την αυλακία της ράχης, είναι έντονη προς τα δεξιά και με κάποια κλίση προς τα πάνω δημιουργεί «ανάταση». Τα χαρακτηριστικά του προσώπου αποδίδονται εξιδανικευμένα και προσδίδουν μια ανάμεικτη αίσθηση πάθους, αισθησιασμού και ρεμβασμού στην έκφραση. Η κοντή βοστρυχωτή γενειάδα έρχεται σε αντίθεση με τα μακριά ανυπότακτα κυματιστά μαλλιά, που πέφτουν χαμηλά ως τη ρίζα του αυχένα. Ένα τμήμα της κόμης στο πίσω και πλάγιο τμήμα του κρανίου λείπει

και έχει συμπληρωθεί προ πολλών ετών με γύψινη απομίμηση των βοστρύχων, πράγμα που δημιουργεί στο θεατή κάποια σύγχυση.

Η προτομή έχει γίνει αντικείμενο συζήτησης σε πολλά άρθρα όχι τόσο για τη χρονολόγησή της, γιατί όλοι συμφωνούν ότι είναι έργο της πρώιμης σεβήρειας περιόδου με στοιχεία αντωνίνεια, όσο για την ταύτισή της με συγκεκριμένο ιστορικό πρόσωπο. Οι επικρατέστερες γνώμες είναι ότι πρόκειται για κάποιο βάρβαρο ηγεμόνα ή γόνο βασιλικού γένους, φιλέλληνα, που είχε κάποια πνευματική περισσότερο παρά πολιτική σχέση με την Αθήνα. Έχουν προταθεί τα ονόματα του Ροιμητάλη (131-154 μ.Χ.), βασιλιά του Βοσπόρου, και του Σαυρομάτη Β' (175-211 μ.Χ.), επίσης βασιλιά του Βοσπόρου. Η τελευταία εκδοχή που έχει υποστηριχθεί από τον R.R.R. Smith είναι και η πιο αληθοφανής.

Βιβλιογραφία: Sybel, 2890· Καββαδίας, 265· O. Rossbach, ΔΕΝΑ, τ. 4, 1901, 77 κ.ε. πίν. Δ'· Harrison, Agora I, 881· H. Jucker, Das Bildniss im Blätterkelch, 1961, 108 κ.ε. 129, 211, πίν. 46· Bergmann, Studien, 80-82, πίν. 245· J. Meischner, Jdl 97 (1982), 407 κ.ε.· K. Fittschen, Jdl 86 (1971), 244 κ.ε. εικ. 43, 47· K. Fittschen, Bull. Suppl. 55, 1989, Inst. of Class. Studies London, 109, εικ. 13-14· R.R.R. Smith, Hellenistic Royal Portraits, 1988, 142-143, πίν. 73.

106 Εικονιστική κεφαλή ανθρώπου του πνεύματος

Αριθ. ευρ. 336

Ύψ. 0,335, ύψ. κεφ. 0,28 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Άγνωστη προέλευση

Περί το 200 μ.Χ.

Το άκρο της μύτης είναι σπασμένο, λείπει και τμήμα της κόμης στο κέντρο του κρανίου. Το πτερύγιο του αριστερού αυτιού είναι σπασμένο. Διακρίνεται έντονη χρήση τρυπανιού στη μακριά γενειάδα με αποτέλεσμα τη δημιουργία φωτοσκίασης, χαρακτηριστικό στοιχείο της εποχής των Σεβήρων. Οι βαθιές ρυτίδες, οριζόντιες και κάθετες, που υποδηλώνουν τη μεγάλη ηλικία, μαζί με την απόδοση του γερασμένου δέρματος και τα πυκνά φρύδια που προεξέχουν, είναι ίσως τα ατομικά χαρακτηριστικά του εικονιζόμενου.

Βιβλιογραφία: Sybel, 636· Καβαδίας, 245· Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1981, 127, πίν. 45α.

107 Ανάγλυφη πλάκα με παράσταση «άθλων Ηρακλέους»

Αριθ. ευρ. 4484

Ύψ. 0,56, πλ. 0,42-0,44, πάχ. 0,14 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αττική. Αρχαίος Δήμος Αχαρνών (σημ. Μενίδι), όπου υπήρχε ιερό Ηρακλέους

Περί το 200-220 μ.Χ. Εποχή Καρακάλλα

Το αριστερό άκρο της πλάκας είναι σπασμένο, ίσως και το πλαίσιο. Η σύνθεση αποδίδει συνοπτικά διάφορους άθλους του Ηρακλή. Ο Ηρακλής παλεύει με το λέοντα της Νεμέας, ενώ πίσω του στέκεται ο Κέρβερος και σε ελαφρό ανάγλυφο, πίσω από το λέοντα, αποδίδεται η Λερναία Ύδρα. Από την τεχνοτροπία του κεφαλιού του Ηρακλή οδηγούμαστε στα χρόνια των Σεβήρων. Πρόκειται για αναθηματική πλάκα ή τμήμα μεγαλύτερης ανάγλυφης διακοσμητικής σύνθεσης.

Βιβλιογραφία: LIMC V, 40 αριθ. 2065 (Λ. Herakles).

108 Επιτύμβια αετωματική στήλη
του Νεικαϊνέτου

Αριθ. ευρ. 1301

Ύψ. 1,10, πλ. 0,46, πάχ. 0,11 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα

Εποχή Σεβήρων. Περί το 200 μ.Χ.

Το δεξί ακρωτήριο της αετωματικής επίστεψης είναι σπασμένο, καθώς και το κάτω τμήμα της αριστερής παραστάδας. Η δεξιά παραστάδα είναι επίσης εν μέρει σπασμένη. Στο αέτωμα η επιγραφή: *ΝΕΙΚΑΙΝΕΤΕ ΧΡΗΣΤΕ ΧΑΙΡΕ*.

Ο νεκρός που φορεί χιτώνα και μακρὺ ἱμάτιο (palliatum) κρατεί στο αριστερό χέρι ειλητάριο, βλ. αρ. κατ. 17, στοιχείο που υποδηλώνει την κοινωνική του θέση: κρατικός υπάλληλος ή διανοούμενος (litteratus). Ο μικρός δούλος του τον κοιτάζει λυπημένος, όπως φαίνεται από τη στάση του.

Βιβλιογραφία: Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1984, 172, πίν. 16γ.

109 Επιτύμβιο(;) άγαλμα αστής

Αριθ. ευρ. 707

Ύψ. 1,74, ύψ. κεφ. 0,24 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Θήρα

193-211 μ.Χ.

Το εικονιστικό άγαλμα μαζί με τη συμφυή πλίνθο του πιθανόν να είχε ιδρυθεί σε ένα ταφικό μνημείο. Είναι ντυμένη με ιμάτιο που καλύπτει και το κεφάλι και ποδήρη χιτώνα. Το άκρο του αριστερού χεριού και τμήμα του δεξιού από τον αγκώνα έως το άκρο έχουν σπάσει. Τμήματα, κυρίως τα άκρα των πτυχών του ιματίου, έχουν επίσης σπάσει.

Ο τύπος του αγάλματος είναι γνωστός με την ονομασία Μεγάλη Ηρακλειώτισσα (από το πρώτο άγαλμα του τύπου αυτού που βρέθηκε στο Ηράκλειο της Νότιας Ιταλίας). Είναι τύπος που συνηθίζεται πολύ από τον 1ο αι. π.Χ. έως την ύστερη αρχαιότητα.

Βιβλιογραφία: Καββαδίας, 323· ΑΔ 1888, 200 αριθ. 26· Α. Σταυρίδη, ΑΑΑ ΙΧ (1976), 96-100.

110 Εικονιστική κεφαλή του αυτοκράτορα Σεπτιμίου Σεβήρου

Αριθ. ευρ. 3563

Ύψ. 0,58 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα (1898). Βρέθηκε στις ανασκαφές του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου στη Βασιλεία Στοά

Περί το 200 μ.Χ.

Το πάνω μέρος του κρανίου λείπει. Η μύτη είναι σπασμένη. Υπάρχουν ιζήματα στο πρόσωπο και στα μαλλιά. Οι οφθαλμοί ήταν ένθετοι από διαφορετικό υλικό. Η διαμόρφωση του κάτω τμήματος του λαιμού αποδεικνύει ότι το κεφάλι ήταν ένθετο σε κορμό. Παλιότερα είχε θεωρηθεί ως πορταίτο του Αντωνίνου του Ευσεβούς (Α. Hekler). Η ταύτισή του με πορταίτο του Σεπτιμίου Σεβήρου είναι σχετικά πρόσφατη (K. Fittschen). Είναι χαρακτηριστικοί οι τέσσερις βόστρυχοι του μετώπου, που βοηθούν στην ένταξή του στην ομάδα των πορταίτων του αυτοκράτορα αυτού μετά το 200 μ.Χ.

Ο Σεπτίμιος Σεβήρος βασίλευσε από το 193 έως το 211 μ.Χ. και μεταξύ άλλων ταξίδεψε στην Αίγυπτο (199-200 μ.Χ.), όπου επισκέφθηκε και το Σεραπείο. Από τότε στην κόμμωσή του προστέθηκαν οι χαρακτηριστικοί βόστρυχοι του θεού Σεράπιδος.

Βιβλιογραφία: Α. Hekler, AA (1935), 404-405, εικ. 7-8· Boreas 2 (1979), 96· Σταυρίδη, Πορταίτα, 58· Γ. Δεσπίνης, Ακρόλιθα, 1975, 55 αριθ. 19· P. Zanker, Provinzielle Kaiserporträts, 1983, 29, σημ. 88, πίν. 26, 1-2· Fittschen - Zanker, Mus. Kapitol. I, 95 αριθ. 82, υποσημ. 2α· Kleiner, Roman Sculpture, 319-320· J. Raeder, Jdl 107 (1992), 175 κ.ε. για τον τύπο Σεράπιδος-Σεπτιμίου Σεβήρου.

111 Εικονιστική προτομή αθηναίου αστού

Αριθ. ευρ. 422

Ύψ. 0,59 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Άγνωστη προέλευση

Αρχές 3ου αι. μ.Χ. Εποχή Καρακάλλα

Λείπει τμήμα της μύτης του. Παρατηρούνται ελαφρές απολεπίσεις. Η κόμμωση και η γενειάδα είναι χαρακτηριστικές της πρώιμης περιόδου των Σεβήρων. Πιο συγκεκριμένα θυμίζει πορταίτα του Καρακάλλα.

Βιβλιογραφία: Kleiner, Roman Sculpture, 324.

112 Εικονιστική κεφαλή ανθρώπου του πνεύματος

Αριθ. ευρ. 63

Ύψ. 0,34 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα (·)

220-230 μ.Χ. Υστεροσεβήρεια περίοδος

Το άκρο της μύτης λείπει, όπως και το δεξιό αυτί και τμήμα του αριστερού. Η κόμμωση είναι χαρακτηριστική της υστεροσεβήρειας περιόδου και σε συνδυασμό με τη μακριά βοστρυχωτή γενειάδα αποδίδουν το πορτραίτο ενός πνευματικού ανθρώπου, ίσως φιλοσόφου.

Βιβλιογραφία: Καββαδίας, 635· Καστριώτης, 95· Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1981, 131, πίν. 47δ.

113 Εικονιστική κεφαλή της Ιουλίας Δόμνας(·)

Αριθ. ευρ. 485

Ύψ. 0,255 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα

Α' τέταρτο του 3ου αι. μ.Χ.

Η μύτη και το πηγούνι είναι σπασμένα. Απολεπίσματα και χτυπήματα παρατηρούνται στα μαλλιά πάνω από το μέτωπο και στη δεξιά πλευρά. Τα ατομικά χαρακτηριστικά διαφαίνονται στον τρόπο απόδοσης των φρυδιών και των ματιών. Η Ιουλία Δόμνα (165-217 μ.Χ.), που καταγόταν από τη Συρία, ήταν σύζυγος του αυτοκράτορα Σεπτιμίου Σεβήρου. Εξαιτίας της δυναμικής προσωπικότητάς της είχε έντονη ανάμειξη στη διακυβέρνηση του κράτους. Σύμφωνα με άλλη άποψη όμως, ίσως να είναι πορτραίτο κάποιας σύγχρονης αστής, που μιμείται τον τύπο της Ιουλίας Δόμνας, πράγμα όχι ασυνήθιστο.

Βιβλιογραφία: Σταυρίδη, Πορτραίτα, 72 πίν. 93-94· Kleiner, Roman Sculpture, 354 (βιβλιογραφία).

114 Εικονιστική κεφαλή αστού

Αριθ. ευρ. 1764

Ύψ. 0,31 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Ανασκαφές ρωμαϊκής Αγοράς. Βρέθηκε το 1889 κοντά στο Ωρολόγιο του Ανδρονίκου του Κυρρήστου

Αρχές 3ου αι. μ.Χ. Εποχή Καρακάλλα

Λείπει τμήμα του κρανίου, το οποίο ήταν πρόσθετο. Υπάρχουν φθορές στο πρόσωπο και η μύτη είναι σπασμένη. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου, η σύσπαση ανάμεσα στα φρύδια, το σχήμα των ματιών, η απόδοση της σάρκας, θυμίζουν πορträίτα του αυτοκράτορα Καρακάλλα, αλλά οπωσδήποτε δεν επαρκούν για να ταυτιστεί με αυτόν.

Βιβλιογραφία: AE 1900, 88, πίν. 5· M. Collignon, *Histoire de la sculpture grecque II*, 270, εικ. 135· Σταυρίδη, Πορträίτα, 71 πίν. 91-92· Kleiner, *Roman Sculpture*, 324. Βιβλιογραφία για τα πορträίτα του Καρακάλλα, Villa Albani, IV, αριθ. 519.

115 Εικονιστική κεφαλή κόρης

Αριθ. ευρ. 358

Ύψ. 0,29 μ.

Μάρμαρο παριανό

Αθήνα. Τείχος του Σερπεντζέ. Ανασκαφές του 1876

Τέλη 2ου-αρχές 3ου αι. μ.Χ.

Η μύτη είναι σπασμένη στο άκρο της. Υπάρχουν μία ρωγμή στο λαιμό και μικρά απολεπίσματα στο μέτωπο και στα φρύδια. Τα κυματιστά μαλλιά χωρίζονται στο κέντρο και δημιουργούν κόμμωση τύπου «melonen frisur» (πεπονοειδείς φέτες). Ένα είδος ταινίας ή στροφίου συγκρατεί τα μαλλιά. Ο τύπος ομοιάζει προς τα πορträίτα της Φουλβίας Πλαυτίλλας (188-212 μ.Χ.), συζύγου του Καρακάλλα. Η έκφραση του προσώπου και η τεχνοτροπία της θυμίζει ανάλογα αντωνίνεα έργα, όμως δεν αποκλείεται η κατασκευή του και στην πρώιμη σεβήρεια εποχή.

Βιβλιογραφία: Fittschen - Zanker, *Mus. Capitol. III*, 86, υποσημ. 4f· Σταυρίδη, Πορträίτα, 75 πίν. 99-100· A. Σταυρίδη, AAA (1976), 396-405.

116 Αγαλμάτιο Υγείας

Αριθ. ευρ. 271

Ύψ. 0,56 (με την πλίνθο) και 0,50 μ.

(χωρίς την πλίνθο)

Μάρμαρο πεντελικό

Επίδαυρος. Βρέθηκε το 1886 στο κτίριο Κ

Περί το 200 μ.Χ. Εποχή Σεβήρων

Αποτελείται από οκτώ θραύσματα που συγκολληθήκαν. Λείπουν τμήματα του κρανίου και του λαιμού, το ένθετο αριστερό χέρι από τον καρπό, τμήματα δακτύλων από το δεξί, το κεφάλι και τμήμα του κορμού του φιδιού. Η μύτη είναι σπασμένη, όπως και τμήμα του γόνατου και της κνήμης του δεξιού ποδιού.

Εικονίζεται ως πεπλοφόρος αλλά με συνδυασμό ποδήρους χιτώνα και πέπλου· οι βαθιές πτυχές δημιουργούν έντονη φωτοσκίαση. Στην πρόσθια όψη της πλίνθου, στη σκοτία που σχηματίζεται μεταξύ των ταινιών, υπάρχει η επιγραφή: *ΤΗ ΥΓΙΕΙΑ. ΓΑΙΟΣ / ΙΑΤΡΑ*.

Βιβλιογραφία: Β. Στάης, ΑΕ 1886, 249-250, πίν. 11· Lepsius, 177 αριθ. 180· Καββαδίας, 217-218· Η. Sobell, Hygieia, 1990, 32, 104 αριθ. 8· IG IV2, 571· LIMC V, 559 αριθ. 44 (λ. Hygieia)· Ιφ. Λεβέντη, Η εικονογραφία της Υγείας στα κλασικά χρόνια (διδ. διατρ. 1991, υπό εκτύπωση).

Αριθ. ευρ. 272

Ύψ. 0,51 (με την πλίνθο) και 0,47 μ. (χωρίς την πλίνθο)

Μάρμαρο πεντελικό

Επίδαυρος. Βρέθηκε το 1886 στο κτίριο Κ

Πρώτο τέταρτο του 3ου αι. μ.Χ. Εποχή Σεβήρων

Έχει συγκολληθεί από τρία θραύσματα. Λείπουν τμήματα του λαιμού, του δεξιού και του αριστερού χεριού, του κεφαλιού και του κορμού του φιδιού. Σπασμένο το αριστερό γόνατο. Η Υγεία εικονίζεται με χιτώνα και ιμάτιο και θεωρείται παραλλαγή του τύπου της λεγόμενης «Fortuna Braccio Nuono». Φορεί χιτώνα και ιμάτιο. Στη σκοτία της συμφυούς πλίνθου και στην κάτω ταινία η επιγραφή: *ΛΥΣΙΜΑΧΟΣ ΤΗ ΕΜΑΥ/ΤΟΥ ΣΩΤΕΙΡΗ ΚΑΙ ΤΕΛΕΣ/ΦΟΡΩ*.

Βιβλιογραφία: Β. Στάης, ΑΕ 1886, 249, πίν. 11· Lepsius, 177 αριθ. 181· Καββαδίας, 218· IG 2, 570· C. Nippe, Die Fortuna Braccio Nuono, 61, 100 αριθ. V. 1a. 149 σημ. 451· Σ. Κατάκης, Η πλαστική των ρωμαϊκών χρόνων..., αριθ. κατ. 30· LIMC V, 562 αριθ. 120 (Λ. Hygieia).

118 **Επιτύμβια ενεπίγραφη πλάκα**

Αριθ. ευρ. 1290

Ύψ. 0,40, πλ. 0,375, πάχ. 0,06 μ.

Μάρμαρο τοπικό

Σπάρτη

Δεύτερο τέταρτο του 3ου αι. μ.Χ.

Υπάρχουν χτυπήματα και σπασίματα σε διάφορα σημεία του πλαισίου. Εικονίζεται ένας πολεμιστής με την εξάρτυσή του (κοντός χιτώνας και χλαμύδα στους ώμους, κράνος στρογγυλό, πάνω από το χιτώνα, ζώνη φαρδιά, θώρακας από δέρμα για την προστασία της οσφύς και του στήθους, μπότες). Με το δεξί κρατεί ρόπαλο με σιδερένια κεφαλή (κορώνη) και με το αριστερό μακρύ ξίφος. Δίπλα του όρθια μακρόστενη ασπίδα. Στα

δεξιά του ανάγλυφου πολεμιστή η επιγραφή: ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΡΗΛΙΟΣ ΑΛΕΞΥΣ ΘΕΩΝΟΣ ΣΤΡΑΤΕΥΣΑΜΕΝΟΣ ΚΑΤΑ ΠΕΡΣΩΝ ΕΤΗ ΒΙΩΣΑΣ Α.

Από την επιγραφή προκύπτει η ηλικία του νεκρού (τριάντα ετών) βετεράνου και η χρονολογία της στήλης, αφού αναφέρεται σε πόλεμο εναντίον των Περσών, που είναι γνωστό ότι διεξήγαγε ο αυτοκράτορας Καρακάλλας. Το Αλέξυς είναι υποκοριστικό του Αλέξανδρος (κατά Walters). Η χρήση του gentilicium Αυρήλιος είναι

ένδειξη ότι η στήλη χρονολογείται μετά την Constitutio Antoniniana του 212-213 μ.Χ.

Βιβλιογραφία: E. Walters, AM (1903), 291· IG VI, 817· W. Paraeftthimiu, Grabreliefs Späthellenistischer und römischer Zeit aus Sparta und Lakonien, 1992, 142-143 αριθ. 16 (όπου βιβλιογραφία)· BSA 79 (1984), 268-69· Sculpture Arcadia-Laconia (Συμπόσιο 1993), 237, εικ. 1 και 240. Για τη χρήση του ονόματος Αυρήλιος βλ. Κατάλογο Γλυπτών Μ. Θ., I, αριθ. κατ. 127, υποσημ. 1.

119 Αγαλμάτιο Τελεσφόρου

Αριθ. ευρ. 281

Ύψ. 0,43 (χωρίς την πλίνθο) 0,39, ύψ. κεφ. 0,076 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Επίδαυρος. Βρέθηκε το 1886 στο κτίριο K

Περί τις αρχές του 3ου αι. μ.Χ. Εποχή Σεβήρων

Έχει συγκολληθεί από έξι θραύσματα. Λείπει το δεξί χέρι από το βραχίονα, τμήμα του αριστερού καρπού και άκρο της χλαμύδας δεξιά. Έχει σπάσει η απόληξη του στηρίγματος και τμήμα της πλίνθου. Απολεπίσματα και χτυπήματα στις πτυχές και τα μαλλιά.

Ο Τελεσφόρος, που απεικονίζεται με μορφή μικρού παιδιού και είναι ντυμένος με χλαμύδα ήταν ένας από τους Ασκληπιάδες. Υπάρχει μεγάλη βιβλιογραφία για την εικονογραφία του Τελεσφόρου· εδώ απηχεί κάποιο πρότυπο από την εικονογραφία των γίων του Ασκληπιού, όπως εμφανίζονται στα ανάγλυφα του 4ου αι. π.Χ. Η λατρεία του Τελεσφόρου συνδέεται με το «τέλειον», δηλαδή την εκπλήρωση των ονείρων των ασθενών και την πλήρη θεραπεία τους. Τόπος προέλευσης της λατρείας του θεωρείται η Πέργαμος της Μικράς Ασίας.

Στην πρόσθια όψη της πλίνθου η επιγραφή: ΤΩ ΤΕΛΕΣΦΟΡΩ / ΓΑΙΟΣ ΙΑΤΡΑ. Για τον Γάιο που το αφιέρωσε, όπως και το αριθ. ευρ. 271, δεν έχουμε πληροφορίες.

Βιβλιογραφία: B. Στάης, ΠΑΕ (1886), 81· Lepsius, 84 αριθ. 182· IG, IV2 560· W. Deonna, De Telesphore "au moine bourru", Latomus 21 (1955), 38-58· LIMC V, 366 αριθ. 938· Σ. Κατάκης, Η πλαστική των ρωμαϊκών χρόνων από την Επίδαυρο, αριθ. κατ. 36· πρβλ. M. Fuchs, Römische Idealplastik Kat. VI, Glyptothek München, 1992, 173 κ.ε.

Αριθ. ευρ. 1497

Μήκ. 2,40, πλ. 0,99, ύψ. κεφ. 0,27 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Βρέθηκε κοντά στο Α' Νεκροταφείο
222-230 μ.Χ. (στη δεύτερη χρήση)

Το κάλυμμα που είναι διαμορφωμένο ως στρώμα κλίνης έχει συγκολληθεί και συμπληρωθεί. Το κεφάλι του άνδρα έχει επίσης συγκολληθεί στο γυναικείο σώμα. Η μύτη είναι σπασμένη, όπως και τμήμα του δεξιού αυτιού. Η σαρκοφάγος έχει χρησιμοποιηθεί σε δύο διαφορετικές χρονικές περιόδους. Στην πρώτη χρήση υπήρχε ένα ανακεκλιμένο ανδρόγυνο, αργότερα, στα χρόνια ίσως του Αλεξάνδρου Σεβήρου (222-235 μ.Χ.), η ανδρική μορφή απολαξεύτηκε και στη θέση της τοποθετήθηκε δέσμη ειληταρίων (βύβλος). Στο

γυναικείο σώμα, που καλύπτεται από λεπτό διαφανή χιτώνα, τοποθετήθηκε ανδρική κεφαλή. Η σωζόμενη μορφή κρατεί άνθη και πάπυρο. Οι μετατροπές οφείλονται στην οικονομική ανέχεια, που υπήρχε την εποχή αυτή και ως αποτέλεσμα είχε την επαναχρησιμοποίηση. Το σώμα της σαρκοφάγου διακοσμείται στη μέν πρόσθια όψη με κυματιστές κάθετες αυλακώσεις και στην πίσω με ελαφρά ανάγλυφα κλαδιά αμπέλου.

Βιβλιογραφία: ΑΔ 1892, 91· Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1984, 185-186, πίν. 26β· H. Sichtermann - G. Koch, *Römische Sarkophage*, 373, υποσημ. 64, 375 υποσημ. 21, 446, 457· A. Giuliano-Palma, *La maniera ateniese di eta romana. I maestri dei sarcofagi attici*, 1978, 52 αριθ. 7, πίν. 65, 157· H.R. Goette, *AM* 106 (1991), 323-325, πίν. 98-99· O. Bielefeld, *Die Grabeskunst der römischen Kaiserzeit*, 1993 (ed. G. Koch), 93 κ.ε. πίν. 41 (σχετικά με τη διακόσμηση με αμπελόφυλλα) και H.R. Goette, *Klinen Riefel-Sarkophage*, 107 κ.ε.· S. Rogge, *Die attische Sarkophage III* (1995), 120 κ.ε. πίν. 41.

121 Άγαλμα της Ιουλίας Μαμαίας

Αριθ. ευρ. X23321

Ύψ. 1,84 μ.

Χαλκός

Βρέθηκε στην ακρόπολη της Σπάρτης το 1964.

Μεταφέρθηκε το 1979 στην Αθήνα

222-235 μ.Χ.

Λείπει το αριστερό χέρι από τον αγκώνα και κάτω. Το πρόσωπο έχει υποστεί κάκωση από σφυροκόπημα. Παρατηρούνται ρωγμές στο ιμάτιο και στον ποδήρη χιτώνα.

Η Ιουλία Μαμαία, μητέρα του αυτοκράτορα Αλεξάνδρου Σεβήρου, αναμείχθηκε ενεργά στο παιχνίδι της εξουσίας, συνωμότησε εναντίον του αυτοκράτορα Ηλιογάβαλου, κηδεμόνευε και συμβασιλευε με τον γιο της και γι' αυτό τιμωρήθηκε, όταν έχασε αυτός την εξουσία. Η Σύγκλητος της επέβαλε την ποινή της καταδίκης της μνήμης της (*damnatio memoriae*) και έτσι καταστράφηκαν βίαια τα αγάλματά της μετά το θάνατό της. Δείγμα της «καταδίκης» είναι και το άγαλμα αυτό.

Λόγω του σφυροκοπήματος του προσώπου το μόνο που μπορεί να ειπωθεί ως παρατήρηση είναι η ομοιότητα του τύπου της κόμμωσης προς εκείνη της Ιουλίας Δόμνας.

Βιβλιογραφία: Χ. Χρήστου, ΠΑΕ (1964), 115 κ.ε., πίν. 116-118· Σ. Κουμανούδης, ΑΑΑ 3 (1970), 260 κ.ε. εικ. 2-4· Α. Σταυρίδη, ΑΑΑ ΙΧ (1976) 224-228, εικ. 1-2· Fittschen - Zanker, Mus. Kapitol. III, 30-33· Kleiner, Roman Sculpture 378, 396 (βιβλιογραφία).

122 Προτομή νέου

Αριθ. ευρ. 2350

Ύψ. 0,48, ύψ. κεφ. 0,25 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Ελευσίνα 1908 (αγρός Γ.Δ. Αδάμ)

(218-222 μ.Χ.); Εποχή Ηλιογάβαλου

Η διατήρηση είναι πολύ καλή εκτός από ένα σπάσιμο στο αριστερό αυτί. Έχει υποστεί μηχανικό καθαρισμό. Υπάρχει στο κάτω μέρος έμβολο για την ένθεσή του σε κορμό. Πιθανότατα ήταν στημένος σε ταφικό μνημείο. Τα τεχνοτροπικά στοιχεία είναι συγκεχυμένα: η κόμμωση θυμίζει τραϊάνεια πορταίτα, ενώ το στήθος αδριάνειες προτομές. Έχει επισημανθεί η ομοιότητα με πορταίτα του αυτοκράτορα Ηλιογάβαλου (Elegabalus), αλλά τα «αδριάνεια» στοιχεία είναι έντονα.

Βιβλιογραφία: A. Hekler, *Öjh. XXI-XXII* (1922-24), 192-193· Σταυρίδη, *Πορταίτα*, 56 πίν. 62· Kleiner, *Roman Sculpture*, 362 κ.ε.

123 Αγαλμάτιο ιέρειας της θεάς Ίσιδος

Αριθ. ευρ. 1793

Ύψ. 0,70 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Βρέθηκε το 1892 στον Εθνικό Κήπο
230-250 μ.Χ.

Το κεφάλι έχει συγκολληθεί στο σώμα. Ελαφρές απολεπίσεις και χτυπήματα στις πτυχές. Η καλύπτρα της που σκεπάζει ως ένα σημείο το στρόφιον που περιβάλλει την κορυφή του κεφαλιού, καταλήγει περιτυλιγμένη στο δεξιό της αγκώνα. Φορεί πέπλο και αριστερά της υπάρχει κίστη (καλάθι), από την οποία εξέρχεται ελίσσόμενο φίδι. Η ποιότητα εργασίας είναι πολύ καλή και αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα αττικού εργαστηρίου της εποχής αυτής.

Βιβλιογραφία: ΑΔ (1892), 83 αριθ. 5· ΑΜ (1897), 361· L. Vidman, *Isis und Serapis bei den Griechen und Römern*, 1970· J. Eingartner, *Isis und ihre Dienerinnen in der Kunst der römischen Kaiserzeit*, 1991.

124 Επιτύμβιο άγαλμα ενός αστού με μορφή Διονύσου

Αριθ. ευρ. 2779

Ύψ. 1,745, διαστ. πλίνθου 0,67x0,49x0,09 μ.

Μάρμαρο

Βρέθηκε κοντά στο Γύθειο, στο νεκροταφείο της αρχαίας πόλης Λα

Δεύτερο τέταρτο του 3ου αι. μ.Χ.

Έχει συγκολληθεί και συμπληρωθεί. Στα μαλλιά ιζήματα. Το πίσω μέρος είναι αδρά επεξεργασμένο (ίσως αυτή η όψη δεν φαινόταν). Η επιφάνεια του αγάλματος έχει καθαριστεί από τα ιζήματα με μηχανικό καθαρισμό.

Ο εικονιζόμενος ως Διόνυσος αστός, με αυτό τον τρόπο υποδηλώνει τη μετά θάνατον ταύτισή του (αφηρωισμός) με τον Διόνυσο, θεό του αέναου κύκλου της ζωής και του θανάτου. Είναι στεφανωμένος με κλαδί κισσού, κρατεί στο δεξί χέρι κάνθαρο και στηρίζεται σε ένα κορμό που γύρω του τυλίγεται ένα κλαδί αμπέλου. Δίπλα στον κορμό στέκεται το ιερό ζώο που συνοδεύει τον Διόνυσο, ο πάνθηρ. Ο τύπος ανάγεται σε πρότυπα της ελληνιστικής εποχής.

Κοντά στην περιοχή όπου βρέθηκε το άγαλμα, υπήρχε η αρχαία πόλη Λα, όπου, κατά τον περιηγητή Πausanias, τελούνταν γιορτές προς τιμήν του Διονύσου (Πaus. Γ' 22. 2). Να ήταν άραγε ο νεκρός μύστης σε θιάσο διονυσιαστών; Το φαινόμενο αφηρωισμού ή θεοποίησης μετά θάνατον απλών θνητών είναι συνηθισμένο στη ρωμαϊκή περίοδο και συνδέεται με ιδιότητες και πράξεις του νεκρού όταν ακόμη ήταν ζωντανός (π.χ. ευεργέτης, μέλος θρησκευτικού θιάσου, χορηγός, ευνοούμενος αυτοκράτορας).

Βιβλιογραφία: Π. Καστριώτης, ΑΕ 1911, 118-121, πίν. 5· Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1984, 166, πίν. 14α· Η. Wrede, Consecratio in formam Deorum, 1981, 261-262 αριθ. 175, πίν. 24.3 (με βιβλιογραφία)· The Cult of Dionysos-Bacchus in the Graecoroman World, JRA 4 (1991), 222 κ.ε.· C.H. Halett, The Roman Heroic Portrait, 1993, εικ. 5, 47.

125 Εικονιστική κεφαλή

Αριθ. ευρ. 330

Ύψ. 0,265 μ.

Μάρμαρο παριανό (;)

Αθήνα. Στην περιοχή Ακροπόλεως (τείχος Σερπεντζέ)

Δεύτερο τέταρτο του 3ου αι. μ.Χ.

Τα φρύδια έχουν μικρά χτυπήματα και απολεπίσεις, η μύτη είναι σπασμένη στην άκρη της. Η κόμμωση αποδίδεται συνοπτικά με τρόπο που θυμίζει την *a-renna* τεχνική. Ενδιαφέρον δείγμα του αττικού εργαστηρίου των υστεροσεβήρειων χρόνων.

Βιβλιογραφία: Καβαδίας, 244· Bergmann, Studien, 84· J. Meissner, JdI 99 (1984), 343 αριθ. 38, 347· Σταυρίδη, Πορträίτα, 79 πίν. 107-108· Kleiner, Roman Sculpture, 363, 396.

126 Επιτύμβια πλάκα με προτομές

Αριθ. ευρ. 3239

Ύψ. 0,475, πλ. 0,42, πάχ. 0,09 μ.

Μάρμαρο τοπικό

Sveti Vrac (σημερινό Sandanski) νότιας Βουλγαρίας· πρώην ελληνική ονομασία Άγιοι Ανάργυροι που ταυτίζεται με την αρχαία Παροικόπολη. Μεταφέρθηκε στην Αθήνα το 1866
Περί τα μέσα του 3ου αι. μ.Χ.

Έχει σπασίματα στο πλαίσιο. Το επάνω μέρος είναι ελαφρά τοξόσχημο. Πρόκειται για απεικόνιση των μελών μιας οικογένειας που αποτελείται από ένα ανδρόγυνο και τα δύο παιδιά του, αγόρι και κορίτσι. Ανάμεσα στις προτομές των παιδιών είναι χαραγμένη μία επιγραφή, που αναφέρεται στη δεύτερη χρήση της πλάκας το 19ο αι. με την ημερομηνία θεμελίωσης της εκκλησίας: ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 20 1861.

Οι τύποι της κόμμωσης των απεικονιζομένων, όπως αναμειγνύονται σε αυτό το ταπεινό έργο μιας ρωμαϊκής επαρχιακής πόλης, της Παροικόπολης, δεν βοηθούν για μια ασφαλέστερη χρονολόγηση. Έχει όμως ενδιαφέρον αυτό το έργο από πλευράς ιστορικής, γιατί παρέχει πληροφορίες για την ιστορία των ελληνικών πληθυσμών σε αυτή την περιοχή κατά τη διάρκεια του 19ου αι.

Βιβλιογραφία: Heydemann, 833· Conze IV, 106· Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1984, πίν. 17β· Γ. Δεσπίνης, Εγνατία 3 (1991-92), 57-69.

127 Επιτύμβια ενεπίγραφη πλάκα

Αριθ. ευρ. 4904

Ύψ. 0,60, πλ. 0,36, πάχ. 0,06-0,12 μ.

Μάρμαρο φαιό (τοπικό)

Σπάρτη (·)

3ος αι. μ.Χ.

Η πλάκα είχε άτεχνα διαμορφωμένη αετωματική επίστεψη, της οποίας το πάνω μέρος έχει σπάσει, αλλά διατηρεί στο πλαίσιο το όνομα: ΠΗΝΕΛΛΗΣ και παρακάτω, εκατέρωθεν της ανάγλυφης μορφής του μονομάχου το υπόλοιπο της επιγραφής: ΕΚ ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ ΑΥΤΟΝ ΜΝΙΑΣ ΧΑΡΙΝ. Ο μονομάχος με τη χαρακτηριστική του στολή και την galea (ειδικό κράνος) στο κεφάλι κινείται προς μία κατεύθυνση κρατώντας στο δεξί του χέρι το κοντό ξίφος του (gladius) έτοιμος να αντιμετωπίσει τον αντίπαλο. Το κλαδί φοίνικα και τα τέσσερα ανάγλυφα στεφάνια συμβολίζουν ισάριθμες νίκες του.

Το όνομα Πηνελάης προέρχεται από το ομηρικό Πηνέλαος ή Πηνέλεως. Από τα γράμματα χρονολογείται στον 3ο αι. μ.Χ. Υπάρχει και άλλη στήλη, μονομάχου με παρόμοια στολή, με το όνομα Πηνέλεος, από τη Μικρά Ασία, που χρονολογείται επίσης στον 3ο αι. μ.Χ. Αυτή την εποχή υπάρχουν κάποιες ομοιότητες στους αγώνες μονομάχων μεταξύ Μικράς Ασίας και Σπάρτης.

Βιβλιογραφία: IG II2, 12449· LGPN II, 367. Για τους μονομάχους και τη στολή τους, L. Robert, Les gladiateurs dans l'orient grec (αναθ. έκδοση 1971)· E. Pfuhl - H. Möbius, Die ostgriechischen Grabreliefs, 1979, 295 αριθ. 1198, πίν. 181· A. Rizakis, BCH 108 (1984), 533 κ.ε.· I. Papapostolou, BCH 113 (1989), 351 κ.ε.· A. Κοντογιάννης, AE 1981, 37-52· Th. Wiedemann, Emperors and Gladiators, 1995· R. Auguet, Cruelty and Civilization: The Roman Games (μτφρ.), 1994.

128 Επιτύμβια στήλη στρατιωτικού

Αριθ. ευρ. 3503

Ύψ. 1,83, πλ. 0,90, πάχ. 0,20 μ.

Μάρμαρο πελοποννησιακό

Μαντίνεια Αρκαδίας

225-250 μ.Χ.

Λείπουν τα άκρα των ποδιών — μάλιστα τμήμα του αριστερού ήταν ένθετο — και τμήμα του άκρου του δεξιού χεριού. Παρατηρούνται μικροχτυπήματα και απολεπίσεις. Λόγω της μέτριας ποιότητας του μαρμάρου παρατηρείται μεγάλη διάβρωση της επιφάνειας, ιδιαίτερα στο πρόσωπο του στρατιωτικού και το κεφάλι του αλόγου. Ο εικονιζόμενος, «κατ' ενώπιον», στρατιωτικός είναι ντυμένος με πολεμική στολή (θώρακας, χλαμύδα), με το δεξί κρατεί τα χαλινάρια του αλόγου του, το οποίο διακρίνεται πίσω του (μόνο το κεφάλι και τα μπροστινά του πόδια) και το μακρύ ξίφος και με το αριστερό δύο δόρατα. Πίσω του αριστερά σε υψηλότερο επίπεδο διακρίνεται σε προφίλ το κεφάλι μιας γυναίκας με καλύπτρα (πιθανότατα η σύζυγος). Η έξαρση του γυναικείου κεφαλιού είναι ελάχιστα ανάγλυφη, σχεδόν μόνο έχει χαραχθεί το περίγραμμα. Μπροστά του, στο κάτω μέρος, διακρίνεται η ασπίδα του. Θυμίζει ανάλογα μεγάλα ανάγλυφα του 1ου αι. π.Χ. Η μνημειακή μορφή του στρατιωτικού οδηγεί στη σκέψη ότι υποδηλώνει «αφηρωισμό του νεκρού».

Βιβλιογραφία: ΑΑ (1973/4), 673, εικ. 4.

129 Τραπεζοφόρο με σύμπλεγμα Διονύσου και σατύρου

Αριθ. ευρ. 3494

Ύψ. 0,77, διαστ. ορθογ. βάσ. 0,135 x 0,27 x 0,20 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Μέγαρα

250-260 μ.Χ.

Διατηρείται καλά, εκτός από ελάχιστα χτυπήματα. Ενδιαφέρουσα και σχετικά σπάνια η σύνδεση του στηρίγματος με την επίπεδη πλάκα του τραπεζιού. Στο επάνω μέρος του στηρίγματος-πessού (δένδρου) υπάρχει σφηνοειδής αύλακα, μέσα στην οποία έμπαινε το έμβολο που ήταν συμφυές στην πλάκα. Το υπόλειμμα του εμβόλου διακρίνεται μέσα στην αύλακα.

Ο μεθυσμένος Διόνυσος αγκαλιάζει το σάτυρο με το αριστερό του χέρι, ενώ ο σάτυρος τον υποβαστάζει αγκαλιάζοντάς τον με το δεξί του χέρι. Στο αριστερό χέρι κρατεί λαγωβόλο. Μια ταινία συγκρατεί τα μαλλιά του Διονύσου που χωρίζονται σε «φέτες» και μόνο δύο πλόκαμοι πέφτουν στο στήθος μπροστά.

Το θέμα ανάγεται σε παλαιότερα κλασικά και ελληνιστικά πρότυπα, χωρίς να αντιγράφει τίποτα συγκεκριμένο. Προϊόν αττικού εργαστηρίου.

Βιβλιογραφία: Θ. Τιβερίου-Στεφανίδου, Τραπεζοφόρα με πλαστική διακόσμηση. Η αττική ομάδα, 1993, 50, σημ. 164, 52 και σημ. 194, 54, 94, 96, 98, 101, σημ. 113, 172 κ.ε., 188 σημ. 665, 225 κ.ε., 247 αριθ. κατ. 45, πίν. 19 (όπου και όλη η σχετική βιβλιογραφία).

130 Τραπεζοφόρο με σύμπλεγμα μαινάδας και σατύρου

Αριθ. ευρ. 2703

Ύψ. 0,74, διαστ. ορθογ. βάσ. 0,16 x 0,255 x 0,15 μ.
Μάρμαρο πεντελικό
Γύθειο (1848). Αργότερα δωρήθηκε στην Αρχαιολογική Εταιρεία (1864)
250-260 μ.Χ.

Διατηρείται σε καλή κατάσταση, εκτός από ελαφρά χτυπήματα στην επιφάνεια. Το διακοσμητικό σύμπλεγμα της μαινάδας που χορεύει τον εκστατικό της χορό με τη συνοδεία του σατύρου, είναι σαν ανάγλυφο μπροστά από το πόδι-στήριγμα, το πάνω μέρος του οποίου λείπει. Οι πίσω όψεις των μορφών είναι επίπεδες. Τα κεφάλια τους ενώνονται με *puntello*.

Το στήριγμα του τραπεζιού, δηλαδή το τραπεζοφόρο, σε αυτή την περίπτωση είναι μονοπόδιο, γιατί στήριζε μια μικρή οριζόντια πλάκα. Ίσως η θέση του τραπεζιού ήταν μπροστά σε κάποιο τοίχο, γι' αυτό και η ανάγλυφη σύνθεση είναι επίπεδη στην πίσω όψη, αφού δεν θα ήταν ορατή.

Είναι προϊόν αττικού εργαστηρίου των μέσων του 3ου αι. μ.Χ. Παρατηρούνται δυσαρμονίες στην αναλογία των μορφών και κάποια ψυχρότητα και συμβατικότητα στην εκτέλεση. Το θέμα μαινάδας-σατύρου είναι ήδη δημοφιλές από τον 5ο αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου, Τραπεζοφόρα με πλαστική διακόσμηση. Η αττική ομάδα, 1993, 58, σημ. 236, 81, 83, 100 κ.ε., 171 κ.ε., 188, σημ. 669, 226, 259 αριθ. κατ. 76 πίν. 38, 39 (με την προγενέστερη βιβλιογραφία).

131 Εικονιστική κεφαλή ιερέως

Αριθ. ευρ. 349

Ύψ. 0,35 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα

250-260 μ.Χ.

Η μύτη είναι σπασμένη. Μικρά απολεπίσματα στο πρόσωπο. Ενδιαφέρουσα η απόδοση των ατομικών χαρακτηριστικών με την ανάλογη κλασικιστική τεχνοτροπία της πρώιμης εποχής του Γαλλιηνού. Η κοντή γενειάδα αποδίδεται με ελαφρό ανάγλυφο και καταλαμβάνει μέρος του λαιμού. Η πηχτή μάζα των κοντών βοστρυχωτών μαλλιών, οι ρυτίδες και τα βαθουλωμένα μάγουλα συμπληρώνουν την εικόνα ενός σημαίνοντος ηλικιωμένου αθηναίου αστού, ίσως ιερέως, αφού φορεί στρόφιον στο κεφάλι, σύμβολο του αξιώματός του. Υπάρχει απεικόνιση του ίδιου προσώπου στο αριθ. ευρ. 432 πορτραίτο του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου.

Βιβλιογραφία: Καββαδίας, 248· L' Orange, Studien, εικ. 26-27· Harrison, Agora I, 616, 61, 64, 97, 98, 100· Bergmann, Studien, 85, 88· L. Bocchetti, ASAtene XXXVI - XXXVII (1974-75), 399· Kleiner, Roman Sculpture, 373 κ.ε.

132 Εικονιστική γυναικεία κεφαλή

Αριθ. ευρ. 541

Ύψ. 0,25 μ.

Μάρμαρο παριανό

Αθήνα. Βορείως της Λεωφόρου Όλγας. Ανασκαφές 1889 (περιοχή Ολυμπίου)

Τρίτο τέταρτο του 3ου αι. μ.Χ.

Σώζεται σε καλή κατάσταση, μόνο η μύτη είναι σπασμένη. Ελάχιστα απολεπίσματα και χτυπήματα παρατηρούνται στο πρόσωπο. Από τη διαμόρφωση του λαιμού φαίνεται ότι ήταν ένθετο σε κορμό αγάλματος. Τα κυματιστά μαλλιά χωρίζονται στο κέντρο και ανασηκώνονται στο πίσω μέρος διαμορφωμένα σε πλεξούδα (nodus) που καταλήγει στην κορυφή του κεφαλιού.

Βιβλιογραφία: Bergmann, Studien, 85, υποσημ. 344, πίν. 24 και 25· Σταυρίδη, Πορτραίτα, 80 πίν. 111-120.

133 Εικονιστική κεφαλή αξιωματούχου

Αριθ. ευρ. 428

Ύψ. 0,34 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα

260-270 μ.Χ.

Το άκρο της μύτης έχει σπάσει. Ελαφρά χτυπήματα στο μέτωπο και γύρω από τον αριστερό οφθαλμό. Το πίσω μέρος του κρανίου έχει απο-

κοπεί, επειδή ήταν προσαρτημένο ως ξεχωριστό τεμάχιο. Φέρει στεφάνι ή διάδημα. Πολύ κοντή, ελαφρά ανάγλυφη, είναι η γενειάδα. Από την εμφάνισή του, τον τρόπο που αποδίδονται τα μαλλιά και τα άλλα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι δύσκολο να θεωρηθεί Έλληνας ή Ρωμαίος. Το στεφάνι στα μαλλιά υποδηλώνει κάποιο αξίωμα πολιτικό ή θρησκευτικό.

Βιβλιογραφία: Σταυρίδη, Πορτραίτα, 82 πίν. 115-116· Bergmann, Studien, 85, υποσημ. 345, πίν. 25· Kleiner, Roman Sculpture, 373-374.

134 **Ανάγλυφο αναθηματικό
με παράσταση Ήρωος-Ιππέως**

Αριθ. ευρ. 6080

Διαστ. 0,50x0,75x0,17 μ.

Πωρόλιθος

Άγνωστης προέλευσης

Τέλη 3ου αι. μ.Χ.

Η πλάκα είναι σπασμένη στο επάνω μέρος (επίστεψη;) και χτυπημένη στο κάτω. Εικονίζεται έφιππος ο Ήρωος-Ιππέυς (Heros-Equitans)· φορεί στρατιωτική ενδυμασία (χλαμύδα, χιτωνίσκο και θώρακα). Στο δεξί χέρι κρατεί μαστίγιο(ς). Μπροστά του ένας βωμός με διακόσμηση ανάγλυφων αστραγάλων πάνω και κάτω. Γύρω από το βωμό ελίσσεται ένα μεγάλο φίδι, το οποίο ορθώνει το κεφάλι του ψηλά, προς την

κατεύθυνση του Ήρωος. Στον τρόπο απόδοσης των μαλλιών και της γενειάδας του Ιππέα παρατηρούνται τεχνοτροπικά στοιχεία ίσως της πρώιμης Τετραρχίας. Ακόμη και αν ο νεκρός ήταν θνητός έχει αφηρωισθεί και σε συνδυασμό με τη μνημειακή εμφάνιση του βωμού είναι προτιμότερο να καταταχθεί στα αναθηματικά παρά στα επιτύμβια μνημεία.

Βιβλιογραφία: Για τη χθόνια λατρεία και τις παραλλαγές της εμφάνισης του Ήρωος-Ιππέως με διάφορα χαρακτηριστικά αντικείμενα ή σε συνδυασμό με άλλες μορφές, βλ. LIMC VI, 1019 κ.ε. (Hero-Equitans), 1054-55 πρβλ. εικ. αριθ. 152 και 254. Πρβλ. και E. Pfuhl - H. Möbius, Die ostgriechischen Grabreliefs, 1979, 324 για τους ιππείς-ήρωες και Πάπυρος-Λαρούς, λ. Ιππέας-ήρωας (Β. Μαχαίρα). Για την παράσταση του αλόγου στα ανάγλυφα, F. Langenfass-Voudourogrou, Mensch und Pferd auf Griechischen Grab- und Votivstellen, 1973. Για την παράσταση φιδιού βλ. αριθ. κατ. 93.

135 Εικονιστική κεφαλή φιλοσόφου (;)

Αριθ. ευρ. 582

Ύψ. 0,328 μ.

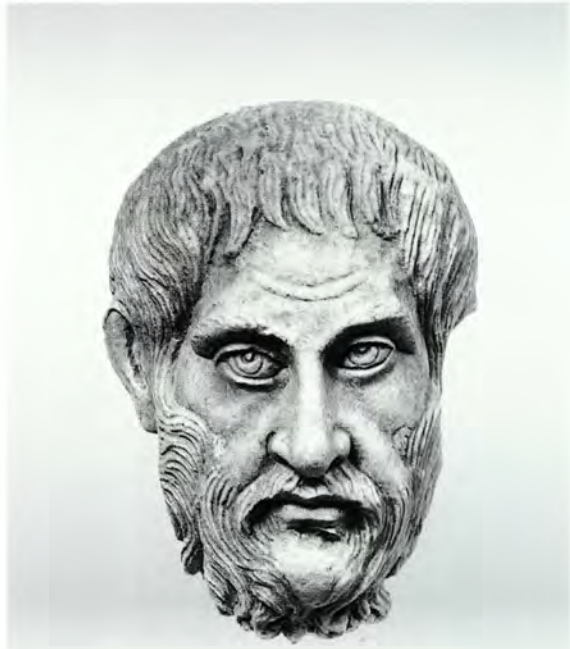
Μάρμαρο πεντελικό

Ασκληπιείο Επιδαύρου

270-280 μ.Χ. Εποχή μετά τον Γαλλινό

Ο εικονιζόμενος είναι ηλικιωμένος. Έχει συμπληρωθεί το μεγαλύτερο τμήμα της κεφαλής εκτός από το πρόσωπο. Μαζί με άλλα πορträίτα εντάσσεται στο λεγόμενο «τύπο της Επιδαύρου» και ανήκει στην ίδια ομάδα με το αριθ. ευρ. 580 και 581 της Συλλογής Γλυπτών του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου. Ενδιαφέρουσα η απόδοση της γενειάδας σε αντίθεση με εκείνη της κόμμωσης. Η αυστηρή εσωτερικότητα στην έκφραση του προσώπου και τα μακριά γένια είναι χαρακτηριστικά που απαντούν στις απεικονίσεις ανθρώπων του πνεύματος και των γραμμάτων.

Βιβλιογραφία: ΑΔ 1891, 129· Harrison, *Agora I*, 101 κ.ε.· E. Voutiras, *AM* 96 (1981), 205-208, υποσημ. 31· L'Orange, *Remarks*, πίν. VII, VIII a-b· Σταυρίδη, *Πορträίτα*, 87· Σ. Κατάκης, *Η πλαστική των ρωμαϊκών χρόνων...*, αριθ. κατ. 104.

136 Εικονιστική κεφαλή ηλικιωμένου

Αριθ. ευρ. 334

Ύψ. 0,235 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

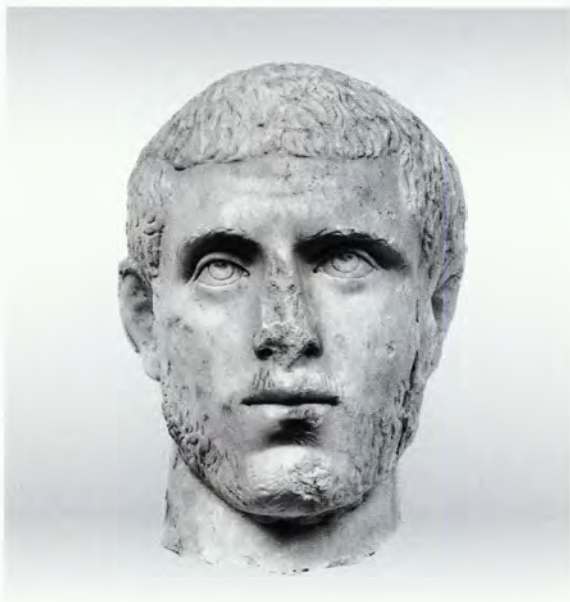
Αθήνα

Μέσα του 3ου αι. μ.Χ.

Η μύτη έχει σπάσει στο κέντρο. Μικρά απολεπίσματα. Η κοντή κόμη και το κεντρικό τμήμα της γενειάδας αποδίδονται με το γραμμικό τρόπο που είναι χαρακτηριστικός για τα πορträίτα της προ-γαλλιήνειας περιόδου. Αν και διατυπώθηκε η άποψη ότι απεικονίζει τον Φίλιππο Ι (τον Άραβα) 244-249 μ.Χ., επειδή το σχήμα της μύτης (προφίλ) και οι φαβορίτες προσομοιάζουν με τα χαρακτηριστικά του αυτοκράτορα, το σχήμα του κρανίου και το τετράγωνο σαγόνι το αποκλείουν και πιθανότατα πρόκειται για πορträίτο ιδιώτη.

Βιβλιογραφία: Καββαδίας, 245· L'Orange, *Studien*, 67, εικ. 118/119· Σταυρίδη, *Πορträίτα*, 85 πίν. 22-23· Fittschen - Zanker, *Mus. Kapitol. I* αριθ. 105, πίν. 129 (για τον αυτοκράτορα Μαξιμίνο Θράκα 235-238)· Kleiner, *Roman Sculpture*, 368 κ.ε.

137 Εικονιστική κεφαλή αθηναίου εφήβου(;)

Αριθ. ευρ. 34

Ύψ. 0,29 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Κεραμεικός, ανασκαφές 1879

Τρίτο τέταρτο του 3ου αι. μ.Χ.

Η μύτη είναι σπασμένη. Μικρά απολεπίσματα στο πρόσωπο. Η κοντή γενειάδα και τα κοντοκομμένα μαλλιά αποδίδονται με πολύ ελαφρό πρόστυπο ανάγλυφο τρόπο. Καλό δείγμα παραγωγής αττικού εργαστηρίου των μέσων του 3ου αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Καββαδίας, 247· L' Orange, Studien, 108 αριθ. 4, εικ. 16· Kleiner, Roman Sculpture, 396 (βιβλιογραφία).

138 Επιτύμβια ενεπίγραφη στήλη σε σχήμα ναΐσκου

Αριθ. ευρ. 3669

Ύψ. 1,06, πλ. 0,69, πάχ. 0,145 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αττική (;)

(261-268 μ.Χ.). Εποχή Γαλλικού

Η οριζόντια επίστεψη, που στα άκρα της έχει ανάγλυφα υποτυπώδη ανθέμια και στο κέντρο ασπιδίσκη, φέρει επιγραφή: *ΑΡΕΣΚΟΥ/ΣΑ/ ΒΑΣΚΑΝ ΙΟΥΛΙΟΣ ΕΦΗΒΟΣ ΤΟΥ ΕΚΧΟΛΛΙΔΩΝ ΧΟΛΑΡΓΕΥΣ*.

Η γυναίκα θυμίζει ως προς την απόδοση του ενδύματος (ιμάτιο-χιτών) και τη στάση τον τύπο της Μεγάλης Ηρακλειώτισσας και ο ιματιοφόρος άνδρας που κρατεί ειλητάριο, έχει την τυπική εμφάνιση καλλιεργημένου αστού (litteratus) ή κατέχει κάποιο αξίωμα. Ο αρχαίος δήμος των Χολλιδών ήταν κοντά στο σημερινό Τατόι.

Βιβλιογραφία: ΑΔ (1927), 8, παράρτ. σ. 10, εικ. 17· Müh-sam, Att. Grabreliefs, 13, εικ. 39· E. Walters, Hesperia, Suppl. XXII, 1988, 1831, 4169, 110134-111138 πίν. 48b· IG II², 7793, όπου χρονολογείται στα μέσα του 2ου αι. μ.Χ.

Αριθ. ευρ. 424

Ύψ. 0,68, ύψ. κεφ. 0,23 μ.

Μάρμαρο νησιωτικό (;)

Μήλος

Τρίτο τέταρτο του 3ου αι. μ.Χ.

Έχει συγκολληθεί από τρία τεμάχια. Λείπουν οι βραχίονες και μικρό τμήμα του λαιμού. Είναι συμφυής με την ορθογώνια σε σχήμα βάση της. Εκεί και η επιγραφή: *ΟΙ ΠΕΡΙΒΩΜΙΟΙ ΤΗ ΦΙΛΑΝΔΡΟΝ ΑΥΡΗΛΙΑΝ ΕΥΠΟΣΙΑΝ ΕΝ ΤΩ ΙΔΙΩ ΑΥΤΗΣ ΕΡΓΩ*. Η κόμμωση περίτεχνη: κυματιστά μαλλιά που χωρίζουν στη μέση και πίσω καταλήγουν σε κότσο. Στο πίσω μέρος του κεφαλιού υπάρχουν ίχνη από πρωιμότερη χρονολογικά κόμμωση (αντωνίνεια). Φορεί χιτώνα και ιμάτιο. Ίσως συγγενεύει περισσότερο ως προς την έκφραση και την εκτέλεση με πορträίτα του τέλους του 3ου αι. μ.Χ. Η Αυρηλία Ευποσία πέθανε μετά τον άντρα της, τον οποίο αγαπούσε (φιλάνδρος) και οι φίλοι του, που ήταν ίσως και συν-μύσται (περιβώμιοι) σε κάποιο θρησκευτικό θίασο, την τιμούν, διότι είχε προσφέρει σ' αυτούς κάποια δωρεά στη μνήμη του συζύγου της. Ίσως τους είχε δωρίσει κάποιο οικοδόμημα (ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς ἔργῳ).

Βιβλιογραφία: Heydemann, 760· Καββαδίας, 267· Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1981, 133 κ.ε. πίν. 49δ· Bergmann, Studien 193, υποσημ. 786· G. Bovini, MonAnt 39 (1943), 309, εικ. 103.

140 Επιτύμβια ενεπίγραφη στήλη

Αριθ. ευρ. 1244

Διαστ. ύψ. 0,97, πλ. 0,65, πάχ. 0,155 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα

3ος αι. μ.Χ.

Η διατήρηση είναι πολύ καλή και σώζεται και το έμβολο στο κάτω μέρος για την ένθεση. Έχει μορφή ναϊσκού με παραστάδες και επίστεψη με ανθεμωτά ακρωτήρια. Πάνω από τα επίκρανα των παραστάδων υπάρχουν οπές. Η επιφάνεια του κάτω πλαισίου είναι χτυπημένη. Η όρθια μορφή ατενίζει ψηλά, φορώντας πάνω από τον

χειριδωτό χιτώνα το ιμάτιο, σταυρωμένο μπροστά με το χαρακτηριστικό τρόπο που το φορούσαν οι γυναίκες που ήταν οπαδοί της λατρείας της θεάς Ίσιδος. Στα χέρια της, όπως φαίνεται από τη θέση τους, κρατούσε τα τελετουργικά αντικείμενα που ήταν συνδεδεμένα με τη λατρεία της θεάς. Στο ανυψωμένο χέρι κρατούσε σείστρο και στον άλλο κάδο (situla). Ίσως είναι από τα πιο ύστερα ανάγλυφα που αφορούν σε απεικόνιση μύστιδος της Ίσιδος. Από την επι-

γραφή: ΣΤΗΛΛΗΝ ΠΑΡΘΕΝΟΠΗΣ ΙΔΙΟΣ ΓΑΜΕΤΗΣ ΕΠΟΙΗΣΕΝ (Δ)ΑΙΝΗΣ ΑΛΟΧΩ ΤΟΥΤΟ ΧΑΡΙΖΟΜΕΝΟΣ, προκύπτει ότι ο σύζυγος της Παρθενόπης, Δαΐνης, ίσως ήταν και ο γλύπτης του μνημείου.

Βιβλιογραφία: Conze, 1954, πίν. 420· Mühlsam, Att. Grabreliefs, 58· F. Dunand, Le culte d' Isis dans le Bassin de la Méditerranée II, 1973, πίν. 2. H. E. Walters, Hesperia Suppl. XXII, 1988, 88-89, πίν. 50p.

141 Επιτύμβια αετωματική ενεπίγραφη στήλη

Αριθ. ευρ. 1207

Ύψ. 0,835, πλ. 0,375, πάχ. 0,09 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Κεραμεικός

Περί τα τέλη του 3ου αι. μ.Χ.

Υπάρχει ρωγμή στο κάτω μέρος της στήλης (στο ύψος των ποδιών της μορφής) και λείπει τμήμα του κάτω δεξιού πλαισίου. Η μύτη της μορφής είναι σπασμένη. Το δεξί ακρωτήριο του αετώματος είναι σπασμένο. Στο αέτωμα ασπίδα ανάγλυφη με την επιγραφή: ΑΥΡ. ΕΥΤΥΧΗΣ/ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ.

Εικονίζεται άνδρας γενειοφόρος, ίσως αξιωματούχος, στεφανωμένος με στρόφιον(;) από φύλλα ελιάς. Φορεί ιμάτιο και χιτώνα και λεπτά σανδάλια. Το κεφάλι είναι δυσανάλογα μεγάλο ως προς το σώμα. Παρά τη μέτρια ποιότητα ο τεχνίτης κατέβαλε προσπάθεια να αποδώσει με λεπτομέρειες τα ατομικά χαρακτηριστικά.

Βιβλιογραφία: Conze, 2042, πίν. 444· Mühlsam, 57, 64, 77, 78, 80, 89, 95, 100, πίν. XXIV, 1· Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1984, 175· E. Walters, Hesperia, Suppl. XXII, 1988, 10716· Follet, Athènes, 243 κ.ε. αριθ. 15, 94· LPGN II, 185· IG II2, 7163. Για τη χρήση του gentilicium Αυρήλιος βλ. αριθ. κατ. 118.

Αριθ. ευρ. 375

Ύψ. 0,33 μ.

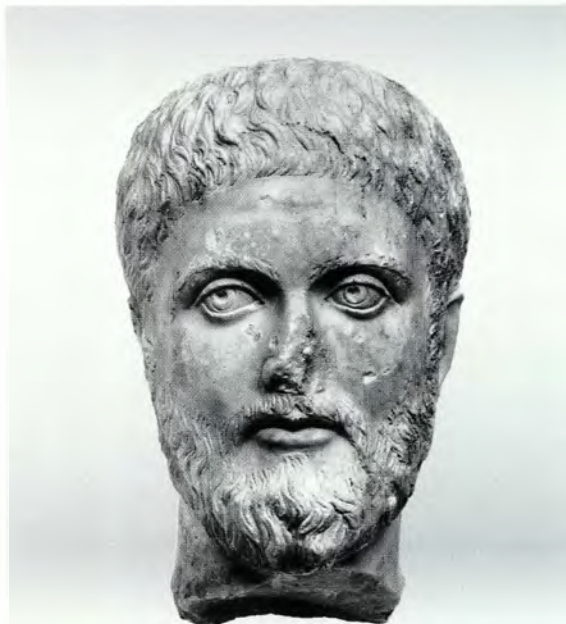
Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα (·)

Περίοδος Δεύτερης Τετραρχίας (306-324 μ.Χ.)

Τμήμα της μύτης έχει σπάσει. Απολεπίσματα στο πρόσωπο και στην κοντή γενειάδα. Το δεξί αυτί λείπει. Το βλέμμα έντονα προσηλωμένο προς τα δεξιά. Η κόμμωση είναι χαρακτηριστική της περιόδου της Τετραρχίας.

Βιβλιογραφία: Καββαδίας, 253· L' Orange, Studien, 43 αριθ. 14, 126 αριθ. 66, εικ. 116, 117.

Αριθ. ευρ. 2006

Ύψ. 0,435 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Μοναστηράκι (Συλλογή Δαλέκου)

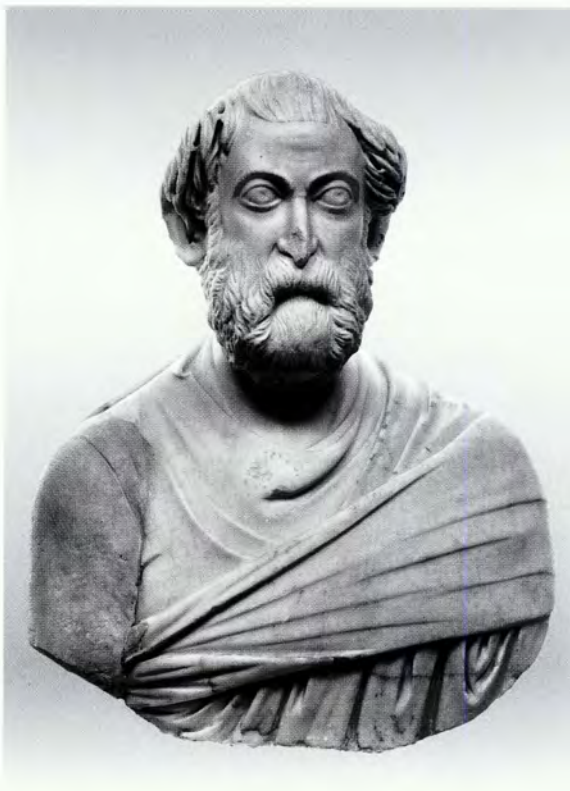
Τέλη 4ου αι. μ.Χ. Εποχή του Θεοδοσίου Β'

Το κεφάλι είναι υπερφυσικού μεγέθους και διατηρείται καλά. Ήταν ένθετο σε ιματιοφόρο κορμό. Το επάνω δεξί τμήμα του πύλου με τη δικτυωτή επικάλυψη λείπει, όπως και το μεγαλύτερο τμήμα της μύτης. Μικρά απολεπίσματα στην επιφάνεια του προσώπου. Στρόφιο περιβάλλει το κάτω μέρος του πύλου και καταλήγει πίσω σε διπλή απόληξη. Η γενειάδα, η κόμη και τα μάτια όμως έχουν έντονα σεβήρεια χαρακτηριστικά. Πιθανόν να είναι ένα σεβήρειο πορταίτο που έχει ξαναδουλευτεί στην εποχή του Θεοδοσίου (πρβλ. την επεξεργασία της επιφάνειας του προσώπου).

Θεωρήθηκε, ότι προσομοιάζει στον αυτοκράτορα Ιουλιανό τον Αποστάτη (361-363 μ.Χ.) συγκρινόμενο με πορταίτο που βρέθηκε στην Έφεσο. Παρόμοιο κεφάλι έχει βρεθεί και στην Κόρινθο.

Βιβλιογραφία: Καστριώτης, 349 κ.ε.· ÖJh 1899, 245· Π. Καστριώτης, AE 1923, 118· C. Vermeule, Roman Imperial Art in Greece and Asia Minor, 404· Mon Piot 51 (1960), 112 κ.ε. εικ. 9· Σταυρίδη, Πορταίτα, 91 πίν. 136· J. Meischner, JdI 105 (1990), 320, 322-324, εικ. 12· Jahr. der Staat. Kunst. Samml. Dresden 1988, 19 κ.ε.

144 Εικονιστική προτομή ηλικιωμένου αξιωματούχου

Αριθ. ευρ. 423

Ύψ. 0,565 μ.

Μάρμαρο παριανό (·)

Αθήνα

Μετά τα μέσα του 4ου αι. μ.Χ.

Λείπει το άκρο της μύτης, ο δεξιός ώμος που έχει συμπληρωθεί και η βάση της προτομής. Φορεί ιμάτιο και χιτώνα. Το πρόσωπο εκπέμπει γαλήνη και πνευματικότητα. Η διαμόρφωση ματιών και των αυτιών και η απόδοση των μαλλιών αναδεικνύουν τόσο τα ατομικά χαρακτηριστικά όσο και την ποιότητα της εργασίας του γλύπτη. Πολύ αξιόλογο δείγμα εργασίας αθηναϊκού εργαστηρίου αυτής της εποχής.

Βιβλιογραφία: Sybel, 690· Καβαδίας, 266· Α. Σταυρίδη, AE 1981, 137, πίν. 51δ· Harrison, Agora I, 80-81· G. Rodenwaldt, Kunst der Antike, 1930, πίν. 685· J. Meischner, Jdl 106 (1991), 386, πίν. 87. 1· R. Goette, Studien zu römischen Togadarstellungen, 1990, 70, πίν. 58. 1.

145 Εικονιστική κεφαλή εφήβου

Αριθ. ευρ. 459

Ύψ. 0,247 μ.

Μάρμαρο παριανό (·)

Μήλος

Δεύτερη Τετταρχία (306-324 μ.Χ.).

Το άκρο της μύτης είναι σπασμένο. Η κόμη αποδίδεται με την τεχνική α-ρεππα. Η ταινία που φέρει στο κεφάλι ίσως υποδηλώνει ότι πρόκειται περί εφήβου νικητή σε αγώνες.

Βιβλιογραφία: Kekulé, 161· Α. Σταυρίδη, AAA/2 (1979), 126 κ.ε. εικ. 11-14.

146 Ταυροβολικοί βωμοί

Αριθ. ευρ. α) 1746, β) 1747

α) ύψ. 0,385, πλ. 0,445, βάθ. 0,37 μ.

β) ύψ. 0,385, πλ. 0,40, βάθ. 0,37 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Δήμος Φλύας (σημ. Χαλάνδρι)

386-387 μ.Χ.

Στην επάνω επιφάνεια των βωμών διακρίνονται ίχνη από αγαλματίδια που αποκόπηκαν· ίσως παρίσταναν λέοντες. Οι ανάγλυφες παραστάσεις των διαφόρων θεοτήτων είναι όμοιες και στους δύο βωμούς. Στο αριθ. ευρ. 1746 τα πρόσωπα του Άττιδος και της Κυβέλης είναι σπασμένα, ενώ στο αριθ. ευρ. 1747 το πρόσωπο του δαδούχου Ιάκχου και τμήμα του βουκράνιου είναι επίσης σπασμένα. Και οι δύο βωμοί έχουν σπασίματα στα πλαίσια και στις γωνίες τους. Οι παραστάσεις φανερώνουν συνύπαρξη λατρείας ελληνικών και ασιατικών θεοτήτων που είχαν κάποια κοινά στοιχεία: η Κυβέλη-Ρέα με το σύντροφό της Άττι, που φορεί το φρυγικό του σκούφο ανάμεσα σε πεύκα, που είναι τα ιερά τους δέντρα. Η Κυβέλη-Ρέα κάθεται στο θρόνο της και ακουμπά στον ώμο του Άττι το δεξί της χέρι, ενώ εκείνος στηρίζεται στην καλαύροπα (στραβό ραβδί) που το χρησιμοποιούσαν στις λατρευτικές τελετές και στις οιωνοσκοπίες. Στην άλλη πλευρά ένθρονες οι δύο μεγάλες γυναικείες θεότητες της Φύσης: η Κυβέλη-Ρέα, με το χαρακτηριστικό πίλο της στο κεφάλι, κάθεται δίπλα στη Δήμητρα που φέρει καλύπτρα και κρατεί σκήπτρο. Τις πλαισιώνουν όρθιοι ο Ίακχος (θεός της πομπής των μυστών των Ελευσινίων Μυστηρίων) και η Κόρη-Περσεφόνη, που κρατούν τις δάδες. Τα πεύκα, τα βουκράνια, το κρεμασμένο στο δένδρο ύφασμα και η σύριγγα υποδηλώνουν ότι οι θεότητες βρίσκονται στο τέμενός τους. Διάφορα τελετουργικά αντικείμενα (καλαύροψ, δάδες, τύμπανο, οινόχοη, φιάλη) φανερώνουν τη συνύπαρξη των Ελευσινίων μυστηρίων και της μυστηριακής λατρείας της

Μεγάλης Μητέρας Κυβέλης-Ρέας και του φρυγικού θεού Άττιδος.

Οι βωμοί είχαν αφιερωθεί, σύμφωνα με τις επιγραφές τους, με την ευκαιρία της τέλεσης θυσίας ταύρων για εξαγνισμό. Η τελετή ονομαζόταν ταυροβόλιο και κατά τη διάρκειά της ο εξαγνιζόμενος βυθιζόταν σε ένα λάκκο, που ήταν γεμάτος από το αίμα των θυσιασθέντων ταύρων. Η χρονολογία της επιγραφής προκύπτει από την αναφορά ονομάτων γνωστών και από άλλες χρονολογημένες επιγραφές που αναφέρονται στους ιερείς των μυστηρίων Αρχέλαο και Μουσώνιο. Από το εύρημα αυτό προκύπτει ότι εκεί, στον αρχαίο Δήμο της Φλύας, υπήρχε ένα τελεστήριο μυστηριακών τελετών.

1746

*Ὁ προγόνοις ἐφάμιλλος ὁ πὴν μεγάλῃν πλέον αὖξων
Ἀρχέλεως γενεὴν πράξεισι ταῖς ἰδίαις,
ἀντίδοσιν τελετῆς τῆς ταυροβόλου χάριν ἔγνω,
βωμὸν ἀναστήσας Ἄττεω ἡδὲ Ρέης.
Οὗτος Κεκροπίνῃ αὐχεῖ πόλιν, οὗτος ἐν Ἀργεῖ
ναιετάει, βίοτον μυστικὸν εὖ διάγων,
αὐτόθι γὰρ κλειδοῦχας ἔφθ βασιλῆϊδος Ἥρης,
ἐν Λέρνῃ δ' ἔλακεν μυστιπόλους δάδας,
Δαδουχὸς με Κόρης Βασιλῆϊδος ἱερὰ σκῶν
Ἥρας κλεῖθρα φέρων βωμὸν ἔθηκε Ρέη.
Ἀρχέλεως τελετῆς συνθήματα κρυπτὰ χαράξας
ταυροβόλου πρῶτον δεῦρο τελειομένης.*

1747

*Μετὰ τὴν ὑπαί[φει]αν Ὀνωρίου καὶ Εὐδίου πρὸ
ἐξ καλ[ανδῶν] Ἰουνίων ἀρχ[οντος] Ἑρμογένους ἐτελέσθη
ταυροβόλιον ἐν Ἀθήναις, ὅπερ παραλαβὼν Μουσώνιος
ὁ λαμ[πρότατος] τῆς τελετῆς τὸ σύν-
θημα τὸν βωμὸν ἀναί-
θηκα.*

Βιβλιογραφία: Heydemann, 379-380· M.J. Vermaseren, *Corpus Cybelae Attidisque* II, Epro 1982, 116-119 αριθ. 389 και 390, πίν. 122· Latomus XLV, 1986, Fasc. 2, 392-404· LIMC III, 42 αριθ. 396, 397· A. Σταυρίδη, ΑΕ 1984, 188, πίν. 27.

1747

1746

147 Αγαλμάτιο Ασκληπιού

Αριθ. ευρ. 264

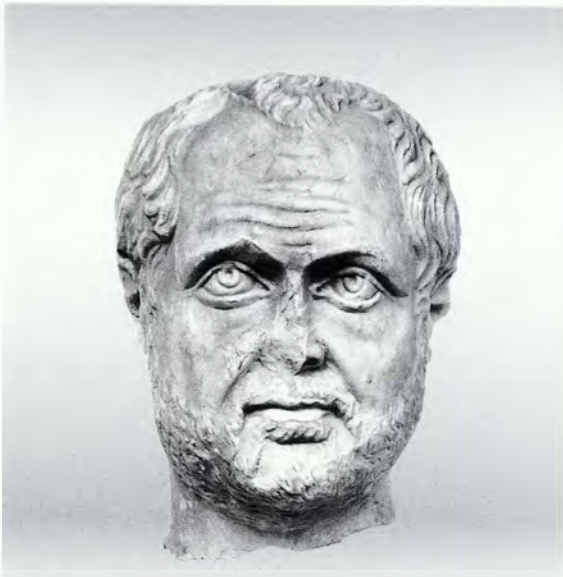
Ύψ. 0,696 (χωρίς την πλίνθο) 0,62 μ.
Μάρμαρο πεντελικό
Επίδαυρος. Ανασκαφές 1886, Κτίριο Κ
Αρχές του 4ου αι. μ.Χ. (μετά το 309 μ.Χ.)

Το αγαλμάτιο, που αποτελείται από οκτώ συγκολλημένα θραύσματα, έχει κάποιες φθορές στην επιφάνεια του μαρμάρου, καθώς και χτυπήματα στις ακμές των πτυχών του ιματίου. Λείπουν τμήματα από το αριστερό χέρι, τη βακτηρία και το φίδι, καθώς και τμήμα από το ιμάτιο. Ο Ασκληπιός τύπου «Velia» έχει αναλογικά μεγάλο κεφάλι σε σχέση με το σώμα. Στα μαλλιά φέρει «στρόφιον». Το στρόφιον χαρακτηρίζει κυρίως τους ιερείς αλλά και θεότητες και κυρίως τον Ασκληπιό. Η ορθογώνια συμφυής πλίνθος έχει ελαφρά καμπύλες πλευρές και στολίζεται με λέσβια κυμάτια· στην πρόσθια επιφάνεια έχει την επιγραφή: ΣΕΙ Ο, ΜΑΚΑΡ. ΒΟΥΛΑΙΣΙΝ ΥΠ' ΑΡΡΗΤΟΙΣΙΝ ΑΡΗΤΗΡ ΓΕΓΑΩΣ ΙΚΟΝΑ ΣΗΝ ΕΘΕΤΟ ΟΝ ΙΡΟΙΣ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ ΚΛΕΙΝΗΣ ΘΕΟΔΕΓΜΟΝΟΣ ΑΤΘΙΔΟΣ ΓΑΙΗΣ ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ ΚΕΛΝΟΥ Τ' ΙΡΟΠΟΛΟΣ ΒΡΟΜΙΟΥ. ΙΕΡΑΠΟΛΗΣΑΣ ΕΤΟΥΣ ΡΠΕ.

Ο Πλούταρχος ήταν αρχιερέυς Αττικής, ιερέυς Ασκληπιού και Διονύσου από το 300 έως το 308 μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Στάης, ΑΕ 1886, 243-249· Καββαδίας, 214-215· P. Castrén, Greek Renaissance in the Roman Empire BICS Suppl. 55, 1989, 1986, Συμπόσιο, 47 και σημ. 12· LIMC II αριθ. 355 (λ. Ασκληπιός)· Tiveriou, Grabeskunst, 135, σημ. 24, πίν. 60. 3 (όπου χρονολογεί το 260 μ.Χ., σύμφωνα με την τεχνοτροπία)· IG IV2, 436-437· K. Latte, Gnomon 17 (1931), 118 αριθ. 1· P. Karanastassis, AM 101 (1986), 243-244, σημ. 142 και AM 102 (1987), 387, σημ. 299· Σ. Κατάκης, Η πλαστική των ρωμαϊκών χρόνων..., αριθ. κατ. 21· A. Krug, Binden in der griechischen Kunst, 1968, για το στρόφιον· P. Castrén, The Post-Herulian Athens, 1994, 6-7 (για τον Πλούταρχο).

148 Εικονιστική κεφαλή ηλικιωμένου

Αριθ. ευρ. 446

Ύψ. 0,29 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα, Ασκληπιείο

293-305 μ.Χ.

Η μύτη είναι σπασμένη, όπως και η κορυφή του κρανίου (λείπει τμήμα). Το σχήμα του κεφαλιού σε συνδυασμό με το ρεαλισμό με τον οποίο αποδίδονται τα ατομικά χαρακτηριστικά (οφθαλμοί, ρυτίδες), καθώς και η τεχνοτροπία της απόδοσης του ανάγλυφου των μαλλιών και της γενειάδας, θυμίζουν πορträίτα της περιόδου της Πρώτης Τετραρχίας.

Βιβλιογραφία: L' Orange, Studien, 123 αριθ. 55, 40 αριθ. 3, εικ. 102 και 105.

149 Προτομή ανδρός

Αριθ. ευρ. 2235

Ύψ. 0,54 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Άγνωστης προέλευσης

Αρχές 4ου αι. μ.Χ.

Ο εικονιζόμενος είναι αγένειος και φορεί χιτώνα και ιμάτιο ενώ, στο αριστερό του χέρι κρατεί πάπυρο, στοιχείο που δηλώνει ότι πρόκειται για μορφωμένο άτομο (litteratus). Ο τύπος της κόμμωσης, το σχήμα των ματιών και γενικά η έκφραση του προσώπου, θυμίζει κωνσταντίνεια πορträίτα. Σώζεται η συμφυής βάση της προτομής.

Βιβλιογραφία: Α. Σταυρίδη, ΑΕ 1981, 130, πίν. 47α (όπου το χρονολογεί ως σεβήρειο).

**150 Εικονιστική κεφαλή του ποιητή Ομήρου
στον τύπο του «Απολλώνιου Τυανέως»**

Αριθ. ευρ. 626

Ύψ. 0,33 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Βρέθηκε στο θέατρο του Διονύσου στις
ανάσκαφές του 1861-1862

Τέλη 3ου αι. μ.Χ.

Η κεφαλή έχει σπάσει στο κάτω δεξί τμήμα της, όπως και η μύτη της. Χτυπήματα και απολεπίσεις στο πρόσωπο. Γενικά η διατήρησή του είναι κακή. Φορεί στρόφιον ή στεφάνι. Το πρότυπό της ανάγεται σε πρώιμο ελληνιστικό έργο.

Βιβλιογραφία: AE 1862, 37· A. Hekler, AA (1935), 398-399· Richter, Portraits, 49, εικ. 55-57· Bergmann, Studien, 159 κ.ε.· Kleiner, Roman Sculpture, 428 (βιβλιογραφία).

**151 Τραπεζόφορο με παράσταση
Βελλεροφόντη, Πήγασου και Χίμαιρας**

Αριθ. ευρ. 2706

Ύψ. 1,20, μέγ. πλ. 0,758 μ.

Μάρμαρο

Διαστ. συμφυούς βάθρου: ύψ. 0,205, 0,305x0,24 μ.

Αθήνα. Περιοχή Αγοράς. Στοά του Αδριανού
4ος αι. μ.Χ.

Το μοναδικό στήριγμα του τραπεζιού είναι διαμορφωμένο σε δένδρο. Τα χέρια του Βελλεροφόντη είναι σπασμένα, όπως και τα οπίσθια της Χίμαιρας και τα μπροστινά πόδια του Πήγασου. Ο ήρωας Βελλεροφόντης πάνω στο φτερωτό του άλογο Πήγασο επιτίθεται εναντίον της Χίμαιρας, την οποία ήδη πατά ο Πήγασος. Θεωρείται έργο μικρασιατικού εργαστηρίου που εισήχθη στην Αθήνα και είναι από τα υστερότερα δείγματα τραπεζοφόρων.

Το θέμα του Βελλεροφόντη που σκοτώνει τη Χίμαιρα είναι δημοφιλές· ο Βελλεροφόντης είναι ο μυθικός κυνηγός που αγωνίζεται εναντίον άγριων ζώων, έτσι εκφράζει συμβολικά την αρετή (virtus). Το αξιοσημείωτο είναι ότι η προτίμηση στο θέμα αυτό εμφανίζεται στην ύστερη αρχαιότητα (3ος-4ος αι. μ.Χ.).

Βιβλιογραφία: Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου, Τραπεζοφόρα με πλαστική διακόσμηση. Η αττική ομάδα, 20, σημ. 27, 26, 42 σημ. 100, 51, σημ. 177, 69, σημ. 315, 230, πίν. 108 α-γ. Για το συμβολισμό του θέματος, βλ. H. Bradenbourg, RomQSchr 63 (1968), 49 κ.ε.· Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου, Τραπεζοφόρα του Μουσείου Θεσσαλονίκης, 1985 αριθ. κατ. 25 και 26.

152 Κυλινδρικό βάθρο με συμφυή ορθογώνια βάση

Αριθ. ευρ. 2576

Ύψ. 0,53, διαστ. βάσ. 0,72x0,65, άνω διάμ. 0,40 μ.

Μάρμαρο

Μήλος (βρέθηκε το 1904)

4ος αι. μ.Χ.

Το επάνω μέρος του κυλινδρικού βάθρου έχει αποκοπεί μαζί με το επάνω μέρος ορισμένων ανάγλυφων μορφών. Παρατηρούνται στο επάνω μέρος τέσσερις οπές σε κανονικά διαστήματα στο βάθος των ανάγλυφων μορφών. Οι γωνίες της ορθογώνιας βάσης διαμορφώνονται σε πλαστικά λεοντοπόδαρα. Η παράσταση εικονίζει διονυσιακό θίασο που ακολουθεί το μεθυσμένο Διόνυσο, τον οποίο υποβαστάζει ένας σάτυρος. Ζεύγη σατύρων και μαινάδων χορεύουν, ο θεός Παν μετέχει επίσης, όπως και το ιερό ζώο του

Διονύσου, ο πάνθηρας. Συνολικά εικονίζονται δώδεκα μορφές.

Η μεγάλη δημοτικότητα των διονυσιακών παραστάσεων συνεχίζεται έως την ύστατη αρχαιότητα. Η ευζωΐα, η «τρυφή», είναι μια ιδεολογία που σημαίνει πολλά, ιδιαίτερα στην περίοδο με τις πολιτικές και οικονομικές κρίσεις που μαστίζουν τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία από τον 3ο αι. μ.Χ. Τα διονυσιακά μυστήρια, που εκφράζουν ως ένα βαθμό την παραπάνω ιδεολογία, επηρεάζουν τους ανθρώπους της εποχής αυτής και έτσι είναι φυσικό οι διονυσιακοί θίασοι να αποτελούν συνηθισμένο διακοσμητικό θέμα.

Βιβλιογραφία: O. Drager, Studien zu reich verzierte römischen Altaren und Basen aus Marmor, RM Erg 33 (1994), 110-111, 174 (αν και τα παραδείγματα είναι πρωιμότερα χρονολογικά του αριθ. ευρ. 2576)· D. Willers, Εγνατία 3 (1991-1992), 147-161· Βλ. αριθ. κατ. 124, JRA 4 (1991), 222 κ.ε.· D. Willers, MusHelv 53, 1996, 170-186.

153 Εικονιστική κεφαλή ιδιώτη

Αριθ. ευρ. 2314

Ύψ. 0,285 μ.

Μάρμαρο πεντελικό

Αθήνα. Αρχαία Αγορά (κοντά στο ναό του Ηφαίστου)

Περί τα μέσα του 5ου αι. μ.Χ.

Η μύτη είναι σπασμένη. Χτυπήματα υπάρχουν στο μουστάκι και στο κάτω χείλος. Ενδιαφέρου-

σα είναι η απόδοση των μαλλιών πάνω από το μέτωπο. Ίσως υποδηλώνει ένα ατομικό χαρακτηριστικό. Από το υπόλειμμα του ιματίου που διακρίνεται στο πίσω μέρος του λαιμού συμπεραίνεται ότι η κεφαλή ίσως ανήκε σε προτομή.

Βιβλιογραφία: L' Orange, Studien, 88 αριθ. 18, 149-150 αριθ. 124, εικ. 232-233· J. Herrmann, Romans and Barbarians, 1976 (Κατάλογος Μουσείου Fine Arts Boston) 174 κ.ε. αριθ. 192a· B. Kiilerich, Late Fourth Century Classicism in the Plastic Arts, 1993, 239-240, σημ. 801.

ISBN 960-214-109-3
ISSN 1108-1244